

Metsän, karhun ja ihmisen kohtaamisia
Anni Kytömäen romaanissa *Kultarinta*

Leila Aura
Pro gradu –työ
Ohjaaja Jyrki Nummi
Helsingin yliopisto
Suomen kielen, suomalais-
ugrialaisten ja pohjoismaisten
kielten ja kirjallisuuksien laitos
Maaliskuu 2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Leila Aura			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Metsän, karhun ja ihmisen kohtaamisia Anni Kytömäen romaanissa <i>Kultarinta</i> .			
Oppiaine – Läroämne – Subject Kotimainen kirjallisuus			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -työ		Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2018	
		Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 61	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkimukseni kohde on Anni Kytömäen romaani <i>Kultarinta</i> (2014). Tarkastelen sitä, miten luonto ja metsä ja erityisesti ihmisen suhde metsään teoksessa kuvataan ja mitä tapahtuu, kun ihminen ja metsä, karhu, ei-ihminen, kohtaavat. Tutkin myös sitä, miten karhuun, metsään ja keijuihin liittyvät kansanuskomukset suhteutuvat ympäristötietoisuuden rakentumiseen ja luonnonsuojelijuuteen.</p> <p>Teoreettisena lähtökohtana on ekokriittinen kirjallisuudentutkimus eli suuntaus, joka ihmismielen ja yhteiskunnan kuvauksen lisäksi keskittyy inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaamiseen. Tarkastelen Kytömäen romaania Terry Giffordin teoksessaan <i>Pastoral</i> (1999) hahmottelemien postpastoraalin piirteiden kautta. Postpastoraali kuvaa ihmistä, joka on mukautunut ympäristöönsä ja joka kykenee ylittämään vieraantuneisuutensa luonnosta. Postpastoraali yhdistää ympäristötietoisuuden ja intuitiivisen tunteen ympäristöön kuulumisesta. Tutkimuksessa osoitan, millä tavalla romaanissa tulevat esiin liike ihmiskeskeisyydestä kohti luontokeskeisyyttä, luonnon kiertokulku ja prosessuaalisuus, ihmisen ymmärtäminen osana luontoa, luonnon ja kulttuurin välisen vastakkainasettelun purkamisen sekä tietoisuuden muuttuminen omaksitunnoksi ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Tutkimukseni taustana toimii myös eläinfilosofia ja sen toinen sukupolvi, joka korostaa teoriasidonnaisuuden ja objektiivisuuden ideaalin sijaan tunteiden, kokemusten ja kielen merkitystä.</p> <p>Tutkimuksessa osoitan, millaista ei-inhimillistä toimijuutta romaanista löytyy. Näytän, miten ihmiskeskeisyydestä liikutaan kohti luontokeskeisyyttä, kun fokalisoijana toimii ihmisen sijaan karhu. Monet luonnon osat, oliot ja entiteetit, näyttäytyvät läsnäolevina. Läsnäolon tuntu syntyy siitä, että toiset luonnonosat tunnustetaan subjektintapaisiksi, elollisiksi. Esitän, miten luonnon prosessuaalisuus, aina käynnissä oleva muutostila, näkyy romaanissa niin ihmisen muokkaamassa ympäristössä kuin myös koskemattomassa luonnossa. Jatkuva syntyminen ja jatkuva kuoleminen liittyy romaanissa kaikkeen elämään.</p> <p>Ihmisen kuvaaminen luonnon osana liittyy paikan tuntemiseen ja siihen kiinnittymiseen. Näitä kysymyksiä lähestyn tutkimuksessa lajitietouden, metsänpelon ja kanssaolennon kautta. Nöyryys ja läheisyys ympäristön kanssa kiinnittävät <i>Kultarinnassa</i> sen henkilöitä ympäristöön. Ihmisiä ja muita eläimiä tarkastellaan samalla tavalla. Romanttisessa luonnonkuvauksessa tiheään esiintyvään ajatukseen luonnon osista ystävällisinä matkatovereina yhdistyy <i>Kultarinnassa</i> tarkka lajitietous. Yksityiskohtien huomaaminen liittyy nöyryyden ja läheisyyden lisäksi tarkkaavaisuuteen, olemiseen. Tutkimuksessa osoitan, että myös kehollisuus yhdistää. Kehollisuuden kuvauksessa tapahtuu myös kulttuurin ja luonnon vastakkainasettelun purkamista. Metsä on samanaikaisesti herkkä ja puolustuskyyvytön ja vahva ja piittaamaton. Metsä on taipuisa. Tutkimukseni osoittaa, että metsä voi olla kaikki yhtä aikaa.</p> <p>Tarkastelen sitä ristiriitaa, joka syntyy tietämisen ja omistamisen halusta ja sen mahdottomuudesta. Niin metsässä kuin toisissa ihmisissäkin pysyy aina asioita, joita ei voi saada tietää. Toisen subjektius, toisen mielen erillisyyys, altistaa kaikelle. Tutkimukseni osoittaa, että kun toisen pelkoon ja vierauteen sekoittuu avautumista ja kun metsä määrittänyt vierauden ja pelon lisäksi turvallisuuden ja samuuden kautta, se muuttuu objektista subjektiksi ja empatia mahdollistuu. Tutkimuksessa esitetään, että ihmisen ja karhun kohtaamista ja muodonmuutosta voi lähestyä intersubjektiviisuuden käsitteen avulla. Muodonmuutos kertoo kahden subjektin hetkellisestä yhteensulautumisesta heidän pakenemisessaan ja kuolemanpelossaan. On kyse vastaanottavaisuudesta ja täydellisestä keskittymisestä, vuorovaikuttamisesta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Kytömäki, metsä, karhu, postpastoraali, ekokritiikki, eläinfilosofia			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
2 LÄHTÖKOHTINA EKOKRITIIKKI JA ELÄINFILOSOFIA	5
3 METSÄ JA IHMINEN	10
3.1 Luontokeskeisyys ja ei-inhimillinen toimijuus	10
3.2 Jatkuva syntyminen ja jatkuva mädäntyminen	13
3.2.1 Muuttuva ympäristö	13
3.2.2 Tuuli käy heidän ylitseen eikä heitä enää ole	17
3.3 Ihminen metsän osana	21
3.3.1 Lajitietous	21
3.3.2 Metsänpelko	23
3.3.3 Kanssaolento	32
3.4 Luonnon ja kulttuurin välisen vastakkainasettelun purkaminen	35
3.5 Tietoisuus luo omantunnon	40
3.6 Sosiaalinen oikeudenmukaisuus	44
3.6.1 Erik ja hermoparantolan puut	44
3.6.2 Mallan huoli	47
4 POIKA MUUTTUU KARHUKSI JA KARHU POJAKSI	50
5 LOPUKSI	57
LÄHTEET	59

1 JOHDANTO

Samaan aikaan kun metsäteollisuus nousee maan merkittävimmäksi teollisuudenalaksi, Suomessa perustetaan ensimmäisiä luonnonsuojelualueita. Rautateitä rakennetaan metsien läpi metsien keskelle erityisesti puutavaran kuljetusta varten. Anni Kytömäen esikoisromaani *Kultarinta* (2014) kertoo tästä kuvaamalla yhden suvun tarinan vuosisadan vaihteesta 1930-luvulle saakka. Suvun tarinan rinnalla kulkee tarina metsästä ja ihmisen tarinan rinnalla kulkee tarina karhusta eikä luonnonhistoriaa oikeastaan pysty erottamaan yhteiskunnan historiasta. Lainsäädäntö vaikuttaa luonnonhistorian kulkuun ja metsä tunkee oksistojaan ja juurakkojaan suvun, ihmiskunnan, vaiheisiin. Tässä työssä tutkin erityisesti sitä, miten luonto ja metsä ja erityisesti ihmisen suhde metsään romaanissa kuvataan. Tarkastelen, mitä tapahtuu, kun ihminen ja metsä, karhu, ei-ihminen kohtaavat.

Metsä on Anni Kytömäen teoksessa keskeinen tapahtumapaikka ja tausta ihmisen toiminnalle, mutta se nousee taustasta myös ikään kuin yhden perheenjäsenen tai ainakin yhden päähenkilön asemaan. Metsä on puita ja puutavaraa. Metsä on sammalta, metsävikloja ja taivaanvuohia. Metsään suhtaudutaan rahanlähteenä, mutta myös piilo paikaksi ja jopa kodiksi sopivana. Metsään suhtaudutaan kumppanina. Metsä on karhu. Se on luonnontieteellisen tutkimuksen kohde ja se on sekä suojelun kohde että suojelija. Se on turvallinen ja puoleensavetävä ja se on outo ja pelottava. Luonnonkuvaus on hyvin yksityiskohtaista ja siihen sekoittuu mytologisia aineksia.

Romaanin nimi *Kultarinta* tarkoittaa karhua, joka on ollut pohjoisten kansojen uskomuksissa hyvin keskeisessä roolissa. Mytologisten piirteiden voidaan ajatella tuovan ihmiskäsitykset käsitykseen luonnosta. Niin kuin kirjallisuudentutkija Raymond Williams kirjoittaa, ”luontokäsitykset ovat luontoon projisoituja käsityksiä ihmisistä” (Williams 2003, 62). Mytologinen aines on osa henkilöiden luontosuhdetta tai yhteyttä luontoon. Tutkin sitä, miten kansanuskomukset suhteutuvat henkilöiden ympäristötietoisuuden rakentumiseen. Suhde ja yhteys maahan ja metsään vaihtelee henkilöittäin ja hetkittäin. Metsä näyttäytyy eri henkilöille eri tavalla. Tarkastelen tutkimuksessani sitä, millä tavoin henkilöt ovat metsässä ja mitä merkityksiä metsä saa. Lähestyn metsää Terry Giffordin teoksessaan *Pastoral* (1999) hahmottelemien postpastoraalin piirteiden avulla. Pyrin työssäni siis selvittämään, millä tavalla romaanissa tulevat esiin (1) liike ihmiskeskeisyydestä kohti luontokeskeisyyttä, (2) luonnon kiertokulku ja prosessuaalisuus, (3) ihmisen ymmärtäminen osana luontoa, (4) luonnon ja kulttuurin välisen vastakkainasette-

lun purkaminen sekä (5) tietoisuuden muuttuminen omaksitunnoksi ja (6) sosiaalinen oikeudenmukaisuus.

Tukea otan myös eläinfilosofiasta ja sen toisesta sukupolvesta, joka korostaa teoriasidonnaisuuden ja objektiivisuuden ideaalin sijaan tunteiden, kokemusten ja kielen merkitystä. Keskeistä on tarkastella vastakkainasetteluille ja hierarkioille perustuvia käsityksiä ihmisten ja eläinten suhteesta ja ehkä ehdottaa uutta olemisen tapaa. Eläinfilosofien ajatukset soveltuvat monin paikoin myös kasvikunnan ja niin myös metsän ja ihmisten suhteen jäsentämiseen.

Kansanuskomuksellinen aines sekoittuu ympäristönkuvaukseen nimenomaan metsissä – ei peltojen laidoilla tai kaupunkia ympäröivillä saarilla. Metsissä on kyse ehkä sellaisesta luonnosta, jota ihminen ei ole muokannut suurissa määrin, mutta joissa ihminen asuu tai joihin ihminen on asettunut. Pertti Lassila esittää esipuheessaan *Metsän autuudessa* (2011), miten luonto ja luontosuhde on suomalaisessa kirjallisuudessa ollut merkittävä niin aiheena kuin kirjallisuuden maailmankuvan pohjana. Selitykseksi Lassila antaa 1800-luvun romantiikan vaikutuksen ja ennen kaikkea luonnon ja erityisesti metsän yhteyden luterilaiseen uskonkäsitykseen. ”Metsä on ollut hiljentymisen ja hengellisen meditaation paikka, jossa ihminen on yksin voinut kohdata Jumalan. Siihen on sisällytynyt pyhyiden elementti. Metsä, luonto, on ollut turvapaikka paitsi fyysisesti myös hengellisesti.” (mts. 7.) Metsän keskeistä merkitystä voi kuitenkin lähestyä myös muinaishistorian ja eräkulttuurin kautta. Kai Laitinen (1984) kirjoittaa metsästä suomalaisen romaanin suuren perinteen alkumaisemana.

Myös *Kultarinnan* Malla yrittää selittää metsäkokemustaan vertaamalla sitä tyhjiin vanhaan puukirkkoon, kun hän yrittää kertoa kasvattisisarelleen Katrille, miltä tuntuu olla metsässä yksin.

”Ovet ovat auki, tuuli ahtautuu seinäraoista ja soittaa holveja, pylväät ja kattolaudat nitisevät. Hetken kuluttua jokin yksityiskohta – metsässä ehkä suuri puu, kirkossa ehkä alttaritaulu – palmikoi ajatukset itseensä. Ja vähitellen alkaa tuntua siltä, että ei olekaan yksin, että joku hengittää ja tarkkailee puiden tai pylväiden takana.” (K¹, 599.)

Metsä on uskonnollisille kokemuksille otollinen paikka. *Kultarinnassa* riittää viittauksia niin luterilaiseen uskonkäsitykseen, mutta vielä enemmän metsäsuhdetta selitetään vanhemman kansanuskon kautta. Tosin luterilaisella uskonkäsityksellä on myös yhtymäkohdia kansanuskon kanssa. Tässä työssä tutkitaan siis sitä, millä tavalla merkittäväksi nousee

¹ Viitataan romaaniin *Kultarinta* kirjainlyhenteellä K.

Kultarinnassa metsäsuhde ja tutkimusotteen voi sanoa olevan ekokriittinen. Ympäristökysymysten liittäminen romaaniin on perusteltua jo kirjailijan taustan vuoksi. Luontokartoittajana aiemmin työskennellyt Anni Kytömäki on esikoisromaaninsa julkaistuaan toiminut *Suomen luonnon* kolumnistina ja käsitellyt kolumneissaan samoja aiheita, jotka analyysissäni esiin nousevat. Kytömäki on siis esiintynyt luonnonsuojelun puolestapuhujana.

2 LÄHTÖKOHTINA EKOKRITIIKKI JA ELÄINFILOSOFIA

Ekokritiikki on kirjallisuudentutkimuksen suuntaus, joka kuvaa kirjallisuuden ja sen maailmojen ulkopuolisen luonnon välistä suhdetta. Ekokritiikki keskittyy uudelleenlukemaan ja -tulkitsemaan fiktiivistä ja ei-fiktiivistä luontoa kuvaavaa kirjallisuutta ekologisen kriisin valossa. Ekokritiikki keskittyy kirjallisuuden ympäristöllisiin merkityksiin. Ekokritiikin tarkoitus on kasvattaa ympäristötietoisuutta. Termin rinnalla on käytetty myös nimekkeitä *ecopoetics*, *environmental literary criticism* ja *green cultural studies*.

Ekokritiikko tarkastelee esimerkiksi sitä, miten luontoa koskevat metaforamme vaikuttavat tapaamme suhtautua ja kohdella luontoa, miten luonto representoidaan teksteissä, miten tarinan fyysinen ympäristö kiinnittyy juoneen tai miten ekologiset ongelmat näkyvät nykykirjallisuudessa ja populaarikulttuurissa. Suomessa esimerkiksi Karoliina Lummaa on tutkinut väitöskirjassaan *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa* (2010) sitä, millaisesta poeettisesta ilmiöstä on lintujen konkretisoitumisessa kyse ja millaisia merkityksiä sillä voidaan nähdä suhteessa runouteen, luontoon ja yhteiskuntaan. Toni Lahtinen on väitöskirjassaan *Maan höyryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa* (2013) tarkastellut Mukan tuotannossa toistuvaa metaforaa maasta naisena.

Ekokritiikki-termiä käytti ensimmäisen kerran William Rueckert vuonna 1976 yhdistäen ekologian ja kirjallisuuden tutkimuksen. Kun kovin usein kirjallisuuden tutkimus on keskittynyt vain ihmismielen tai yhteiskunnan kuvaukseen, ekokritiikki niiden sijaan tai niiden ohessa keskittyy inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaamiseen. Ekokritiikoiden vaatiessa kieltä, joka pyrkii ulkomaailmaa kohti, sillä tarkoitetaan sitä, ettemme voi loputtomiin lykätä vastuunottamista siitä, että olemme syypäitä materiaalisen ympäristömme tuhoon. (Gifford 1999, 149–150.) Siihen, että monet ihmistieteenalat alkoivat 1970-luvulla vihertyä, vaikutti 1960-luvun ympäristöherätys. Ymmärrys siitä, miten ih-

minen toiminnallaan uhkaa aineellisen olemassaolonsa pohjaa, alkoi ympäristöherätyksen myötä kasvaa. Vuonna 1962 ilmestyi Rachel Carsonin teos *Äänetön kevät*, joka kuvaa ekokatastrofia ja on yksi ensimmäisistä ja merkittävimmistä ympäristötietoisuutta kasvatamaan pyrkivistä kirjoista. Tuohon aikaan syntyi laaja ympäristöhuoli ja ympäristökysymykset alkoivat kiinnostaa myös kirjallisuudentutkimuksessa.² Alusta saakka on ekokriittikki ollut sekä metodologisesti että teoreettisesti eklektinen. Uraauurtavia teoksia on Lawrence Buellin *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and The Formation of American Culture* (1995). Klassikko on myös Greg Garrardin *Ecocriticism* (2004), joka korostaa, miten ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen yhtenä tehtävänä on kehittää ekologista lukutaitoa.

Ekokriittisellä tutkimuksella on vahva yhteys yhteiskunnalliseen ja poliittiseen keskusteluun. Monia ekokriitikoita on innoittanut ympäristöherätys, mutta he ovat myös olleet ympäristöliikkeiden ja luonnonsuojelujärjestöjen kriitikoita. Garrard (2004) toteaa, etteivät kirjallisuudentutkijat ole päteviä keskustelemaan ekologisista ongelmista, mutta että heidän täytyisi venyttää tieteiden rajoja ja kiinnittää huomiota luonnonkuvauksiin ja luonnolle annettuihin merkityksiin kaunokirjallisuudessa. Yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen keskusteluun kirjallisuudentutkija osallistuu aina kontekstualisoidessaan tutkimaansa kirjallisuutta, käsittäessään kirjallisuuden dialogina. Myöskään merkitykset tai teemat eivät synny missään taiteen suljetussa maailmassa. Teemaa tutkittaessa täytyy avautua kohti yhteiskuntaa sekä taiteiden- ja tieteidenvälisyyttä.

Ekokriittiseen katseeseeni limittyä pohdinta uudesta historiallisesta romaanista³ ja sukuromaanista. Usean sukupolven kuvaamisen on nähty mahdollistavan paremmin sen, että yhteiskunnallisia muutoksia ja ajattelutapojen muutoksia voidaan seurata tarkasti. Suuria ja pienempiä yhteiskunnallisia, poliittisia ja psykologisia kysymyksiä eritellään yhden suvun piirissä. (Szopori Nagy 1980/1986.) *Kultarinnassa*

² Ekokriittikin alusta voidaan erottaa kaksi haaraa. Ensin katsetta kohdistettiin erityisesti Henry David Thoreaun teosten luonto- ja erämaakuvauksiin sekä englantilaiseen romanttiseen traditioon ja erityisesti William Wordsworthin runoihin. Nyt ekokriittisiä katseita kohdistetaan hyvin erilaisiin teksteihin, sellaisiin, jotka eivät välttämättä ensisilmäyksellä edes näyttäisi kuvaavan ei-inhimillistä maailmaa. Huomattava suuntaus ekokriittikistä tuli kirjallisuudentutkimuksessa 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla.

³ Historiallisen romaanin idea syntyi oivalluksesta, että ”menneisyys on aina laadullisesti erilaista kuin nykyisyys ja että menneisyyden tapahtumat ja valinnat ovat vaikuttaneet nykyisyyteen. - - Paitsi historiankirjoitus myös historiallisia aiheita käsitellyt kaunokirjallisuus on saanut ideologisia tehtäviä.” (Ihonen 1999, 126.) Kun *Kultarinnassa* Erik ja Lidia muuttavat takaisin sodanjälkeiseen kaupunkiin ja Lehmskadulle, saksalaisupseeri, ”onnellinen, ”onnellinen, jota hyytyvän meren takana kaivataan soittamaan maailmaa kokoon” (K, 254), ja joka asunnossa oli viipynyt, lähtee. Maailmaa on yritetty saada kokoon niin soittamalla kuin myös kirjoittamalla historiallisia romaaneja. Lajia on käytetty kansan ja lukijan kouluttamiseen ja sillä on rakennettu kuvaa Suomesta.

yksi tuollainen kysymys on – kansalaissodan ja sen perinnön ja metsäteollisuuden ohella – vuonna 1923 säädetty ja saman vuoden heinäkuussa voimaantullut luonnonsuojelulaki. Tuo laki liittyy vahvasti luonto- ja ympäristösuhteeseen, johon romaanin tarkastelussa tässä työssä keskitytään. *Kultarinnan* ensimmäisessä osassa kertoja-fokalisoijana toimii biologi Erik Stenfors ja toisessa hänen nuori kasvattiperheessä kasvava tyttärensä Malla. Malla tosin alkaa saada tilaa fokalisoijana jo ensimmäisen osan loppupuolella, vähän alle kouluikäisenä. Romaanin toisessa osassa taas lyhyiksi hetkiksi fokalisoijiksi pääsevät Mallan ja Erikin lisäksi myös muutamat muut henkilöt.

Miljöökirjo koostuu lähinnä kodeista, parantoloista ja metsistä. Niin kuin Mihail Bahtin idyllistä kirjoittaa, keskittyy tai rajoittuu *Kultarintakin* sellaisiin elämän perusasioihin kuten syntymä, kuolema, rakkaus, ikäluokat, työ, syöminen ja juominen. (Bahtin 1975.) Näistä luetelluista perusasioista ollaan kaikkiin ehditty keskittyä tai niitä ollaan kaikkia ehditty ainakin sivuta jo romaanin ensimmäisissä luvuissa, hampaat uppoavat pannukakkuun ja ”kylmä kermavaahto pursuaa suupielistä” (K, 27).

Uuden historiallisen romaanin pääpiirteiksi nimetään eettisten kysymysten käsittely. Esimerkiksi sotaan liittyen pohditaan, *voiko toisen tappa*a. Uudenlaista sotakirjallisuutta edustaa esimerkiksi Ulla-Lena Lundbergin *Marsipaanisotilas* (2001). Kysymys, voiko toisen (joutsenen/karhun/ihmisen) tappa, nousee keskiöön myös *Kultarinnassa*. Aikana, jona Euroopassa käydään maailmansotaa ja kansallisvaltioita luodaan, elää myös ihmisiä, jotka kieltäytyvät aseista. Romaanihenkilöt puhuvat Leo Tolstoista, ja Lidia, niin kuin myös Erikin ystävä Sahlman, ajattelee Erikin ihannoivan Tolstoin filosofiaa, hänen pasifismiaan. Ekologisuuteen ja luonnonsuojeluun liittyvät kysymykset ovat aina myös tasa-arvokysymyksiä. Luonnonsuojelu on aina myös antirasismia. Maan hyväksikäyttö on rinnastettavissa vähemmistöjen kohteluun ja naisten kohteluun. Hyvin pitkään väiteltiin aikoinaan naisen sielun olemassaolosta ja nuo väittelyt muistuttavat keskusteluja eläinten moraalista asemasta (ks. esim. Donovan 1990/2013, 185).

Keskeistä on myös se, että vaikka niin karhussa kuin metsässä on kyse jostain elävästä, on niissä kyse myös jostain ei-inhimillisestä. Sukupuolentutkimuksen ja postkolonialistisen tutkimuksen termein ekokritiikissä saatetaan ajatella, että ihminen on valloittaja ja luonto Toinen. Luonnolla Toisena voi kuitenkin olla ääni vain vertauskuvallisesti. Historian laatija on edelleen kirjoitettava ihminen. Yritän siis selvittää myös sitä, millaisen äänen metsä Kytömäen romaanissa saa tai millainen on karhun ääni.

Uutta historiallista romaania värittää myös vahvasti kulttuurinen ja sosiaalinen monimuotoisuus. Teokset eivät ole vain keskiluokan kertomuksia keskiluokalle. Täl-

laisesta on esimerkki Kjell Westön *Missä kuljimme kerran* (2006). Westön romaanin Eccu Widingin tavoin on *Kultarinnan* kertoja rikkaan perheen poika, mutta hahmogalleria on sosiaalisesti monimuotoinen. Erik myös reflektoi herraskaisuuttaan ja häveten hän metsämökissä yövyttyään kiskoo villapaidan yllensä kätkeäkseen ”käsivarret, joiden herraskaisen pehmeään ihoon patjaoljet ovat painaneet punaisia rantuja” (K, 176). Myöhemmin tuo pienenä lapsena pöydän alta kartanonjuhliä seurannut rikkaan perheen poika rikkoo kieltolakia ja joutuu kymmeneksi vuodeksi hermoparantolaan. Erikin tytär taas kasvaa kasvattiperheessä Pohjanmaalla kasvattisisarelta perityissä vanhoissa liian isoissa mekoissa ja seurustelee punaorvon kanssa.

Sosiaalinen eriarvoisuus ulottuu *Kultarinnassa* käsittämään myös muita eläimiä. Länsimainen historia – niin filosofian kuin luonnontieteiden ja kulttuurinkin osalta – on pitkälti rakentunut hierarkioiden, kilpailun ja dualismien varaan. Eläinfilosofia on yksi tapa tarkastella ihmisen ja eläinten suhdetta uudella tavalla. Eläinten asemaa yhteiskunnassa on jäsennetty vuosisatoja ja esimerkiksi Pythagoras kieltäytyi syömästä lihaa ja Montaigne muun muassa tähdensi, että oleellista ei ole kognitiivinen kyvykkyys vaan kyky tuntea. Eläinfilosofian ajatteluaan kuitenkin perustuvan 1970-luvulla syntyneeseen eläinetiikkaan, jonka avauksena pidetään Peter Singerin teosta *Oikeutta eläimille*, joka julkaistiin 1975.⁴

Ihmiskeskeisyyttä on perusteltu ja ihmisen erityisyys on nähty ihmisen moraalisisessa ylemmyydessä ja kognitiivisissa kyvyissä. Myös kielen on nähty olevan merkki mielen olemassaolosta. Kuitenkin Charles Darwin kirjoitti jo 1800-luvulla eläinten mentaalisisista kyvyistä. Lajien sukulaisuus ja evoluution jatkumo tekee ihmisen ja eläinten vastakohtaisuuden mahdottomaksi ja kyseenalaistaa hierarkkiset tikapuut. Syntyvä muodostelma on pikemminkin verkkomainen, ylempää ja alemmaa ei ole. Kilpailun tärkeyden korostamisessa puolestaan unohdetaan, miten evoluutio sisältää myös yhteistyön, jakamisen ja rinnakkaiselon. Kielen määrittely mielen kriteeriksi on myös virheellistä, koska jäsenämme havainnoitavaa usein työlään kielen sijaan muistijäljillä ja mielikuvilla. Eläinfilosofia tarkentaa keskittyntä ja avointa katsetaan eläinten kohteluun niin aiempina aikoina kuin nykyisyydessä. (Aaltola 2013a.)

Pastoraalin tai paimenidyllin synty liittyy urbanisoitumiseen ja teollistumiseen. Kaupungistuminen johti maaseudun uudenlaiseen kaipuuseen ja traditio erottaa alusta saakka kiihkeyttä ja rappiota edustavan kaupungin ja rauhallisuutta edustavan maa-

⁴ Teos keskittyy erityisesti eläimiin laboratorioissa ja tuotantotiloilla.

seudun. Tilallisen erottelun lisäksi traditio erottaa ajallisen menneisyyden ja nykyisyyden. Menneisyys nähdään idyllinä ja nykyisyys langenneena. (Gifford 1999.) Pastoraalin lajia on nähty käytettävän erityisesti yhteiskunnan ollessa muutoksessa, jollaiseksi voidaan esimerkiksi tulevaisuuden epävarmuuden lisääntyminen nimetä (Lahtinen 2013, 195). Paikoin teollistuminen ja Gunnar Stenfors saavat edustaa *Kultarinnassa* suoranaista pahuutta. Kansanuskomuksellinen aines romaanissa kritisoi edistystarinaa eli kertomusta historiasta edistyksenä. Karhun kanssa puhuvan naisen luontosuhde arvotetaan positiivisesti ja juuri Olgan luona saa luonnonkuvaus ihannoivan sävyn. Erikin ja Mallan viettäessä kesää Pohjois-Karjalan seuduilla on rauhallinen kesä ja loputtoman kuuma.

”Kesä on kirkastunut todeksi. He tekevät pitkiä kävelyitä mutkaisilla teillä ja metsässä, uivat tuntikausia hiekkapoukamassa, haravoivat heinää ja paikkaavat pärekattoa, johdattelevat lehmiä lypsylle. Kellot kilkkaavat. - - Olga siirtää hernevadin lähemmäs ja ryhtyy silpimään. Herneet ropisevat astiaan, pääskynen vilahtaa ohi ja katoaa navetan ylisille. Lopulta Olga vilkaisee Mallaa ja hymyilee.” (K, 339–341.)

Tätä retkeä lukuunottamatta *Kultarinnan* päähenkilöt elävät kuitenkin todellisuudessa, jota ympäröi teollistunut ja kaupungistunut maailma.

Niin kuin pastoraalinen kertoo postpastoraalinenkin kirjallisuus kaipuusta, lähtemisistä ja palaamisista, maaseutua ja kaupunkia saatetaan asetella vastakkain ja luontoa kuvata idealisoiden, mutta postpastoraali kuvaa myös ihmistä, joka on mukautunut ympäristöönsä ja joka kykenee ylittämään vieraantuneisuutensa luonnosta. Se yhdistää ympäristötietoisuuden ja intuitiivisen tunteen ympäristöön kuulumisesta. Postpastoraalinen kirjallisuus voi nostaa esille ympäristön hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä. Postpastoraalin voi siis nähdä yhtenä pastoraalin kritiikin muotona. Karhu ja yhtäläillä metsä on Kytömäen romaanissa ajoittain ahtaalla ja kuvaus saa paikoin groteskejakin sävyjä. Lintulajeja kuin myös kovin monia muita eri lajeja uhkaa metsän hakkuun ja soiden kuivaamisen myötä asuinsijojen menettäminen niin kuin vuonna 1921 Pentti Haanpään kirjoittamassa novellissa nimeltään ”Pikku satu eläimistä”, joka kertoo siitä, kun ”metsä oli hakattu melkein sukupuuttoon haloiksi ja tukkipuiksi”. Haanpään juttu kertoo jäljelle jääneistä eläimistä, jotka kokoustavat pois muuttamisesta, koska ruokaa eikä suojaa ei enää löydy. Haanpään kevyestä ja hassuttelevasta kerronnasta ei Kytömäen tekstissä näy juuri jälkiä, mutta aiheen raskaus ja paino on yhtä tuntuva ja molemmissa metsähakkuuta kuvaavissa teksteissä on jotain, joka jättää nykylukijalle epämukavan olon – mitä tämä oikein on?

Kultarinnan Erik katselee lapsena työmiehiä hiekkakuopalla ja lapioiden pistelyä nyt puuttoman harjun kylkeen. ”Mieleen tulevat Gulliver ja lilliputit tai eläinkirjan kuva, jossa kalastajat leikkaavat rantaan hinatulta kaskelotilta sisuskaluja” (K, 29). Metsähakkuu rinnastetaan muutamaankin otteeseen eläinten tappamiseen, ja sotaan. Hämmennys kasvaa, kun inhoa tuntevan pojan isä vain ”virnistää ja – voiko olla totta – iskee silmää” (K, 29). Vain taustana inhimilliselle toiminnalle aiemmin ollut luonto, maa, nousee uudella tavalla parrasvaloihin. Katseen kohteesta se kasvaa kokonaisvaltaisuuteen, suojelun kohteen rinnalla se toimii ihmisen suojelijana.

Kultarinnassa luonnonkuvaus tai metsänkuvaus ei ole ainoastaan arkadista. Erämaahan jääminen pitemmäksi aikaa muuttuu teoksessa myös tuskalliseksi eikä tuskaa ihannoida. Malla mittaa

”lautaselle kolme lusikallista jauhoja ja leikkaan toppasokerista pienen siivun. Revin kourakaupalla vuohenputken lehtiä silpuksi ja lisään lautaselle. Kaadan päälle vettä ja sekoitan. Muhennos on niin pahaa, että kyynelet vuotavat. Välillä keskeytän ja hengitän. Käsittämätöntä että syöminen voi hengästyttää.” (K, 614.)

Idylliin, rauhalliseen ja viattomaan eloon, tekevät *Kultarinnassa* railoja ja reikiä myös esimerkiksi pelon tunteet, joita aiheutuu siitä, että metsä ja erämaa ainoastaan jatkuu eikä rajoja oikein näy. Lisäksi ihmisten väliset suhteet ovat konfliktialttiita ja paikoin luottamusta vailla. Pastoraali on alkanut liikkua.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen *Kultarintaa* Terry Giffordin luonnostelemien postpastoraalin piirteiden kautta. Mukanani kulkevat myös Lawrence Buellin kriteerit ympäristötekstille. Tällainen teksti nähdään ihanteena, johon parhaan ympäristöä käsittelevän kirjallisuuden tulisi pyrkiä. Ajoittain piirteet tuntuvat tosin kietoutuvan kovin lujasti toisiinsa. Käsitelen kunkin piirteen omassa luvussaan (luvut 3.1 – 3.6). Lopuksi tarkastelen vielä erikseen sitä, mistä karhun kohtaamisessa ja muodonmuutoksissa romaanissa on kyse.

3 METSÄ JA IHMINEN

3.1 Luontokeskeisyys ja ei-inhimillinen toimijuus

Kultarinta alkaa takaa-ajokohtauksella. Ukkonen jyrähtää ja pakomatalla olija liikkuu ja ui saaresta toiseen. Hän sulautuu maastoonsa, luontoon, hyytyy vesikiveksi puhetta

kuullessaan ja selviytyy vastarantaan, sillä yöllä järvi huokuu sumun hänen suojakseen. Hän löytää murskasiiven linnun, jolle antaa armoniskun. Henkilöitä tai tapahtuma-aikaa ei juuri esitellä lukijalle ja vasta vähitellen selviää, että henkilö, jonka näkökulmasta tapahtumat kuvataan ja jonka toiminnan, pakomatkan, keskellä ollaan, onkin kultarinta, isommainen eli karhu. Ihmiskeskeisyydestä liikutaan kohti *luontokeskeisyyttä*, kun fokaalisoijana jo prologissa toimii ihmisen sijaan ei-ihminen. Pakomatalla olija on karhu ja takaa-ajaja on ihminen, lintumetsällä kai. Se, mitä karhu luulee ukkosen jyrähdykseksi, on kiväärin laukaus. Myös romaanin toinen osa alkaa prologilla, jossa tapahtumia seurataan karhun, nyt emokarhun, näkökulmasta.

Kun ihminen, tässä tapauksessa kirjailija, pukee karhunaljan ylleen, on kuvitelmalla melkoisen suuri rooli. Toisaalta eikö niin ole aina, kun kirjailija alkaa kirjoittaa. Subjektiiviset tunteet ovat kyllä yksityisiä, mutta osaamme kuitenkin ennustaa ja arvata joskus oikeinkin, miltä toisesta saattaa tuntua. Emme liioin kyseenalaista sitä, onko linja-autonkuljettajalla, ruokalan työntekijällä tai yliopistolehtorilla mieltä, vaan niin kuin Ludwig Wittgenstein toteaa,

”emme käytännössä vaadi todistusaineistoa sille, että muilla ihmisillä on mieli tai tunteita – sen sijaan *lähestymme* muita ihmisiä mielen ja tunneskaalan omaavina olentoina. Tällainen lähestymistapa on meille tärkeä, sillä se on välttämätön ehto todellisuuden ja perusmerkityksen mielekkyydelle. Wittgensteinin mukaan epäily on teoriassa mahdollista mutta lopulta absurdia, huonoa filosofiaa, väärän kysymyksen esittämistä.” (Aaltola 2013, 29-30.)

Emme siis voi tarkalleen tietää, millainen on karhun kokemusmaailma⁵, mitä on ei-inhimillinen toimijuus, mutta niin kuin Karoliina Lummaa linturunoutta tutkiessaan on havainnut, kaunokirjallista esitystä voi kuitenkin lukea ehdotuksena tai kehotuksena kohdata se, että ei-inhimillinenkin toimijuus on toimintaa, joka vaikuttaa, näkyy ja muuttaa maailmaa. Karhu tunkeutuu siihen, mitä kutsumme kulttuuriksi, katsojan ja ennen kaikkea päähenkilön roolissa. (Lummaa 2010, 298-299.)

Ruumiillisuus, ruumiin elävä kuvaus saa aikaan vaikutelman, että kuvataan eläintä eläimenä (Lummaa 2010, 49). Karhu ”kyyristyy kokoon hillitäkseen kipua. Sitä ei tule. Ilma virtaa keuhkoihin, jalat tottelevat” (K, 9). Tekijän elollisuus ja toiminnan tarkoituksellisuus tai ainakin tekijän tekijäysluonne korostuu lauseiden intransitiivisuudessa ja paikoin transitiivisuudessa. Subjektiin viitataan järjestelmällisesti pronomiinilla *hän*.

⁵ Eläimen mielen jäsentämiseen pureutuu esimerkiksi etologian professori Marian Stamp Dawkins (1985/2013) *Johdatus eläinfilosofiaan* –kirjoituskokoelmaan valitussa kirjoituksessaan. Hän pureutuu ennen kaikkea eläinten kärsimyksen arviointiin ja sen tieteelliseen perustaan. Perustutkimus eri eläimistä antaa meille paloja, joista koota kuva.

”Hän pudistelee pisarat yltään - - Hän katselee veneitä - - Hän kääntyy kohti länttä. - - Hän syö puolukoita - - Hän käy levolle. - - Hän herää. - - Hän nuuhkaisee kodin tuoksua - - Hän piiloutuu - - Hän pysähtyy ja odottaa”. (K, 10-11.) *Hän*-pronominin käyttö saattaa vieraannuttaa lukijaa, mutta se myös saa pohtimaan, mikä karhun asema on kielen tasolla. Persoonapronomineihin liitetään kuitenkin usein *ihmistarkoitteisuus*, vaikka demonstraatiivipronominien tarkoitteina taas voikin olla sekä ihmisiä että muita olentoja tai olioita.

Ei-inhimillistä toimijuutta löytyy *Kultarinnasta* runsaasti. Elottomatkin luonnon osat, oliot ja entiteetit, näyttäytyvät *Kultarinnassa* aktiivisina toimijoina. Tämä ilmenee sellaisten verbien käytöllä, jotka tuntuvat vaativan subjektilta elollisuutta ja motivoituneisuutta. Ensimmäisenä esimerkkinä toimii meren kuvaus aivan romaanin alussa. ”Kallio on kuiva, laineet *eivät jaks*a kavuta kovin ylös. - - Meri *on karistanut* jäälautat pinnaltaan. - - Aallot *kurnuttavat* kallionkoloissa. - - aallot *hätyyttävät* varpaita.” (K, 13.) Asiat eivät siis vain tapahdu merelle vaan meri kuvataan romaanin ensisivuilla kuin romaanihenkilönä, joka on motivoitunut tekemään jotain ja joka pyrkii johonkin. Samoin on vuodenaikojen ja rantakallion laita. ”Talvi *on raapinut* sen [huvilan] kyljet hilseelle - - Kun kesävieraat meren lämmentyä saapuisivat, rantakallio *olisi jo ehtinyt peseytyä* käynnistämme.” (K, 13.) Myös ”polku on kivinen ja *vaatii huomion, uhittelee ja pakottaa* miettimään, olisiko viisasta kääntyä takaisin. - - Aluksi se *koettaa pelästyttää* kulkijan, mutta jos nöyryty kompuroimaan tarpeeksi pitkälle, polku *lauhtuu* tasaiseksi, lakaisee reittiä kävijänsä edellä ja lohkaisee ylämäet puolta pienemmiksi.” (K, 172.) Lisäksi ”tuuli *vetää henkeä* kylmältä ulapalta” (K, 19) ja ”tuuli *setvii* kuusten latvatakkuja” (K, 233). Postpastoraalin ensimmäinen piirre, luontokeskeisyys, tulee esiin ja syntyy esimerkiksi edellä esitetyillä tavoilla. Luonnon osat kuvataan romaanissa läsnäolevina.

Metsähakkuita kuvatessa kertoja tuntuu kuin välttelevän passiivin käyttöä, joka häivyttäisi tekijyyttä ja toimijuutta. ”Metsä piti pintansa kauan. - - metsä oli sonnustautunut panssariin. Se oli sirotellut sisuksiinsa talonkokoisia kivenlohkareita, uurtunut täyteen notkoja ja syviä noroja, taittunut kapeiksi kalliorypyiksi ja jyrkänteiksi.” (K, 76.) Ylläesitetyt esimerkit näyttävät myös siltä, että ympäristö on täynnä väkeä, tahtovia ja toimivia olentoja. Näiden persoonallisuuksien voidaan nähdä olevan ”haapasuomusamalta, tikanhiippasamalta, samettikesijäkälää, haavanläiskäkälää” (Kytömäki 2015) tai henkiä, keijuja, voimia. Tähän puutun myöhemmin tutkielmassani.

Luonnon syvä läsnäolo tulee esiin myös isän ja tyttären kirjeenvaihdossa, jota he käyvät romaanin toisessa osassa toisen ollessa hermoparantolassa ja toisen eläessä kasvattiperheessä. Erikin ensimmäisessä

”Kirjeessä kerrotaan sadepisaroista ikkunassa ensimmäisenä kesäpäivänä, sydänkesän lyhyistä kävelyistä puutarhassa ja ukkospilvien raskaista laahuksista tai vaanrannassa. Sitten kuvaillaan hiipuvan kesän tunnusmerkkiä, mesiangervojen tainnuttavaa lemua. Valkoisen kukkameren yllä tuulihaukka lekottelee ilmassa ja tarkkailee peltoja. Kuu paistaa järvenpohjasta.” (K, 426.)

Isän ja tyttären kirjeenvaihto keskittyy nimenomaan luonnon havainnoinnin kirjaamiseen, koska mitään kovin henkilökohtaista ei lastensuojeluviranomaisen ja kasvattiäidin sensuuri salli, mutta se keskittyy luonnon havainnoimiseen myös siitä syystä, että luonnon havainnoimisella ja tuntemisella he liittävät itsensä toisiinsa.

Kun Malla häikämyrkytyksen jälkeen alkaa pelätä unohtavansa lajien nimiä ja huomaa muistavansakin, ”Luonto tuikkii mieleen nimiä ja sanoja, ja minusta tuntuu että muistan kaiken yhtä hyvin kuin ennenkin. Kauhuhu talttuu. Niin kauan kuin muistan kasvien ja lintujen nimet, isä on kanssani.” (K, 427.) Samoin kokee Malla isän olevan lähellä, kun hän ajattelee avaruutta. Avaruudesta on maantiedon tunnilla opettaja kertonut

”ohimennen tunnin päätyttyä, kun hän huomasi ikkunasta ensimmäisen iltatähden. – Tähtien valo on satoja vuosia vanhaa, opettaja aloitti, ja jähmetyin kuuntelemaan, vaikka jotkut jo paiskoivat pulpetinkansia kiinni. Hän selitti valoa ja sen nopeutta eikä lopettanut vielä silloinkaan, kun kuulijat minua lukuun ottamatta jo hipsivät luokasta. Hän puhui tyhjyydestä, joka planeettaa ympäröi, ja näytti yksinäiseltä. Kotimatalla avaruus kohosi peltojen yllä suureksi ja syväksi ja tajusin, että se onkin hyvä. Ei isä siihen verrattuna kovin kaukana ole.” (K, 445–446.)

Ympäristön tunteminen tuo ihmisiä lähemmäs toisiaan ja luo merkityksen tunteen. Läsäolon tuntu syntyy siitä, että toiset luonnonosat tunnustetaan subjektintapaisiksi, elollisiksi. Tämä lieventää kokemusta yksinäisyydestä tai irrallisuudesta.

3.2 Jatkuva syntyminen ja jatkuva mädäntyminen

3.2.1 Muuttuva ympäristö

Toisena postpastoraalin piirteenä käsitellään *luonnon kiertokulkua* ja *prosessuaalisuutta*. Postpastoraalin kuvaamassa luonnossa on kyse jatkuvasta syntymisestä ja kuolemisesta, kasvamisesta ja mädäntymisestä ja lahoamisesta, hurmiosta ja hajoamisesta. (Gifford 1999.) Luonto tulee nähdä prosessina ennemminkin kuin pysyvänä ja muuttumattomana tai annettuna tilana ja tämän tulee tulla tekstissä implisiittisesti näkyviin (Buell 1995, 8).

Kirjaimellinen lahoaminen ja mädäntyminen tulee *Kultarinnassa* esiin, kun Erik kuvailee vanhaa rakennusta, Aspholmin kartanoa, sen jälkeen, kun hänen isänsä on jo kuollut ja poika on perinyt talon.

”Talo on antamassa periksi, jauhutumassa tuuleen, sateeseen ja mehevään maahan. Ja puutarha – melkein kuulen, miten nurmikon ahnas, mullansekainen savi nielee kulottuneita ruohonkorsia. Kukkapenkeissä vuohenputket nostavat suppoisia päitään, vatukko leviää metsänreunasta. Ei kuluisi kauankaan, kun saniaiset, tähtimöt ja lehväsammalet peittoaisivat kaiken ja kartanon vanhat hirret lahoaisivat pensaikon siimeksessä unohduksiin. Ohut kerros kulttuuria on peittänyt merenrantalehtoa yli sata vuotta, mutta se on lainattua aikaa, pelkkä pintasilaus. Luonto odottaa vaiti tilaisuuttaan.” (K, 23.)

Savinen maa on kuin hirviömäinen peto, joka odottaa tilaisuuttaan nujertaa ihmisen rakentaman talon, joka ei enää jaksaa. Viimeisessä lauseessa luonnolle annetaan kyky ennakoita. Kuvitelma astuu sisään, koska siitä, odottaako luonto – lahoamisprosessi – tilaisuuttaan tai mitään, emme voi tietää. Hiljaa oman tilaisuutensa tulemisen odottaminen tekee tästä entiteetistä myös hieman nilkin – haluaako tuo talolle, ihmisen rakentamalle, paha? Onko luonto, kartanoa ympäröivä – kartanon *piirittänyt* – metsä pahaan kykenevä entiteetti?

Frog, joka tutkii *Suomen Kansan Vanhoja Runoja* (SKVR), jossa on julkaistu lähes kaikki arkistoihin tallennettu ja kirjallisista lähteistä löydetty kalevalainen runous, kirjoittaa:

”Metsä on ukkosen tapaan mielikuva, josta on kehittynyt myyttinen symboli, yksilölliseksi toimijaksi oletettu olento. Pirun lailla metsä on hajautettu symboli: maailmassa on paljon metsiä, mutta metsän kategoria oli kuitenkin myyttisen, mahdollisesti vihamielisen, vaarallisen ja pahaan kykenevän olennon kategoria - - Yhtä kaikki, metsän läheisyys ja välttämättömyys ihmisen toimeentulon kannalta edellyttivät, että sen kanssa pysyttiin vastavuoroisessa suhteessa.” (Frog 2014, 65.)

Kartanoa ympäröivä luonto näyttäytyy Erikille toimijana, joka *nielee, leviää ja peittoaa* kaiken eli joka käyttää valtaa ja kykenee tuhoamaan.

Lahoava talo ihmistä symboloidessaan näyttää myös, miten ihminen on mukana kiertokulussa, tässä vastavuoroisuudessa, ja miten maaksi hän on jälleen tuleva. Katkelmassa tulee esiin se, miten Erik ajattelee, että maan käyttäminen on ollut ikään kuin vuokratyötä ja että pellot ja muu kartanolle kuulunut on ollut vain lainassa. Ikään kuin maalin tippuminen rakennusten seinistä ja aina uudelleen ilmestyvät rikkaruohot olisivat sitä vuokraa, jota maalle maksetaan. Katkelma saa pohtimaan, miten paljon ihminen saa ympäristöään muokata ja mihin saakka ihmisellä on oikeus. Siihen, kenellä on oikeus luontoon, palaan tutkielmassani luvussa 3.3.

Myös Malla katselee ja kuvailee viisisataa sivua myöhemmin taloa ja pihaa, joka jo kohta tulee heinittymään, kun he Joelin kanssa pakenevat. Toinen sitaatti on myöhempi, Malla on palannut hylättyyn mökkiin.

”Pihakenttä on pieni ja autio. Aitan ovi on unohtunut auki. Siellä täällä seinustoilla versoo haavantaimia, joita en ole aiemmin huomannut. Yhdessä kesässä vesat valtaisivat kasvimaan ja tannernurmen, muutamassa vuodessa katot painuisivat kuopalle ja saranat höltyisivät repsottamaan. Rakennukset näyttävät lähes surullisilta. Tavaroiden kokoaminen on lähdön aie, ja jos on sellaisen ilmaissut, ei ole enää läsnä.” (K, 559.)

”Sisällä lemahtaa ummehtuneelta. Hirret ovat muuttuneet rakennusmateriaalista takaisin puunrungoiksi, oksankohdat ovat puskeneet esiin ja kirveen veistojäljet siilinneet.” (K, 604.)

Sävy on kuitenkin esimerkeistä ensimmäisessä erilainen. Malla näkee rakennukset surua tuntevina. Niistä ei enää tulla pitämään huolta. Rakennukset ovat eläneet sopusoinnussa luonnon kanssa. Ihminen on elänyt sopusoinnussa luonnon kanssa tuossa mökissä. Läsna-olo on kaksisuuntaista, se on vuorovaikutusta. Tuohonkin sisältyy silti kuolema. Talo siis lahoaa, luonto lahottaa sen, ihmisen jälki peittyä ja luonto synnyttää synnyttämistään. Surun voi tulkita myös Mallan projektioksi. Malla heijastaa oman surunsa ja hankaluutensa olla läsnä rakennuksiin. Malla suree eroa ja kohdattavaa muutosta.

Pastoraalin yhteydessä mainitaan usein pateettinen virhepäätelmä (*pathetic fallacy*), jolla tarkoitetaan sitä, miten luonnon kuvitellaan vastaavan ihmisen tunteisiin tai heijastelevan ihmismielen liikkeitä (Gifford 1999, 36). Toisaalta *Kultarinnassa* myös ihminen kuvataan luonnon kautta ja eläimien ominaisuuksien kautta. ”Kun isä pörhistää siiliniipikejään, hän ei kuule eikä ainakaan kuuntele. - - Siiliniipikit pehmenevät ja taipuvat” pohtii Erik. (K, 232–233.)

Erik osaa suhtautua omiin päätelmiinsä myös kriittisesti, vaikka ensin vaimonsa menettämiseen valmistautuva mies yrittää ”nähdä jotain muuta kuin mustaa, mutta muuta ei ole” (K, 15) ja veden tai rannan mustuus rinnastuu hänen mustaan, ahdistuneeseen mieleensä. Erik kuitenkin havahtuu tähän ja huomaa, että päätelmässään saattaa olla virheellisyyttä. Malla havaitsee isän ja tyttären pyöräretkellä muurahaispesän, jota palokärki on kaivanut ja penkonut, rikkonut. Erik ei ennen ole havainnut seudulla merkkejä palokärjestä ja pohtii, mikä merkitys sen ilmestymisellä on. Lidia käytti kirjoituksissaan nimimerkkiä ”Palokärki”.

”Onko se vasta tänä keväällä asettunut tänne? Mitä se tarkoittaa? Ei mitään. Alan polkea ripeämmin, hiki auttaa haihatteluihin. Muinaisaikaisesta ennusmerkkien hahmottelusta ei tahdo päästä eroon millään, täällä varsinkaan. Se on vaisto jota en tahdo noudattaa. Luontoa ei ole järjestetty minun tai kenenkään toisenkaan tulevaisuutta tai mielenliikkeitä heijastelemaan.” (K, 276.)

Luonnon inhimillistäminen, kun se on positiivista eli kun on kyse ”todellisten, ihmiselle ja jollekin toiselle eläinlajille yhteisten piirteiden tunnistamisesta - - voisi olla yhtä hyvin ”lehmällistämistä” tai ”koirallistamista”” (Aaltola 2013a, 26) tai niin kuin aiemmassa

tapauksessa – siilillistämistä. Kuitenkaan soran ja lakastuneen heinän mustuus ja märkyys ei tarkoita sitä, että humus olisi depressiivinen.

Luonnon prosessuaalisuus, aina käynnissä oleva muutostila, näkyy teoksessa niin ihmisen muokkaamassa ympäristössä kuin myös koskemattomassa luonnossa. Erikin kulkiessa Aspholmin metsissä luonnonsuojeluviranomaisen, Viktor Harmajakarin kanssa hän ei ole löytää vanhaa siirtolohkareta, koska ei ole yli viiteen vuoteen sen luona käynyt.

”Niittyaukiota ei enää ole. Metsä on hiipinyt sen yli ja käärii nyt peittoonsa suurta kiveä, jonka sammalviitta yltää jo maahan. Palokärjen kelosta on katkennut latva, se lojuu kappaleina nuorten leppien ja männyntaimien keskellä.” (K, 286.)

Se, että luonto muuttuu myös itsekseen, havahduttaa biologinkin.

Toisaalta kiertokulkuajattelu voi näkyä ajatuksissa siitä, että sielukin kiertää. Pahkakorven Simo, jonka luo Erik kulkee isänsä pyynnöstä ja metsänostoaikaisissa, ilmaisee uskovansa, että hänen vaimonsa on kuukkeli, koska ”ei hänenlaisensa hiekan alla pysy” (K, 179). Toisaalta aivan annettuna ei ajatusta sielunkierrosta oteta ja jopa sielun olemassaolosta ollaan epävarmoja. Isän kuoltua Erik avaa ”ikkunan sielulle lentää, siltä varalta että sellainen on” (K, 238). Lidia kaivertaa äitinsä nimen ja kuolinpäivän puuhun siitä syystä, että kuolleet muistaisivat olevansa kuolleita eivätkä palaisi takaisin. Myöhemmin Erik kaivertaa myös Lidian veljen nimen ja elinpäivät harmaaseen puuhun ”varmuuden vuoksi” (K, 259).

Pahkakorvessa Erik myös pohtii, miten metsä sekä muuttaa että korjaa itseään:

”ihmisten jäljet näkyvät vain romahtaneina tervahautoina sora-ahteissa ja peuranpyyntikuoppina jylhien männistöjen sokkeloissa. Vuosisadat ovat lyhyitä ja niiden vaikutukset vähäisiä. Aikaa mittaavat täällä sammat ja jäkälät, jotka vähitellen kasvavat muinaisten kuoppien seinämiin. Mitään muuta ei ole tapahtunut, tai muutoksia on vaikea nähdä. Peuroja ei enää ole, niiden sarvet riippuvat kartanoiden ja tupien seinillä eriskummallisina muistoina, joista kerrotaan lapsenlapsille. Ensin mammutit, sitten siivettömät linnut, biisonit ja metsäpeurat. Välineet vain vaihtuivat keihäistä tuliaseisiin.” (K, 181.)

Tässä tuodaan esiin myös se, miten ihminen jättää jälkiä ja miten ihminen metsästä. On erilaisia jälkiä. Kaikkia ihmisen jättämiä jälkiä ja lajien katoamista metsä ei kykene korjaamaan.

Jälkien jättämistä ja niiden katoamista problematisoidaan myös myöhemmin, kun Malla pohtii Olgan kodin lähellä sijaitsevan autiotalon pihassa, jossa hän on Olgan kanssa keräämässä nokkosia ja vuohenputkia keittoa varten:

”hän [Malla] ei oikein tiedä miltä paikka hänestä tuntuu. Jollain tavoin surulliselta, kun katselee ihmiselämän jälkiä, tuotakin lautasenpuolikasta, joka pilkistää mullasta. Ja toisaalta, nythän täällä vasta elämä alkaa. Vihreä valtaa kaikkea takaisin ja muurilaasti varisee nokkosten kasvuvoimaksi.” (K, 349.)

Malla myös muistelee karhun jälkiä seurattessaan, miten isä suhtautui metsäteollisuuteen.

”Seuraan jälkiä laakson poikki. Muutama iso kuusenkanto nousee lumihattuineen maasta. Tällaiset kannot isäkin suvaitsi, lämmitykseen tai tuvan rakentamiseen, tarpeeseen kaadetut puut. Paljaaksi hakattuja aukioita hän ei sietänyt, sitä että satavuotiaista puista tehdään paperia.” (K, 470.)

Hakkuuaukioita kuvataan pienen Erikin silmin romaanin alussa, kun hän isän kanssa liikkuu kartanon metsissä. Näkyä kuvataan kuin se olisi verisen taistelun jälkeinen tanner tai maailmanloppu. Pöllipinot makaavat ja haisevat pinoissa kuin ruumiit ja lintu, joka laulaa ohuita säveliä jätetään tunnistamatta, laulava on vain ”jokin lintu”, ainut eloonjäänyt. Palaan tähän vielä luvussa 3.3.2.

3.2.2 Tuuli käy heidän ylitseen eikä heitä enää ole

Niin kuin kaikkeen luontoon, kuuluu *Kultarinnassa* ihmiselämäänkin syntymä ja kuolema. Lukijaa muistutetaan tästä jo romaanin ensimmäisen osan luvun 1 alussa.

”Ensin luulen, että vauva on jo kuollut. Sitten sen silmäluomet värähtävät ja se liikauttaa suutaan.” (K, 13.)

Esimerkkinä toimiva tapaus on yksi kammottavimmista: kuollut vauva, kuollut ihmislapsi. Minna Canthin realismin perinteen tapaan *Kultarinta* kuvaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta sekä sairautta ja kuolemaa metsämökeissä ja tuberkuloosi- ja hermoparantoloissa. Elämän kiertokulun pohdinta ja sen hyväksyminen tai edes jonkinasteinen ymmärtäminen toistuu aiheena moneen kertaan.

Kun Erik ja Lidia tutustuvat, on Lidialla pienessä huoneessaan taulu, jonka huoneen edellinen asuja on sinne jättänyt. Huoneentaulussa on teksti ”*tuuli käy heidän ylitseen eikä heitä enää ole*” (K, 129). Erikin mielestä taulu on synkkä, jopa karmiva. Hän ajattelee tekstin kertovan ennen kaikkea yksinäisyydestä. Lidia puolestaan suhtautuu tauluun kuin kaikkein arkisimpaan asiaan. Heidän erilaiset asennoitumisensa tuohon tauluun tai sen tekstiin tuntuu tekevän taulusta merkittävän. Se paljastaa jotain. Lidian mielestä ajatus saa jäädä. Ajatus kaiken katoavaisuudesta, tämänilmaisista tuonilmaisiiin lähtemisestä, voi olla jopa rauhoittava. Erikiä tuo sama Psalmiteksti kuitenkin ahdistaa, jatkuuhan

se *eikä heidän asuinsijansa enää heitä tunne*. On kyse katoavaisuudesta, unohduksesta, kaiken muuttumisesta ja kaiken hajoamisesta tuon sanan kaikissa merkityksissä.

Tuota samaa lausetta vain hiukan muunneltuna Erik ajattelee aamuyöllä, kun on vasta tavannut uuden naisystävänsä Elsin ja vaikka on juuri kuvannut sitä, miten Elsi koskettaa hänen kättään. He ovat juuri flirttailleet, mutta Erikin mielessä on jo luopuminen, kaiken menettäminen.

”Tuuli käy yli eikä mitään enää ole. - - Tummunut, ikäkulu simpukka hipuu matalampiin vesiin, raottuu. En osaa kertoa Elsille mitä on tapahtumassa, en osaa lausua runoja tai soittaa hänelle laadittuja sävelmiä. Jossain pöydässä nauretaan, viimeinen ponnistus ennen kuin on lähdeittävä, kotiin tai hotellihuoneeseen nukkumaan, luopumaan tästäkin yöstä.” (K, 306.)

Tai ehkä tuo vain hiukan muunneltu lause muuttaakin muotoaan merkittävästi, kun *heidän* tilalleen vaihdetaan sana *mitään*. Se saa kiertokulun pysähtymään ja maailman rajautumaan yhteen ihmiseen tai kahteen ihmiseen ja yhteen ihmissuhteeseen, jonka jo odotetaan päättyvän. *Heitä* viittaa vielä yksilöihin, ei kokonaiseen luomakuntaan tai maailmankaikkeuteen. *Mitään* on viittauskohteena kaikkeus. Tuo sama virke Daavidin virrestä, Psalmista 103 esiintyy kolmannen kerran, kun romaanin toisen osan alussa Joel on hautaamassa äitiään.

”Tajuntaan on hautajaisten aikana päässyt vain yksi lause: tuuli käy hänen ylitseen eikä häntä enää ole. Pastori messusi sen synkästi, mutta Joel melkein hymyili ajattellessaan äitiä viilettämässä lumitähdenä pakkasilmassa, kaikkien yläpuolella.” (K, 398.)

Joel ajattelee tuulen käyvän niin, että se lennättää ilmaan. Eikä se tuuli silloin olisi vain kadotusta. Tiedon rajallisuus mahdollistaa sen, että mielikuvitus voi leikkiä rajattomasti.

Luonnon kiertokulun tunnustaminen voi tarkoittaa myös sitä, ettei alkua oikein ole eikä myöskään loppua. Tämän käsittämisen vaikeudessa pyörivät myös Erikin äidin, Stellan, pojalleen kertomat tarinat.

”Äiti joutui kertomaan minulle samoja tarinoita uudelleen ja uudelleen. Viihdyin tutuissa käänteissä, mutta vähitellen sadut eivät enää pysyneet ennallaan. Hän keksi erilaisia loppuja, sulki vanhoja ovia ja avasi kattoikkunoita, poikkesi polunhaarasta oikean sijasta vasemmalle. Aluksi tuntui pelottavalta, kun mistään ei voinut olla varma. Hitaasti kuitenkin aloin pitää tarinoista, jotka eivät suostuneet päätymään vaan kehivät itseään auki ja kiinni loputtomasti kuin meduusat.” (K, 83.)

Katkelma tuo mieleen myös Tove Janssonin Tuu-tikin sanat, jotka hän lausuu *Taika-talvessa* (1957/1958): ”Kaikki on hyvin epävarmaa, ja juuri se tekee minut levolliseksi” (mts. 22). Tuu-tikki ajattelee revontulia sanat lausuessaan, mutta kohta on helppo tulkita kokonaiseksi maailmankuvaksi. Elämä ylipäättään on hyvin epävarmaa. Epävarmuus on

pysyvä tekijä ja sen hyväksyminen voi tehdä levolliseksi tai saada jopa olemaan läsnä. Romaanin lopussa Erikiä lohduttavat juuri äidin sanat. ”Aikanaan saat selville, äiti sanoi joskus. Ehkä se on vastauksista paras.” (K, 635.) Epävarmuutta luo myös outous. Outoushan metsässäkin pelottaa. Oudon, tuntemattoman pelkääminen on ollut merkittävää ihmisen selviytymisen kannalta ja on ehkä jossain määrin edelleen, mutta aina tuo outo ei ole vihamielinen. Outo voi haluta puolustaa omaansa, mutta se ei välttämättä tahdo hyökätä. Tuon outouden ja metsänpelon tarkasteluun palaan tutkielmassani tuonnempana, luvussa 3.3.2.

Luonnon kiertokulku tarkoittaa myös jatkuvuutta ja Erikin ajatukseen siitä, ettei häntä enää tarvita, koska metsä jää, loppuu romaanin ensimmäinen osa. Aspholmin metsät jatkavat elämäänsä suojelualueena vuodesta toiseen. Juuri jatkuvuuden muistaminen tuntuu saavan romaanissa aikaan toivon. Se, että lahoamisen ja mädäntymisen rinnalla tapahtuu lakkaamatta syntymistä ja kasvua, pitää toivon hengissä. Ajatusta toistetaan. ”Puut tavoittavat taivasta kukin aikansa, kaatuvat ja maatuvat, huomaamatta ja hitaasti elämä päättyy ja jatkuu saman tien. Metsä, kansakunta, säilyy.” (K, 495.) Jatkuvuus luo myös yksilölle merkityksen. Yksilö, jokainen metsän osa, saa merkityksensä osana jatku-moa. Mutta tämä kaikki tuntuu myös vaikealta.

Niittyaukion metsittymiseen piiloutunut siirtolohkare saa Erikin pohtimaan suhdettaan Lidiaan ja sitä, miten päivät ja vuodet aiheuttavat muistinmenetystä:

”Taivutamme silmille pyrkiviä oksia syrjään, ja kun olemme ehtineet muutamien metrien päähän, vilkaisuamme taakse. Kiveä ei enää näy. Niin ne koteloituvat, vieraat esineet, metsässä, ihmisruumiissa ja mielessäkin. Mäeltä laskeutuessamme muistelen, millaista oli koskettaa Lidiaa siirtolohkareen luona. En muista.” (K, 286.)

Kadotusta tapahtuu jo ennen kuolemaa. Kukaan ei voi muistaa kaikkea. Muistin sanotaan *pettävän*. Kartanon ympäristön muuttumista tarkkaileva nuori isä-Erik rinnastaa lahoamisen ja muistojen unohtumisen.

”Teeret ovat rohjenneet paikalle. Niitä seuraisivat pyyt ja metsot, sammalet, varvut, humina ja hiljaisuus, vuosikymmenten ja vuosisatojen mittaan. Kaikki palaa takaisin.

Ehkä muistotkin lahoavat ja kasvavat umpeen kuin kartano ja rautatie. Tai ehkä ne hiipivät metsän tavoin takaisin aina tilaisuuden tullen. Ensimmäinen vaihtoehto ei kuulosta hyvältä, mutta jos jälkimmäinen on totta, minun on vaikea kuvitella jaksavani viittäkymmentä vuotta eteenpäin.” (K, 86.)

Erik pohtii, voisivatko ihmisen muistot hajota näkymättömiin kuten hylätty talo tai sen puutarha. Vaikka unohdusta tapahtuu, kaikkea muistamista ei ihminen pysty kontrolloimaan. Ehkä on asioita, jotka ovat yhdelle ihmiselle tai suvulle tai ihmiskunnalle niin suu-

ria, että ne hiipivät aina takaisin ja ottavat paikkansa. Niin kuin kasvi- ja muussa eläinkunnassa esiintyy ihmisessäkin kaikkea epätäydellistä, selittämätöntä, outoa, harmoniatonta, kaiken kaikkiaan useita erilaisia ei-funktionaalisia piirteitä.

Jatkuvuuden tuntu tulee tarinaan myös siinä, että sukuromaania se kuvaa saman suvun useaa sukupolvea. Päähenkilöiden kuvauksissa korostuu menneisyys. Heti romaanin alun jälkeen siirrytään aikaan, kun Erik oli vasta poika ja kerronta jatkuu kronologisesti, ja tulevaisuus selittyy menneisyydellä. Malla kuvataan vauvasta saakka. Menneisyydellä selitetään tulevaa myös siten, että lapselle annetaan jo tarinasta poistuneen vanhemman ominaisuuksia. ”Malla astelee perässä ja kiskoo paidanhihoja ranteisiin. Lapsi palelee jatkuvasti.” (K, 627.) Lapselle annetaan sen verran kuolleiden tai muulla tavalla poissaolevien vanhempien ominaisuuksia, että syntyy jatkuvuuden tuntu. Tunnistaminen, piirteen tunnistaminen, lohduttaa. Satoja sivuja aiemmin on Erik pohtinut, onko Mallan äiti, Lidia, muuta tehnytään elämänsä aikana kuin palellut. Näin luodaan suvun yhteneväisyyden tuntua ja poissaolevatkin hahmot ovat ikään kuin läsnä.

Usein sukuromaaneissa toistuvat tietynlaiset tyypit. Suomalaisessa sukuromaanissa ihmisiä toisissaan kiinni pitävä henkilö on usein voimakas naishahmo, äiti tai isoäiti (Szopori Nagy 1980/1986, 83). Kytömyllä tuo henkilö on kuitenkin nuori tyttö. Vaikka romaanissa seurataan aikaa Erikin lapsuudesta saakka, Malla tuodaan romaaniin kuitenkin heti ensimmäisten sivujen jälkeen romaanin alkaessa prologin jälkeen ennakkolla siitä hetkestä, kun Malla on vasta viikkojen ikäinen ja Erik on paennut puolisonsa menettämisen pelkoa kylmille kallioille jäätyäkseen kuoliaaksi lapsensa kanssa.

Mallan esiintymisaika romaanissa on siis pitkä, aikaa riittää ensimmäisestä luvusta viimeiseen saakka. Yksin jäävän Mallan tehtävänä on jatkaa isän työtä luonnonsuojelijana ja metsän elementti antaa Mallalle mielen tasapainon, auttamishalun ja melko horjumattoman luottamuksen. 1930-luvulle sijoittuneiden Suomen kirjallisuuden sukuromaanien naishahmoilla Mallan metsän paikalla on usein esitetty kristillinen vakaumus voimanantajana (Szopori Nagy 1980/1986, 85–86). Malla toistaa naishahmoa vain hieman eri tavalla.

3.3 Ihminen metsän osana

3.3.1 Lajitietous

Ihmisen kuvaaminen luonnon *osana* liittyy myös paikan *tuntemiseen* ja siihen *kiinnittymiseen*. Nöyryys ja läheisyys ympäristön kanssa kiinnittävät ympäristöön, oli ympäristö sitten eläimiä, puita tai kiviä. Myös kysymykset siitä, *kenelle luonto kuuluu* ja *kenellä on oikeus luontoon*, nousevat postpastoraalissa esiin. (Gifford 1999.) Onko *heillä*, jotka tulevat meidän jälkeemme, oikeutta luontoon? Onko *meillä* oikeutta?

Lajien nimeämisen tiheys on *Kultarinnassa* silmiinpistävää, mikä on käynyt ilmi jo joissain aikaisemmissa esimerkkiteksteissä. Yksityiskohtainen ympäristön ja luonnon kuvailu *Kultarinnassa* tarkoittaa niin kasvi- ja eläinlajien nimeämistä kuin piirteiden kuvailua. ”Kärret jurraavat kilpikaarnaisten honkien ohi - - kuusten mustanvihreät oksat lähenevät toisiaan” (K, 30). ”Mullasta sojottaa peltosaunioiden kuivuneita rankoja ja tulppaanien piikkimäisiä versoja” (K, 21). ”Mustapääkerttu laulaa” (K, 88). ”Kiurut tiritävät taivaalla, kuovit huutelevat joka puolella” (K, 106). Yöllä Erik käy kuuntelemassa ”metsävikloja ja taivaanvuohia kaupungin laidoilla” (K, 266) ja ”Punakylkirastas jokeltaa kuusiston pihassa” (K, 275). Esimerkkien luetteloa voisi jatkaa useita liuskoja. Osa lajistosta esitellään vain latinankielisin nimin kuten *pinguinus impennis*, jonka mukana myös maailman viimeiset tulevat teokseen. Erik muistelee lukeneensa Eldeystä, saaresta lounais-Islandissa, jossa maailman viimeinen tunnettu siivetönruokkipari ammuttiin vuonna 1844. Erityisen tapauksesta tekee se, että linnut ammuttiin nimenomaan tieteen vuoksi.

Lajinimissä on kyse myös kirjailijan asiantuntevuuden merkitsemisestä. Kirjailija Kytömäki on kirjoittanut lajintuntemuksen tai oikeastaan pikemminkin yksityiskohtien huomaamisen oppimisen merkittävytydestä myös kolumnistina *Suomen Luonnossa* (4/2015). Kytömäki painottaa sitä, miten yksityiskohtien huomaaminen laajentaa metsän. Hän esittää ajatuksen, että sellaiselle ihmiselle, joka on oppinut huomaamaan yksityiskohtia luonnossa kulkiessaan

”metsä ei enää näytäkään ”puustolta” vaan laajenee kansakunniksi ja maailmoiksi. Ison haavan rungolla tapaa jännittäviä persoonallisuuksia (haapasuomusammalta, tikanhiippasammalta, samettikesijäkälää, haavanläiskäkälää jne.). Palokärki pui-kahtaa koloon, kotilot kömpivät rosoista kaarnaa pitkin, jossain leiskahtaa varjo, ehkä näädän? Saattaa käydä niin, että metsässä kulkiessaan ihminen huomaa nyökäilevänsä tervehdyksiä sinne tänne, tutuille ja vieraille.” (Kytömäki 2015.)

Niin kuin myös kirjailija ja luonnontutkija John Muir 1900-luvun alussa kirjoittaa: ”*One fancies a heart like our own must be beating in every crystal and cell, and we feel like stopping to speak to the plants and animals as friendly fellow mountaineers.*” (Garrard 2004, 68). On huomionarvoista, että romanttisuudessaankaan tekstin ei tarvitse luopua tieteellisestä tarkkuudesta ja asiantuntevuudesta. Tervehdyksiä voi silti nyökkäillä. Romanttisessa luonnonkuvauksessa tiheään esiintyvään ajatukseen luonnon osista ystävällisinä matkatovereina yhdistyy *Kultarinnassakin* tarkka lajitietous. Yksityiskohtien huomaaminen liittyy nöyryyden ja läheisyyden lisäksi tarkkaavaisuuteen, olemiseen.

Romaanin toisessa osassa lajien nimeäminen nousee puheeksi, kun Malla häikämyrkytyksen jälkeen pelkää muistinsa menettämistä ja yrittää muistaa jokaisen lajin tien poskessa. Lajien tuntemuksesta ja yksityiskohtien tunnistamisesta siirrytään Mallan maantiedon tunneille ja koepapereihin, joissa kysytään jääkauden jäljistä luonnossa. Malla luettelee jälkiä koepaperiinsa.

”Ne minä tiedän, jään rouhaisemat uurteet silokalliassa ja sulamisvirtojen kasamat harjut, joilla kohisevat keuhkotautisia parantavat hongat. Ja hiidenkirnut, piirunpellot ja supat. Isä näytti kaiken jo ennen kuin menin kouluun. Kiipeilimme muinaisrannoilla, rinnekivikoilla, ja kuvittelimme edessä aukeavan meren. Äidin hautajaispäivänä söimme eväitä siirtolohkareella, jonka mannerjää oli kuljettanut paikalleen ehkä naapuripitäjästä, ehkä Lapista.” (K, 449.)

Paikan tuntemus tarkentuu entisestään kun eläimistä ja kasveista siirrytään pinnanmuotoihin. Myöhemmin opettaja Linnaan suulla kerrotaan, miten jääkausi on jättänyt merkkejä jään joka puolelle Suomea ja miten menneisyydestä voi oppia ympäristöä tarkkailemalla siinä missä historiankirjoistakin.

Kysymys siitä, kenellä on oikeus luontoon, esitetään suoraan, kun Erik valmistele kotonaan esitelmäänsä viirupöllöstä. ”Onhan merkillistä, jos ihminen ei salli muiden kuin itsensä pyytää ravinnoksi nk. riistaeläimiä. Kuka väittää, että luonto on varannut ne yksinomaan ihmisten käyttöön? Saman voi havaita suhtautumisessa vaikkapa ahmaan: tapporahaa maksetaan.” (K, 266.) On siis kyse siitä, että inhimillisesti kiinnostavaa (*human interest*) ei nähdä ainoana legitimiinä kiinnostavana. Muillakin luonnon osilla voi olla omat tarinansa, jotka eivät ole ihmisten tarinoita? (Buell 1995, 7–8.) Tekstissä tämä voidaan esittää esimerkiksi laittamalla henkilö sanomaan kuin puolihuolimattomasti, miten poimimatta jääneet karviaiset puskipissa eivät mene hukkaan, jos linnut ne syövät (K, 86). Lajinimissä on kyse myös yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisesta.

Useat *Kultarinnan* mainitsevat lajit ovat olleet uhanalaisia, mitä käsitellään toisissa kohdissa tätä tutkielmaa.⁶

Eläinten tunnistaminen, nimeäminen, tulosten raportointi perustuu merkki- ja merkitysjärjestelmiin, mutta tällä tieteenteolla on myös käytännöllinen ja materiaallinen puoli: ihmisen ja eläimen fyysinen vuorovaikutus. Eläimet ja kasvit pysyvät objekteina, katseen kohteina ja ihminen taas saa toimijan eli katsojan ja luokittelijan osan.

”Ihmisen ja eläimen suhdetta on humanistisessa tutkimuksessa usein tarkasteltu katsomiseen liittyvien kysymysten avulla. Eläintarhat, luontodokumentit, valokuvat ja villieläinpuistot esittävät eläimen usein katseen kohteena – kuten runouskin. - - Tällaisen objektiivoin ja luokittelevan katseen on ajateltu kuuluvan vain ihmiselle.” (Lummaa 2010, 99-100.)

Kun katseen kohteeksi valikoituu ihminen, asetelma pyörähtää. Lummaan esimerkkien kaltaista materiaalisuuden kuvaamista löytyy myös *Kultarinnasta*, josta esimerkkinä toimikoon kohta, jossa Erik katselee rautatietä rakentavien työmiesten käsiä, sitten omiaan ja sitten isänsä käsiä.

”Sormia kattaa tummanruskea nahka, jota kirjoavat koneöljyläikät, hienojakoinen puupöly, pienet ruhjeet, savi ja multa. Isot ja paksut kynnet ovat lohkeilleet epätaisaiksi levyiksi. Omiin vauvankäsiini on tänä kesänä kertynyt vain muutama hierlymä ja tikku. Isän käsiä ei hansikkaiden alta näy, mutta tiedän, ettei työ ole niihin kukaan painanut merkkejään – ainoastaan oikean nimettömän kyljessä, kynnen lähellä, ihossa on ahkeran kirjoittamisen aiheuttama paksunnos.” (K, 65–66.)

Lidian sairautta, kuluneita käsiä ja palelua kuvataan useassa kohdassa. Pyykkärin töitä tehneenä Lidiolla on lipeän ja jääveden kuluttamat kädet. Myös sekä Erikin käsivarsien pehmoisuutta että Mallan käsivarsien palelemista kuvataan. Erik tuijottaa ja tutkii Lidian, toisen, metsänkeijun, käsiä, mutta myös omia käsiään. Pahkakorvessa hän aamulla kiirehtii pukemaan pitkähihaisen paidan ylleen peittääkseen ”käsivarret, joiden herraskaisen pehmeään ihoon patjaoljet ovat painaneet punaisia rantuja” (K, 176).

Ihmisiä ja muita eläimiä tarkastellaan samalla tavalla. Kehollisuus yhdistää, koska useilla lajeilla on raajoja, joita heilutella. Keskittyminen tähän jaettuun kokemukseen saa aikaan sen, että asetelma pyörähtää jälleen.

3.3.2 Metsänpelko

Ihmisen näkemistä metsän osana voi lähestyä myös metsänpelon kautta. Erämaan pelko ja metsänpelko tuodaan romaaniin jo sen alkupuolella, kun Erikin ollessa alle 7-vuotias,

⁶ Tämän lisäksi romaanin lajeista esimerkiksi viirupöllöä uhkaa nyt 2010-luvulla metsien hakkuut.

kuvataan pojan ja isän kahta retkeä hakkuuaukealle. Erikin isä rakennuttaa rautatietä. Isän harsintahakkuut vaihtuvat avohakkuisiin. Ympäristön kuvaus muistuttaa taistelun jälkeisen sotatantereen tai jopa maailmanlopun kuvausta.

”Kärrypolun ympäristö on tallottu sotkuiseksi mudaksi, jossa lojuu tuohenkappaleita, käpyjä ja kuusenoksia kuin poikkileikattuja siipiä. Pöllipinoista erittyy vastasahatun puun tuoksua, joka etoo hieman. Jokin lintu laulaa ohuita säveliä, kylmiä pisaroita niskaamme.” (K, 54.)

Pöllipinot makaavat ja haisevat pinoissa kuin ruumiit ja lintu, joka laulaa ohuita säveliä jätetään tunnistamatta. Laulava on vain ”jokin lintu”, ainut eloonjäänyt. Kuusenoksat vertautuvat poikkileikattuihin siipiin. Näkymä järkyttää poikaa. Näky on inhottava. Rinnastuksen kohtuuttomuus on tarkoituksellista. Lukijaa pitäisi alkaa etoa ainakin hieman. Inho pakottaa muuttumaan, koska muuten ei voi elää. (vrt. Nylén 2016.)

Raiviolla Erik istuu vanhempaa maailmaa edustavien sahureiden keskelele, nuotiotulen ääreen, ja yksi heistä, Juhana, lapinnoidaksi kutsuttu, alkaa kertoa kansantarinaa keijuista, jotka iltaisin nousevat suonsilmistä ja lipuvat nuotiotulille. Vanhan kansan käsityksen mukaan nuo keijut odottavat valon ja pimeyden rajoilla ja tulevat, kun miehet ovat tarpeeksi väsyneitä. Keiju saa miehen juoksemaan metsään ja aamuisin mies löydetään suonsilmästä tai lammen rantavedestä tai jyrkänteen juurelta. Jos taas mies selviää hengissä, hän ei koskaan toivu vaan jatkaa keijun etsimistä joka ilta ja lakkaamatta, mutta ketään tai mitään koskaan löytämättä. (K, 56–59.) Metsänhaltijoita kuin myös vedenhaltijoita koskeva perinne pohjoisten kansojen keskuudessa on hyvin kerrostunutta ja eri olentoja koskevat traditiot ovat monin paikoin sekoittuneet. Kaikki keijut eivät kansan käsitysten mukaan olleet vaarallisia, mutta monet olivat. (Pulkinen 2014, 149.)

Sahuri-Juhanan puheita kuunneltuaan Erik pelästyy. Paluumatkalla hän nojaa isänsä vatsaan, joka on kuitenkin turvallinen.

”Osmundsen tai joku partanaamaisista työnjohtajista käskisi Juhanaa sammuttamaan kekäleet silmistään, ja keijut vetäytyisivät louhikoiden onkaloihin ehkä jo huomenna. - - Hevoset keinahtelevat savisella uralla. Pimeys velloo mustien puunjärkäleiden välissä, lyö yli laidan ja täyttää pääni. Ryhdyn punomaan mielikuvaa itsestäni ja äidistäni syömässä illallista salissa kymmenen lampun valossa, ikkunoiden takana avara puutarha saksin kuritettuihin pensaineen ja puhtaiksi nypittyine kukkapenkkeineen. Ja kiviainan toisella puolella isä puskee mustaa metsää päivä päivältä kauemmas eikä minun tarvitse mennä sinne enää koskaan.” (K, 60.)

Lapinnoita-Juhanan tarinan kuultuaan Erik on huomannut metsän olevan outo. Hän tahtoo pois erämaasta turvallisten lamppujen valoon, taloon, jota ympäröivä puutarha on ihmisen hoitama ja kovin vastakohtainen metsän rehevyydelle ja arvaamattomuudelle. Metsä muuttuu pimeäksi päivittäin auringon laskiessa. Metsä muuttuu Erikille hallitsematto-

maksi. Pian näiden tapahtumien jälkeen äiti haetaan sairaalaan ja heidän yhteytensä katkeaa. Äidistä erotettu lapsi lähettää kirjeitä äidilleen, mutta hän ei saa kirjeitä äidiltään. Tuo sama metsänpelko on läsnä läpi romaanin ensimmäisen osan ja se peilautuu ihmisten välisiin suhteisiin. Myös Samuli Paulaharjun pohjoisen erämaan kuvauksia värittää voimakas pelko erämaata kohtaan ja tuo pelko välittyi eurooppalaisista erämaakertomuksista 1800-luvulla. *Seitsemässä veljeksessä* pohjoisen eräkertomuksillaan veljeksiä lumoo Taula-Matti. (Lahtinen 2013, 198–199.)

Erikin isälle, Gunnar Stenforsille metsä ei näyttäydy pelottavana. Se on paikka, jossa voi nähdä jotain jännittävää. Erikin silmiin isää ympäröi kaiken murtava voima. Aikuisenakin Erik pohtii isäänsä.

”Jo pienenä mietin, miten kauas pitäisi mennä, jotta hänen läsnäoloaan ei huomaisi. Sata metriä ei riitä, isän ääni kantaa ainakin niin pitkälle, ja vaikka tuuli veisi sanat mennessään, vanterra hahmo kiinnittää huomion. Mikään ei ole muuttunut.” (K, 125–126.)

Gunnar Stenfors on toimelias seikkailija, valloittaja ja metsästäjä, vaikka hänenkin hahmonsa muuttuu romaanin kuluessa. Hän edustaa sääntöjen ja käytöstapojen, joita kaikkia lapsi ei pysty muistamaan, maailmaa. ”Kiirehtiminen on pahempaa kuin myöhästyminen, hän sanoo. Siitä ja monista muista isän lausahduksista tulee epämääräisen syyllinen olo. Koetan painaa niitä mieleen - - .” (K, 25.) Gunnar-isä edustaa säntillisyyttä ja järkevyyttä erityisesti verrattuna Stella-äitiin, joka nukkuu iltapäivään saakka, järjestää juhlia ja valvoo yön. Äiti on läheinen, mutta sairautensa vuoksi arvaamattomampi kuin isä.

Kartanon metsästä on aikojen saatossa kaadettu vain tarvepuut ja suku on antanut sen olla rauhassa. Metsänhoitaja Osmundsen⁷ saa Stenforsin kuitenkin muuttamaan mielensä ja harsintahakkuut muuttuvat avohakkuiksi. Avohakkuista huolimatta sekoittuu romaanin ensimmäisenkin sukupolven metsäsuhteeseen mytologisia piirteitä.

”Metsä piti pintansa kauan. - - metsä oli sonnustautunut panssariin. Se oli sirotellut sisuksiinsa talonkokoisia kivenlohkareita, uurtunut täyteen notkoja ja syviä noroja, taittunut kapeiksi kalliorypyiksi ja jyrkänkeiksi. - - Siellä täällä kohosi ikihonka tai emäkuusi, johon heppoiset sahat ja miehet eivät pystyneet. Moni sahuri loukkasi jalkansa louhikoissa tai luhistui hyttysparvien alle ja otti kiukkuisen lopputilin. Sahanterät katkeilivat, miehet äyskivät toisilleen ja hevosia oli turha käskeä. - - Näyttäkää sille, Osmundsen huusi miehille ja löi kämmeniään yhteen, tietämättä kai itsekään, kuka tai mikä ”se” oli.” (K, 76.)

Metsä ei näyttäydykään ehkä vain puina vaan jonkinlaisena taistelun vastapuolena panssareineen. Metsä saa ihmisen ominaisuuksia ja hakkuu on sotaa. Ja aukon Gunnar

⁷ Metsänhoitajan nimi viittaa alkusoinnussaan Osaraan, joka hakkautti valtavia aukkoja pohjoiseen. Nuo aukot tunnetaan Osaran aukkoina tai aukeina.

Stenforskin hakkauttaa rautatielle, pojan silmin ”hakkuuaukea levenee sivusuunnassa äärettömiin” (K, 31).

Osmundsenin hahmo on myös kiintoisa. Tuo mies ”istahtaa kirjoituspöydän kulmalle” ja tarkkaavainen ja herkkä poika pistää kaiken merkille, tuossa istahamisessa on merkki: kirjoituspöytähän on alttari ja poika vetää jalat koukkuun. ”Jos alttarille saa nykyään kiipeillä, tuskin isä välittää sohvalle nostetuista jaloistakaan” (K, 51). Osmundsen, johon poika ei luota, vaikuttaa isään ja pojan käsitys *pyhästä* alkaa muuttua. Vertautuuhan alttari pyhään.

Gunnar ottaa kaikissa tilanteissa luomakunnan kuninkaan roolin. Hän on se, joka tekee päätöksiä eikä epäröitse. Romaanin alkupuolelta löytyvässä kohtauksessa isä laittaa poikansa tutkimaan taloa, jonka ruispellon poikki isä aikoo rautatiensä rakennuttaa. Myöhemmin poika raportoi isälle rakennuksista ja aidoista ja isä miettii, miten eläimille täytyy rakentaa aitaus:

”Ei ole mitään järkeä aidata viljelyksiä eläimiltä. Toisin päin sen pitää olla. Täällä on totuttu siihen, että lehmät ja lampaat kulkevat vapaasti minne tahtovat. Elikot syövät metsästä taimet ja riipivät puista lehdet. - - - Isännän täytyy rakentaa karjalleen aitaus, jotta metsä saa rauhan.” (K, 70.)

Pojan pohdinta jälkikäteen tiivistää isän suhtautumisen luontoon:

”Ajattelen sorkkajalkaisia metsätuholaisia, jotka ohjattaisiin metsästä aitaukseen mölisemään. Haan portit läjätettäisiin kiinni, karjapolut laaksoissa ja suonpalteilla kasvaisivat umpeen, puut venyisivät ja vankistuisivat, kunnes ne eräänä päivänä lastattaisiin vaunuihin ja vietäisiin pois. Se on isän rauhansanoma metsälle, omituinen mutta väistämättä oikea, koska se on isän.” (K, 70.)

Gunnar Stenforsin toimintaa voi selittää myös tietämättömyydellä, joka saattaa toki näyttää myös vastuuntunnottomuudelta. Raivoretken kuvauksen sotaisia tai väkivaltaisen sanasto kauhistuttaa ehkä vielä enemmän siitä syystä, että tapahtumia kuvataan lapsen silmin, lapsen, joka ei ihan ymmärrä mitä kaikkea rautatien tuleminen tarkoittaa, mitä se tuo tullessaan ja ennen kaikkea mitä se vie mennessään. ”Syyskesällä tulisin tänne äidin kanssa mustikkaan. Junalla!” (K, 32.) Lukija tietää jo, ettei pojan ajatus toteudu. On ehkä huomioonotettavaa, että myös isä sanoo, että metsänreunassa ”voi nähdä jotain kinnostavaa” tarkoittaen esimerkiksi lintuja, mutta sitä ajatusta, että rautatien rakentaminen voisi häätää eläimet kodeistaan, ei vielä tuoda näkyvästi esiin.

Erik vertaa isäänsä kirjoituspöytään:

”Kirjoituspöytä on alttari, tai ehkä ennemmin jumalankuva, isän omakuva. Ei näköiskuva, koska isä ei ole kookas ja hänen ihonsa on vaaleanruskea, mutta isän ja

pöydän vaiheilla leyhyy sama sikarintuoksu ja molemmat ovat läpinäkymättömiä ja mahdottomia naarmuttaa.” (K, 33.)

Isän suurmieheys tummentaa tai varjostaa Erikin lapsuutta. Kiinnostava on Erikin havainto siitä, ettei isä juuri hänelle juttele vaan että ”Hyväntuulinen ihminen vain tahtoo jutella, kenelle tahansa. Ja isälle olen mielelläni juuri se kuka tahansa.” (K, 33.) Poika ei tahdo isän katsovan häntä ja näkevän hänen arkuuttaan ja sitä, miten helposti hän taas naarmuuntuu. Hänen jalkansa ovat naarmuilla myös kirjaimellisesti, vaikka on vasta varhainen kesä.

Pieni Erik kuvaa myös, miten saattaa kuvitella, että puutkin alkavat pelätä isää isän alkaessa suunnitella metsänsä tulevaisuutta. ”Isä heiluttaa taas kättään kuin tahti-
puikkoa. Radan varrella puut tutisevat sävelmän tahdissa pelosta tai pelkästä tuulesta.” (K, 70.) Aivan kuin isä olisi metsää voimakkaampi tai sitten voi olla, että puut eivät ollenkaan isän puheista välitä. Metsä on samanaikaisesti herkkä ja puolustuskyvytön ja vahva ja piittaamaton. Metsä on taipuisa. Metsä voi olla kaikki yhtä aikaa.

Vähän ennen sahuri-Juhanan kertomuksen kuulemista Erik karkaa ensimmäisen kerran yöllä ulos ja kulkee yksin metsään. Poika tapaa metsässä peikkotytön, joka myöhemmin paljastuu metsässä sijaitsevan torpan tyttäreksi ja myöhemmin Lidiaksi, johon Erik rakastuu. Erämaassa, Kaltiopäällä asuessaan Erik näkee unta Lidiasta, joka on kuin ”ihmiseksi muuntuva vetehinen” ja joka ”lepattaa kylmään metsään” (K, 214). Läpi romaanin toistuvat Erikin ajatukset siitä, miten Lidia oli keiju, josta Juhana kertoi ja joka johdatti hänet metsään. Myöhemmin ”[Lidia] on loitonnut kauas keijusta, jota seurasin öiseen korpeen” (K, 247).

Samalla tavalla Erik Elsi Kottaraisen tavattuaan käyttää tästä sanaa keiju, mutta muuntaa sen sitten linnuksi.

”Keiju on vieras mutta todempi kuin koskaan. Käsi laskeutuu vyöni soljelle ja avaa sen muutamalla sormenliikkeellä. - - Ei se ole keiju vaan lintu, kottarainen. Ohut vana muistoja lipuu lävitseni, valkea hartiahuivi heilahtaa ja katoaa niin kuin on aina kadonnut. Kottarainen odottaa mitä teen, koska metsä on taivaan linnulle tuntematon. Se ei kuitenkaan pelkää, ei oksien varjoja kasvoillani, ei hiuksiin tarttuneita hämähäkinseittejä, mitään. Se on kaunis, niin kaunis koskettaa, että käteni vapisevat kun ujutun ne siipien alle.” (K, 308.)

Ihmissuhteet kietoutuvat metsäsuhteeseen ja se pitää metsän lukijan edessä. Valkealla hartiahuivilla tarkoitetaan Lidiaa ja Lidian vertautuminen syvemmälle metsään johdattelevaan keijuun kuvastaa päähenkilön pelonsekaista kaipuuta lapsuuden satuihin kuin myös ihmissuhteeseen ilmestyvää epäluottamusta ja epätietoisuutta. Keijulla on yliluonnollisia taitoja ja tämä tekee keijusta vaarallisenkin.

Yritys muuttaa keiju mielessä linnuksi taas kertoo halusta luottaa. Kottarainen ei johdata jyrkänteiden reunalle saati kuolemaan vaan päinvastoin. Lidia vertautuu maahan ja metsään, joka on villi ja hallitsematon. Elsi lintuun, joka symboloi jotain muuta.⁸ Lintumaisuus on Erikille nimenomaan pelottomuutta ja keveyttä, valoa. Lintu on myös kosketeltava, todellinen eläin eli lähempänä ihmistä tai ihmismäisyyttä kuin mitä keiju, satuolento ehkä voi olla. Pelkästään keijuihin ei Lidiakaan Erikin mielessä vertaudu. Lidia on myös orava, kun Erik pohtii, ”Missä olen nähnyt hänen syövän aiemmin? Puistossa, ison kuusen oksalla. Käpyä.” (K, 105.) Lidia myös ”puikahtaa junaan kuin päästäinen heinikkoon” (K, 104).

Erikin lääketieteen opinnot vaihtuvat luonnontieteisiin, lopulta sienten ja sammalten tutkimukseen. Hän kerää ja luetteloi. Nöyryys metsää kohtaan ja luottamus vaihtuu epäuskoon ja pelkoon ja takaisin tiuhaan. Erikin ja Lidian tutustuttua toisiinsa Lidia vie Erikin katsomaan viirupöllöä. Erik oppii kulkemaan metsässä Lidian kanssa.

”Punarinta laulaa voimakkaasti, ylimmät sävelet vihlovat korvia. Hengitän metsää, joka on käsittämättömän täysi, se uhkuu ääniä, tuoksuja, värejä ja vieraan ihmisen eleitä, joita en ole tottunut panemaan merkille. En ole kulkenut metsässä muiden kuin isän kanssa, isän joka mennä kaahotti kuin valtatiellä. Mutta ehkä muut ihmiset eivät metsässä ole samoja kuin avotaivaan alla. He muuttuvat yhtä aikaa läpinäkyviksi ja salaperäisiksi, tavallisiksi ja oudoiksi, samaksi aineeksi kuin tuuli, linnunlaulu ja neulasten kärjissä tiukkuvat vesihelmet. Metsässä heidän ytimeensä näkee hetkittäin. Tai ei, sen vain aavistaa. En käsitä paljon, mutta jo se, että ilman sanoja tietää toisen palelevan, on ihme. Ja Lidia palelee, hän niiskuttaa vähän väliä ja koukistaa hansikaskäsiään nyrkkiin. Siihen taitoni loppuvat. Ajatuksia ei voi lukea edes metsässä.” (K, 107.)

Metsän runsaus ja harmonia käyvät päälle ja samanlainen pohdinta jatkuu aamun pimeästä, kun he kulkevat mökistä pöllön pesälle. Kuvaan kuitenkin ilmestyy tässä kohdin myös pelko. Pimeys pelästyttää Erikin ensin, hän ei osaa liikkua pimeässä, kunnes

”pimeys ujuu keveänä aineena nyrkkeihin, tunkeutuu sieraimista ja viilentää sisuksia, painautuu kankaana kasvoja vasten mutta jatkaa sitten kulkuaan ihon läpi ja hämärtää minut uumeniinsa. Käsissä, jaloissa ja kasvoissa kihelmöi, tuntosolut muotoutuvat.

Avaan silmät ja nyrkit ja kättelen yötä vuosien tauon jälkeen.” (K, 111.)

Erik osaa taas kulkea metsässä, hän osaa luottaa tuntemattomaan, koska mitään muuta kuin tuntematonta ei ole. Toisaalta Erikistä tuntuu kuin yö yrittäisi harhauttaa ja eksyttää Lidiasta ja jostain muusta myös. Pöllönpesän ilmestyessä ”Metsästäjä herää ja menettää otteensa yöstä” (K, 112). Metsästäjä pettää metsän, jota juuri on kätellyt vertaisenaan.

⁸ Linnut ovat aikojen saatossa symboloineet ihmisen sielua, jumaluutta ja kuolemattomuutta. Usein lintuja on käytetty jonkin inhimillisen tunteen tai toiveen vertauskuvana. (Lummaa 2010.)

Ote, yhteyden kokemus, on poissa. Hierarkkisuus, epätasapaino saa metsän liikkumaan ja Erik lyö polvensa ”jostain ilmestyvään kannontappiin” (K, 112).

Liikkuva metsä, metsä liikkeessä, on kansanuskomuksissa tarkoittanut epätasapainoa ympäristösuhteessa tai ihmisten keskinäisiä konflikteja. Vienankarjalaista metsäsuhdetta tutkinut Lotte Tarkka kirjoittaa:

”Metsän liike oli ihmislähtöinen ja sellaisena luontosuhteen aspekti, ei osa metsäluonnon olemusta. Koska metsän liike aiheutui ihmisen vääränlaisesta toiminnasta, näyttäytyy metsä objektin sijaan sosiaalisena omanatuntona, joka sanktioi ihmisen käyttäytymistä.” (Tarkka 2014, 42-43.)

Oli aina kyse ihmisten kilpailusta, joka aiheutti epätoivottavia asioita. Erik alkaa ajatella luonnontieteen museon kokoelmia. Museolla ei ole viirupöllöä.

Erikin reaktio saa Lidian tolaltaan. Lidia ei tahdo Erikin osaavan pesälle takaisin ja kävelee pois ja Erik ymmärtää, ettei osaa metsästä yksin pois. Olo hajoaa joksikin paniikin kaltaiseksi. ”On kylmä, kylmempi kuin sydänyöllä, maailma hyytyy odottamaan, nouseeko aurinko sittenkään” (K, 114) ja Juhanan ja muiden sahureiden tarinat valtaavat Erikin tietoisuuden. Lidia palaa, mutta Erik muistaa tuon kohtauksen. Erik ei tapa pöllöä, mutta vasta tuo sanojen vaihto Lidian kanssa tai ymmärrys, että saavutettu yhteys ja luottamus, ”taivaannaula, maailman keskipiste ja kaiken tarkoitus” (K, 112) oli jo siinä ja nyt menetetty, saa hänet kyseenalaistamaan keräilyn, metsästämissä.

Erik pelkää metsää, koska metsä on valtava eikä hän pysty sitä hallitsemaan. Keräily saa aikaan hallinnan tunnetta. Karoliina Lummaa analysoi Matti Paavilaisen runoa, joka ”kuvaa inhimillistä rajoittuneisuutta: ihminen ei siedä eikä ymmärrä ei-inhimillisessä luonnossa näkemäänsä kaaosta eikä kaaosta omassa itsessäänkään” (Lummaa 2010, 207). *Kultarinnan* Erik kipuilee myös sisäisen ja ulkoisen kaaoksen kanssa, vai ovatko ne sama asia? Erik haluaa viirupöllön museon kokoelmiin, koska ”kaikkien pitää olla siellä, järjestys ja järjestelmällisyys on perusta, josta ei voi poiketa” (K, 113). Kansanuskomuksellinen aines sekoittuu luonnontieteelliseen tiedon kanssa.

Erikin tarinan voi nähdä maternaalisen tai nöyryyden etiikan opettelemisena.

”Maternaaliseen etiikkaan kuuluu kunnioitus elämän prosessia kohtaan ja sen ymmärtäminen, että kaikkea ei ole mahdollista hallita. Iris Murdochia ja Simone Weilä filosofisina edeltäjinään pitävä [Sara] Ruddick kutsuu tätä nöyryyden etiikaksi. Se on asenne, joka ”ei hyväksy ainoastaan vahinkoa ja kuolemaa, vaan myös itsenäisyyden ja hallitsemattomuuden sekä niiden elämien kehittymisen ja yhä suuremman erillisyyden, joita se pyrkii suojelemaan”. Tällainen asenne on ”tarkkaa-

vaista rakkautta", joka harjoittaa kysymään: "Mitä sinä tunnet tai koet?" (Donovan 1990/2013, 203.)

Kirjallisuudentutkija Josephine Donovanin tarkastelemat teoreetikot kutsuvat esiin "etiikkaa, joka vaatii perustavanlaatuaista kunnioitusta muillekin elämänmuodoille kuin ihmiselle – etiikkaa, joka kuuntelee ympäristön äänten moninaisuutta ja hyväksyy niiden todellisuudet" (Donovan 1990/2013, 204). Erikkin kipuilee niin Lidian kuin muun ympäröivän itsenäisyyden ja hallitsemattomuuden hyväksymisen kanssa.

Kesällä Erikin ollessa Aspholmissa hän pohtii, miten aika ajoin se, ettei metsää pystykään hallitsemaan ja että se pysyy villinä, ei haittaakaan.

"Metsä on ollut Stenforsien tiluksia niin kauan, ettei varhemmista ajoista ole väliä. Silti olen lakannut pitämästä sitä omanani. Vasta jos tietää jostain kaiken, se on hallussa. Samoan metsää päivän toisensa jälkeen ja alan tajuta, ettei kaikkitietävyyden hetkeä tule, eikä tarvitsekaan tulla." (K, 130.)

Erik ymmärtää, ettei pysty hallitsemaan eli tietämään kaikkea metsästä ja tästä ymmärryksestä lähtee vastavuoroisen ja tasa-arvoisemman suhteen rakentaminen.

Pelko ei silti minnekään katoa vaan palaa aika ajoin takaisin. Toinen, oli toinen sitten metsä taikka ihminen, pysyy Erikille aina hieman vieraana, vaikka olisikin läheinen. Erik kipuilee läpi romanin sen ristiriidan kanssa, joka syntyy tietämisen ja omistamisen halusta ja sen mahdottomuudesta. Erik haluaa luottaa Lidiaan eikä siitä syystä tahdo kysyä, mitä Lidia on tehnyt niiden kuukausien aikana, kun Erik on ollut pohjoisessa, Kaltiopäällä. Erik ajattelee, ettei hänen tarvitse tietää ja että hänen täytyy antaa tilaa Lidialle. Erik ajattelee, että hänen rakkautensa on jotain sellaista suurenmoista, joka antaa tilaa. Mutta juuri se, ettei hän kysy Lidialta Lidian ja Sethin suhteesta, saa aikaan sen, että se jäytää Erikiä melkein Lidian kuolemaan saakka. Lidiassa niin kuin kenessä tahansa toisessa ihmisessä pysyy aina asioita, joita ei voi saada tietää. Kuuleminenkin vaatii uskomisen ja luottamisen. Toisen subjektius, toisen mielen erillisyyt altistaa kaikelle, Erikin sanoin "vastauksissa on liikaa vaihtoehtoja" (K, 130).

Lidian tavoin metsä pysyy Erikille vieraana. Kun Erik onnellisena hetkenä huomaa kokevansa, että "maailman rajat olivat siinä" heidän ympärillään, maailma pysyy kasassa eikä epävarmuus kasva minkäänlaiseksi möröksi olkapäälle. Mutta tuo hetki loppuu eikä metsä pysy aitojen sisällä vaan pursuilee vieraita paikkojaan. Edestakainen liike rajattoman eli tuntemattoman ja rajallisen eli tutun välillä on jatkuva. Rajoja ilmestyy ihmismielessä luottamisen tielle. Myöhemmin Erikin pelon tilalle pääsee jonkinlainen rauha.

”Siinä on maailman rajat, joiden väliin mitkään aaveet eivät mahdu. - - Puut hivuttautuvat liki. - - Olenko käynyt täällä aiemmin? - - Metsä pidättelee henkeään ja tunnustelee minua. - - Silmäilen lintuja ajattelematta sen enempää niitä kuin itseänikään. En uskalla liikkua. Metsä on vieläkin kiinni, langat yhdistävät minut tiaisiin ja neulasiin ja ties mihin kaikkeen, jokainen liikkeenä on samalla metsän liike enkä pysty ottamaan kontolleni sellaista vastuuta.” (K, 173–174.)

Sitten metsä alkaakin soida ja liikkua ja pelon tilalle tulee luottamus ja ilo.

”Se unohtaa että saavuin vasta tänään, vasta äsken, ventovieraana. Tietenkin. Minähän olen ollut täällä ennenkin. Metsä on kaikkialla sama. - - Opin polusta lisää. Siihen voi luottaa sysipimeässäkin.” (K, 174–175.)

Lidia vie Erikin katsomaan Mustasilmän lampea. Vastarannalla hautoo kaakkuri. Erik huomaa, ettei hänen surunsa siitä, ettei hän saakaan Lidiaa, kasvakaan. Se, mikä on joskus ollut, pysyy muistona, elävänä kuvana, totuutena. ”Lampi, linnut ja tuulihan olisivat täällä poistuttuammekin, päivästä toiseen” (K, 244). Romaanin toisessa osassa pääosassa on juuri tämän kaltainen luottamus. Tarkastelluista romaanihenkilöistä erityisesti Erikille jokainen ihmissuhde on hauras ja helposti rikkoutuva. Pelko ja suru siitä, miten ihmissuhteet muuttuvat ja joskus myös päättyvät, toistuu. Romaanin lopussa toisistaan erossa olleiden isän ja tyttären jälleen tavatessa, tyttären pelko vertautuu eläimen arkuuteen ja isän pelko saa sammaleen muuttumaan suolammen veden tavoin raskaaksi.

”Metsä on muuttunut araksi villieläimeksi, joka pienestäkin virheliikkeestä pakenisi päistikkaa tavoittamattomiin. - - Tyttö - - Erik putoaa avaruuden toiseen ääreen, havahtuu siellä ja huomaa istuvansa polvillaan sammalella. Tyttö katsoo. Ääri viivat sumenevat. Erik räpäyttää silmiään, utu vierähtää poskille. Tyttö on vieläkin siinä. Erik pyyhkäisee kämmenselällä kasvojaan ja yrittää nousta, mutta sammal on syvää ja raskasta kuin suolammen vesi.

Hänen ei kuitenkaan tarvitse tehdä enää mitään. Tyttö ottaa viimeiset askelet hänen puolestaan.” (K, 626.)

Tyttö vertautuu metsään. Katkelmasta tulee kuitenkin esiin myös, miten romaanihenkilöt myös ottavat askelia toistensa puolesta eli pelkän toivottomuuden ja apatian kuvauksesta ei kuitenkaan ole kyse.

Toisaalta myös Erik tuntee olevansa kotona opiskelijana lintuja saarella tutkiessaan. Saaren metsä muistuttaa lapsuuden retkistä, voimantunnosta ennen äidin kuoleman kohtaamista ja ennen isän tuottamaa pettymystä.

”Kun Sahlman ei ole mukana, en sievistele. Tarvon varvikossa hymyillen, hypähdän maahan laonneiden kelojen yli ja tunnen olevani samanaikaisesti hykerryttävän kaukana kotoa ja kotona. Kuin itsestään silmät hakevat taas kiipeilypuita ja majan paikkoja. En ole käynyt kunnollisessa metsässä vuosiin, ehkä en lainkaan sen jälkeen, kun äiti vietiin Aspholmista.” (K, 95.)

Tuonkin hetken tosin kohta rikkoo ammutun muuttohaukan löytäminen.⁹ Yhtäkkiä ”kaikki on väärin, likaista ja tympeää” (K, 96). Luottamus muuttuu epäuskoksi ja takaisin luotamukseksi ja takaisin epäuskoksi tiheästi.

3.3.3 Kanssaolento

Romaanin toisessa osassa viivytään Mallan biologian ja maantiedon tunneilla ja maahan kiinnitytään jääkauden aiheuttamia pinnanmuotoja opiskellen. Koulumatkoilta Malla myös alkaa eksyä yhä useammin ja luvatta metsään ja suolle, mutta jo ennen metsään menemistä Malla jo kiinnittyy ympäristöönsä vain tarkkailemalla sitä huoneiden ikkunoista. Luonnon kuvaus, sen seuraaminen, on romaanissa myös vain hiljaista katselua eikä tarkkailu tapahdu aina retkellä.

”On aamuyö, mutta räystäältä tippuu jo vettä. Pelloilla viimeiset lumet kevenevät utuharsoiksi. Päivällä kiurut lepattavat kohmeisen mullan yläpuolella maasta tai vaaseen, vesi kuohuu ojissa, leviää pelloille ja kerää luokseen kummallisia lintuja, joita koskaan muulloin ei täällä nähdä: lintuja jotka viipyvät hetken odottaessaan pohjoisten tunturinummiin ja soiden sulamista.” (K, 479–480.)

Suhde ympäristöön voi romaanissa olla läheinen ajoittaisella huoneihmiselläkin. Mallan luontosuhde muodostuu rauhalliseksi.

Mallan suhde metsään on kovin erilainen verrattuna Erikin metsänpelkoon, vaikka suhteissa on myös samuutta. Metsänpelko nousee Mallankin mieleen, mutta vain silmänräpäysten mittaisiksi ajanjaksoiksi. Tyttö kuitenkin uskoo isän sanoihin siitä, ”että metsässä silmät terittyvät näkemään täsmälleen sen mitä pelkää tai toivoo näkevänsä. Sen vuoksi metsästäjätkin ampuvat usein toveriaan: epämääräinen liike silmänurkassa on eitämättä saalis.” (K, 508.) Tyttö uskoo, vaikka isä itse ei tunnukaan aina uskovan. Kuitenkin joskus Mallakin kokee, miten

”metsänpelko alkaa raivautua tajuntaan. Säpsähdän tiaisen varjoa, joka räpistää pajujen välissä. Nilkat muljuvat, kun jalka osuu mättäälle tai kuoppaan. Tämä on Joelin tie, tasoittumaton, pelkkä ajatus. Hän ei kulje aina samasta kohdasta, jottei mökille syntyisi selvää polkua.” (K, 526.)

Selvän polun voi käsittää symboloivan varmaa tietoa, sitäkään ei synny vaan epävarmuus ja muutos on pysyvä tila. Mallalle ”Metsä hänen [Joelin] takanaan on kuin valokuvastudion taustapahvi. Kuvaa ei koskaan oteta, mutta se asettuu pään sisälle. Metsä on sama

⁹ Tuolloin petolintujen hävittämisestä maksettiin tapporahaa. 1960-luvulla haukat vähenivät ympäristömyrkköjen vuoksi, nykyisin harvinainen laji on uhanalainen ja rauhoitettu.

kuin äsken, eilen, keväällä ja aina, ja silti uusi, käsittämätön, pettävän rauhallinen. Se liikkuu.” (K, 515.) Metsän liikkuminen ei tässä kohdin tarkoita epätasapainoa vaan kaiken lävistävää jatkuvaa luonnollista muutostilaa.

Malla tutustuu Joeliin, joka osaa puhua karhun kanssa. Suhde Joeliin tuo metsään uusia merkityksiä. Joelin katse tuo Mallan mieleen isän sanat ”varpunen toivoo, että pudottaisit jotain. Vilkaisen poikaa. Ei, ei varpunen, arempi, minuakin arempi.” (K, 507.) Malla oppii tuntemaan metsän ja hän oppii kulkemaan siellä. Merkittävää on, että hän on oppinut kulkemaan metsässä kuitenkin jo ennen Joelin tapaamista. He ovat tasaveroiset.

”Ylitämme avointa nevaa rinnakkain, edessä metsä jota nimitän jo kotirannaksi. Joel osoittaa joutsenen pesäkumpua ja nyökkään, olen nähnyt sen. Tämä on meidän maailmamme, suo ja sen maitohorsmanpunainen sydän.” (K, 522.)

”Kävelemme metsään. Siitä on tullut jo minunkin metsäni siinä määrin kuin metsä voi olla oma: tiedän missä pitää varoa, ettei tallaa muurahaisten polkua, missä kohtaa varoittaa säikky talitiainen, missä kelot nitisevät puuskissa toisiaan vasten. Metsä ottaa minut vastaan, tunnistaa omakseen vielä paremmin kuin minä sen: tali-tiainen lopettaa säksätyksen alkuunsa, hyttysten pistot eivät enää tunnu niin äkäsi-ltä kuin aluksi. Ja kuitenkin jotain jää piiloon puiden taakse. Metsä tietää meistä aina enemmän kuin me siitä.” (K, 543.)

Mallan ajatukset siitä, että metsä ottaa hänet vastaan ja tunnistaa omakseen, kuulostavat ajatuksilta ystävästä, *kanssaolennosta* (Diamond 1978/2013).

”[Kanssaolento] tarkoittaa olentoa, joka on ikään kuin tiettyssä, samassa veneessä ja josta on mielekästä sanoa muun muassa, että se katoaa ajan valtavaan tyhjyyteen ja että sen *seuraan* voidaan hakeutua. Suhtautuminen eläimiin tovereina kuolevaisuudessa ja elämässä maan päällä - - riippuu käsityksestä, joka koskee *ihmiselämää*.” (Diamond 1978/2013, 144-145.)

Filosofi Cora Diamond listaa käsitteitä, joita täytyisi laajentaa koskemaan myös ei-ihmisiä. Tällaisia ovat esimerkiksi hyväntekeväisyys, oikeudenmukaisuus, ystävyys, kumppanuus, sydämellisyys ja itsenäisyys. (Diamond 1978/2013, 145.) Mallan tarina laajentaa monia käsitteitä koskemaan ihmisen lisäksi niin metsää kuin karhuakin. Kun karhun olemassaolo paljastuu Antulle, Malla ajattelee *pettäneensä sen*. ”Metsä humisee vieraasti ja etäännyy kyynelten kalvon taakse” (K, 554). Heillä on ollut sopimus vastavuoroisuudesta eli ystävydestä ja kumppanuudesta.

Vaeltavan karhun ja kulkemisensa kuvaus ehdottaa myös viisauden käsitteen laajentamista. Polkukin, joka ehkä edustaa metsää, voi olla viisas.

”Vaikka hän ei ole maailmassa varma juuri mistään, hän tietää että polku on viisas. Se ei yritä liikaa. Mutkilla on tarkoitus, polku vie perille vaikka laajoin kaaroksin. Se kiertää kurakot ja päästää lampien laskupurojen yli puunrunkoa pitkin.

Neulasuralla askel kevenee. Hän kulkee hieman nopeammin kuin hyttyset, katsoo jalkoihin ja antaa polun viedä.” (K, 641.)

Viisauden käsitteen laajentaminen tuodaan tekstissä esiin eksplisiittisesti muissakin kohdin. ”Siellä ryhmyiset koivut ja naavojen verhoamat kuuset seisovat sanomatta sanaakaan kaikesta kokemastaan, salaa viisaampina kuin kukaan” (K, 178).

Ihmisen ja luonnon välinen suhde on myös Kalevalassa tällä tavalla läheinen. Luonto on elollinen, ihmisen elämää ymmärtävä, sen tunteisiin, iloon ja suruun osaa-ottavana. Pertti Lassila (2011, 19) kirjoittaa Elsa Hästeskoa lainaten, miten ”yksinäisyydessään on - - kansamme etsinyt seuralaisen luonnon esineistä linnuista, kaloista, puista, kukista, kivistä, kannoista, järivistä y.m., joille se on kuvitellut hengen ja elämän, mielen ja kielen”. Hästesko tulkitsee ihmisen näkevän luonnossa vertaisensa. Ajatellaan, että ihminen ja luonto ovat vuorovaikutuksessa keskenään. He näkevät ja kuulevat toinen toisensa.

Niin Diamondilla kuin aiemmin lainaamalla Donovanilla ja hänen siteeraamallaan ajattelijoilla toistuu ajatus uudenaikaisesta tavasta hahmottaa suhteita.

"Toisin kuin subjekti-objekti-jaottelu - - tämä tapa tunnistaa lajien erot ja monimuotoisuuden mutta ei määrällistä tai pane niitä hierkkiseen järjestykseen olentojen suuressa ketjussa. Se kunnioittaa toisten olentojen elämää ja henkeä ("sinuutta") sekä ymmärtää, että ne ja me olemme osa samaa yhtenäisen kentän jatkumoa. Se oivaltaa, että meitä yhdistävä tekijä - elämä - on tärkeämpi asia kuin eroavaisuutemme. Tällainen suhde tarkoittaa toisinaan kiintymystä ja toisinaan taas ihmetystä, mutta on aina kunnioittava." (Donovan 1990/2013, 202-203.)

Se, mikä jää piiloon puiden taakse, ei Mallaalle tarkoita ahdistusta ja epäluottamusta vaan jotain vuorovaikutustapaista.

Kun Malla Joelin saunassa peseytyy, hän miettii, miten ”Vankat hirret ovat mustuneet ajasta ja tapahtumista. Saunassa on synnytty, naurettu ja tarinoitu, vietetty elämää jollaista en ole kokenut koskaan ja joka ei ehkä minua varten olekaan.” (K, 510.) Tuossa Mallan toteamuksessa ei kuitenkaan ole kyse surusta tai ahdistuksesta vaan jonkinlaisesta oman osan oppimisesta. Samanaikaisesti toteamus kunnioittaa toisen erillisyyttä ja erilaisuutta. Joelin ja Mallan keskinäinen tasaverisuus heijastuu heidän metsäsuhteeseensa tai toisin päin. Metsä on Mallan oma ja Malla on metsän oma. Läheisyys, tunteminen, kiinnittää tytön metsään, poikaan ja karhuun. Romaanin loppupuolella isä viittaa tyttärensä sanalla metsä. ”Metsä on muuttunut araksi villieläimeksi, joka pienestäkin virheliikkeestä pakenisi päistikkaa tavoittamattomiin” (K, 626). Tytär, koossapitäjä, voimanlähde, on metsä.

3.4 Luonnon ja kulttuurin välisen vastakkainasettelun purkaminen

Postpastoraalin neljäs piirre on *luonnon ja kulttuurin välisen vastakkainasettelun purkaminen*, eli kulttuurin näkeminen luontona ja luonnon näkeminen kulttuurina. Kulttuuri ei ensisijaisesti representoi äänetöntä luontoa tai eläydy luontoon vaan kulttuuri on luonto. (Gifford 1999, 162.) Tähän liittyy myös runoilija Gary Snyderin näkemys siitä, että tietoisuus, mielikuvitus ja kieli ovat jotain perustavanlaatuisesti villiä. Villillä hän tarkoittaa kaiken liittymistä ja limittymistä, riippuvaisuutta sekä monitahoisuutta. (Gifford 1999, 161.)

Kaiken limittyminen ja riippuvaisuus näyttäytyy kaikkein selvimmin juuri ihmisessä. Ihmisen voidaan nähdä olevan niin sanotusti kulttuurin ja luonnon välissä tai rajalla, jos raja nyt ensin kuvitellaan olemassa olevaksi. Se, miten hankalaa on sanoa, mikä on luontoa ja mikä kulttuuria, käy ilmi esimerkiksi Gunnar ja Erik Stenforsin retkessä, jossa isä ja poika ampuvat koppelon, ja retken jatkossa, jonka aikana tuosta koppelosta tulee osa nuoren pojan luonnontieteellistä kokoelmaa. Katsellessaan lintua isän ensin nostettua sen maasta poika ihmettelee, miten hän erotti linnun ympäristöstä. Hän miettii, miten petoeläin huomaa ja näkee tai tuntee saaliseläimen. Poika huomaa muuttuneensa petoeläimeksi, osaksi ravintoketjua, joka luonto myös on.

Koppelo ammutaan, täytetään ja laitetaan pojan kirjahyllyyn. Erik kerää myös linnun munat, jotka hän löytää ja tätä hän jatkaa biologian opinnoissaan aikuisena. Erik alkaa siis jo poikasena kerätä luonnontieteellistä kokoelmaansa.

”Varmimmaksi paikaksi kalleuksille osoittautui kirjahylly. Mitä paremmin jokin on esillä, sitä huonommin aikuiset sen huomaavat, sillä jos ei tunne esineen arvoa, sitä ei näe. Piioista on silti yhä vaaraa, koska heille kaikki ulkoa kerätty on roskaa. He eivät tiedä, millaisia kamppailuja vaatii saada kirjahyllyyn hylätty linnunpesä, kappale hauen selkärankaa tai siivu katinkultaa.” (K, 36.)

Kokoelman kerääminen on Erikin mukaan *kamppailua*. Luonto, Erikin luonnontieteellinen kokoelma, siis oikeastaan määrittelee kulttuurin. Opiskelija-Erik kulkee linturetkillään kiikareittensa kanssa, ajattelee olevansa *metsästäjä*, toverinsa Sahlmanin kanssa he *vangitsevat* lintuja kiikareihinsa.

Kulttuurin ja luonnon rajan hämäryys (ihmisessä) korostuu myös kehollisuuden kuvauksessa. Erik kiinnittyy metsään opiskelemalla ja tutkimalla sen eri lajeja. Hän opettaa myös tyttärensä tunnistamaan eri kasvi- ja eläinlajit ja tyttö tunnistaa monet jo ennen kouluun menoa. Linturetkistään huolimatta Erik kuitenkin pitää itseään

huonona metsänkulkijana, ja hän vertaa itseään luonnonsuojeluviranomaiseen, Viktor Harmajakariin.

”Viktor on minua viisi vuotta vanhempi ja muodoltaan aivan toisenlainen, lyhyt ja vanttera, metsään sopiva sukkula, joka kestää kylmää, nälkää ja yksinäisyyttä. Minunlaiseni sen sijaan vetää mukaansa risut ja hämähäkinseitit, raapii ihonsa oksiin ja vastoin kaikkia turvallisuusohjeita kaikkooa nuotiolta varjoja jahtaamaan.” (K, 288.)

Oksat raapivat Erikin poskia, ja juuri tuo kömpelyys kehossa, ei-teflonmaisuus, liittäkin Erikiä metsään eli luontoon. Hänen metsäsuhteensa ei ole ”heikko” vaan vain erilainen kuin Viktorin. Erik kokee metsän koettelevan häntä, muistuttavan juuri kylmästä ja yksinäisyydestä. Hän näkee pelkonsa metsässä.

Ihoon jääneet jäljet näyttäytyvät toisenlaisessa valossa, kun Malla tutkii kehoaan saunassa Joelin luota kotiin tultuaan. Edeltävää ei kuvata vaan se käy ilmi, kun Malla kotiin tultuaan tutkii neulasenpistojen jättämiä jälkiä lantiossaan ja mustikanmehun purppuraisia jälkiä kyljissä, jaloissa ja käsivarsissaan ja silittää ”metsän sormenjäljet talteen ihon uumeniin” (K, 545). Kehollisuus tulee esiin myös, kun Erik parantolassa hakkaa halkoja ja tekee klapeja.

”Kirveen iskut ovat tarkoituksenmukaiset, hän ei kuvittele halkaisevansa kenenkään päätä tai sahaavansa ketään kahtia. Tasaiset iskut ja sahan suihke vain tuntuivat hyviltä, hän tarvitsee elämänsä jonkin rytmin, askelet tai työn jyskeen. Se on sydämenlyöntejä vahvempi.” (K, 476.)

Rytmi on kirveen iskujen tahtia, askelten tahtia, sydämenlyöntien rytmiä, puherytmiä ja runon rytmiä.

Kaiken kaikkiaan ihmiskeho liittää *Kultarinnan* henkilöitä ympäristöön, vaikka kehon omistaminen tuntuu aiheuttavan myös kipua. Lapsi-Erik tutkii paljaita jalkojaan, jotka ovat ”jo täynnä heinäviiltoja, tikkuhaavoja ja kutisevia hyttysenpistoja” (K, 29). Kehollisuus liittää ympäristöön, metsään ja luontoon ja luonto liittää toisiin ihmisiin. Tämä vuorovaikutuksellisuus, *toisten* tärkeys, nousee esiin erilaisissa kohdissa. Opintojen kuluessa, lääketieteen opintojen muuttuessa kasvi- ja eläintieteisiin ajattelee Erik löytäneensä luonnonhistorian kerhosta oman *heimonsa*.

Siitä, miten ihmisen sisäinen ja luonnon ulkoinen päällekkäistyvät, oli kyse jo edellisissä luvuissa, joissa käsittelin *metsänpelkoa*. Luontoa inhimillistetään ja romaanin toisessa osassa luonnon osien kuvaamiseen käytetään ihmiskehon osien nimiä: ”hän erottaa sinisen metsän takana valkoisen kallion. Aurinko heijastuu sen rinnasta kirkaasti kuin vedestä.” (K, 641.) Luonnonkuvauksessa vilistää ihmisruumiinkaltaisuuden viittaava sanasto. ”Talvi on romauttanut poppeleista ja vaahteroista reidenvahvuisia

oksia. Jotkut roikkuvat murtuneina luina runkoja pitkin, jotkut venyttävät maanpinnalla lohikäärmeenkaulojaan.” (K, 85.) Toisaalta luonnonosien kautta kerrotaan ihmisen romanttisista haaveista. Uuden ihastuksen kohteen myötä unohdettua vanhaa ihastusta kuvataan vertauskuvin. Kun Anttu-serkku takaisin kotiin palattuaan ja ulkomaantapoja opittuaan koskettaa Mallan käsivartta, Malla huomaa, ”että Verner Linnaksen lapionpisto on nyt kadonnut metsästä.” (K, 489.) Liikutus on lapionpisto. Malla asemoi siis itsensä tuossa kuvassa maan asemaan, jota lapio, siis ihminen lapion varressa, pistää. Mallan ja Joelin koskettaessa ja syleillessä toisiaan toiseen sekä fyysisesti että henkisesti kiinnittyminen kuvataan siten, että ”juuret kasvavat ihojen läpi” (K, 530).

Ihmisten tuntemuksia, esimerkiksi liikuttumista ja kiintymistä, selitetään luonnosta tuttujen prosessien kautta. Erik-isä viittaa vaikeisiin asioihin sanalla hämähäkinverkot. Myös lapsuuden loppua kuvataan Erikin kohdalla perhosen kehitysvaiheiden kautta: lapsuuden lopun jälkeen ”paluuta koteloon ei ole” (K, 64). Kun Erik aikuisena tapaa Lidian, Lidian paljaat jalat – ensimmäiset tytön jalat, jotka Erik paljaina ja läheltä näkee – kiihdyttävät Erikiä ja tätä kaikkea kuvataan metsän taipumisella.

”Soukat varpaat tanssivat metsän lattian yllä auringonsäteissä. - - Varpaat hyppivät valon langalta toiselle, pyydystävät päivän, kerivät sitä sisäänsä, metsä taipuu niiden puoleen. - - Helma valahtaa varpaiden eteen, aurinko ja metsä humahtavat sijoilleen.” (K, 99.)

Kiihtymys saa koko ympäristön Erikin silmissä muuttumaan eli liikkumaan sijoiltaan. Luontoon liittymisessä ja kiinnittymisessä tai tunteessa, että kuuluu luontoon, on kyse myös leikistä, jolla tarkoitan villiä kuvittelua, jonka ihmiset usein kasvaessaan menettävät. Tästä toimii esimerkkinä kuva isän ja pienen tyttären retkeltä: ”Minä olen kurki, Malla sanoo. Katson taakseni. Hän on levittänyt kätensä siiviksi. – Niinpä olet.” (K, 275.)

Myös romaanin alku tuntuu yrittävän pyyhkiä tätä ihmisen ja muiden eläinten vastakkainasettelua, toimijuuden ja objektiivoin katseen mahdollisuutta. Prologi ja ensimmäinen luku rinnastavat uivan ja kahlaavan karhun ja niin ikään kahlaavan ihmisen. Molemmat protagonistit pakenevat ja piiloutuvat. Molemmissa kuvauksissa keskeinen elementti on kostea ja viilenevä ilta ja vesi, järvi. Kehon tuntemukset korostuvat. Karhu ”pudistelee pisarat yltään” (K, 10). Mies kulkee sateessa ja ”röntä sulaa pääläella vedeksi” (K, 15). Mies on riisunut kenkensä ja sukkansa ja ”muta tursuaa varpaiden välistä” (K, 15). Sekä prologissa että Erikin ensimmäisessä luvussa kohdataan kuolema. Karhu pakenee metsästäjiä, kohtaa murskasiiven linnun, jolle antaa kuolinapua. Erik pelkää vaimonsa menehtyvän lapsivuoteeseensa ja haluaa itse

hukuttautua. Molemmat tekstit päättyvät siihen, että päähenkilö selviytyy hetkellisestä kuoleman uhasta ja lähtee matkaan, *kohti länttä ja vasemmalle* ja ilmassa on vahvaa toimijuutta, mahdollisuutta ehkä tehdä toisin.

Aivan romaanin alusta löytyy myös esitys lajien välisestä solidaarisuudesta. Karhu löytää murskasiiven linnun, ”nostaa linnun vedestä melkein hellästi. Se elää päivänsä loppuun sileällä kivellä, ehtii nähdä muutaman tähden. Sitten hän antaa sille armoniskun.” (K, 9.) Ajatus rauhallisesta, ehkä jopa onnellisesta, kuolemasta on karhun ajatus. Hän haluaa antaa tuntemattomalle vesilinnulle levollisen kuoleman. Kyky tuntea kärsimystä ja halu kuolla rauhassa ja mahdollisesti piilossa yhdistää niin karhua, tuntematonta lintua kuin ihmistäkin.

Elsin tavattuaan Erik pohtii parinmuodostusta ja sitä, että ihmisen ja monen metsäneläjän toimintatavat eivät juuri eroa. Ihmisen teot eivät ole sen jalompia.

”Sipaisen Elsin rannetta peukalollani, ohimennen, noin vain, minäkin olen oppimassa varastamaan kosketuksia. Haluan oppia monenlaista. Minulla on nälkä, metsästä ihmisten pariin saapuneen nälkä. Täällä kaikki on samaa kuin metsässäkin, teerenpeliä, ei mitään jalompaa tai oudompaa, mutta oma soidin tuntuu aivan toiselta.” (K, 312.)

Juuri tuo oma soidin voi ehkä teerikukostakin tuntua aivan toiselta ja tuntua siitä syystä suurelta, jopa ylevältä. Oma elämä on oma, oli kokija sitten ihminen, teeri tai karhu. Ei ole kyse siitä, että jonkun soidin olisi hienostuneempaa tai rahvaanomaisempaa tai arvokkaampaa tai arvottomampaa vaan siitä että oma soidin on omaa ja siitä syystä kallisarvoista.

Toisaalta *Kultarinnasta* löytyy myös vastakkainasetteluja. Maaseutua ja kaupunkia asetellaan vastakkain, vaikka kaupunkiin ei aivan suoraan rappiollisuutta liitetäkään. Kaupungissa tavataan ja ihastutaan, mutta Erikin rakkaus kaupungissa on onnetonta ja vastakäiutonta. Erik pysyy kesän maaseudulla raittiina, alkoholin aiheuttama rappio liittyy siten vain kaupunkiin. Tosin Erikin äiti sairastaa alkoholismia myös Aspholmin kartanossa eli metsien keskelläkin ja hankkii spriinsä maalaisapteekista. Kartano saakin edustaa ehkä luonnosta erkaantunutta kaupunki-ihmistä, vaikka tilaa ympäröivät metsät. Tosin myös maalta kotoisin olevat työläiset käyvät sunnuntaisin Helsingistä metsässä hakemassa ”rauhallista sijaa viinapannulle” (K, 90). Myöskään tuota köyhää luonnonläheistä väkeä ei siis kuvata korostetun moitteettomaksi.

Kaupungin huonommuus ja ihmisten välinen eriarvoisuus siellä tulee esiin pyykkärinä toimivan Lidian käsissä, jotka lipeä ja jäävesi on kuluttanut kipeiksi ja rumiksi. Kaupungissa Erik myös jää työttömäksi yliopistolta. Erik kaipaa kaupungin

kuohunnasta pois. Hän kaipaa lain kirjaimen ja ihmisten vaatimusten ulottumattomiin, idylliin, jossa mies vain hiihtäisi ja kalastaisi, mutta Lidiasta Erikin asenteessa on myös jotain hankalaa.

” – Oletteko ajatellut, että kapinoida voi toisinkin? kysyn. – Voi lähteä pois. Jos menee tarpeeksi kauas, saa olla rauhassa sorrolta, lain kirjaimelta, ihmisten vaatimuksilta, miltä tahansa.

– Tolstoi, Lidia toruu hämmästyttävän lempeästi.

– En tarkoita häntä.

– Henry Thoreau sitten.

Onko kaikki ajatukset pantava jonkun nimiin?

– Jos muutatte metsään, hylkääte ne jotka tarvitsevat apua, hän sanoo. – Kaikki eivät pysty sanoutumaan irti ja elämään omillaan.

- -

– Oikea ratkaisu ei ole sellainen, jonka vain osa ihmisistä pystyy toteuttamaan. Maattomat, köyhät ja sairaat eivät voi muuttaa sydänmaille. Sitä paitsi mikä onnena sekään on. Halla vei viime vuonnakin Leppämäen perunat.

– Metsään ja mereen halla ei vaikuta.

– No ei. Äiti kerää marjoja ja isä käy kalassa, mutta ei sillä toimeen tule. Varsinkaan, jos kaikki yrittäisivät elää niin.” (K, 140–141.)

Lidialle hankaluutta ja köyhyyttä on niin maaseudulla kuin kaupungissa. Hänen suunvuo-
ronsa purkavat vastakkainasettelua. Erik sanoo, että hän lähtisi pohjoiseen ja kohtahan
hän siellä on.

” – Mitä tekisitte siellä? hän kysyy.

– Kulkisin. Haluaisin nähdä lapinpöllön, tunturihaukan ja tunturipöllön, kotkia. Keräisin aineistoa tutkimuksiin. Tai eläisin vain, hiihtäisin, asettaisin ansoja, kalastaisin.” (K, 141.)

Erikin työsuhdetta yliopistolla ei jatketa ja hän lähtee kesällä isänsä pyynnöstä tämän mu-
kaan neuvottelumatkoille ja päättyy näiltä kaupparetkiltä metsänvartijaksi Kaltiopäälle
pohjoisimpaan Suomeen. Hän viettää pohjoisessa koko kevään 1918 tietämättä sitä, että
kansalaissota on syttynyt ja sodittu. Erikin kaipuu tuo mieleen Henry David Thoreaun ja
hänet tuodaankin tekstiin jopa nimeltä kutsuen. *Kultarinnan* toisessa osassa metsä toki on
hyvä, mutta sen ympäröimä maaseutu täynnä ahdasmielisyyttä ja kaupunki puolestaan se,
missä toisinajatteliijoille ajatellaan olevan tilaa.

Paikoin teollistuminen, metsäteollisuus ja Gunnar Stenfors saavat edustaa
suoranaista pahuutta. Isä Stenfors piirtää rautatien metsäänsä viivoittimella ja pojan
kysymykseen, mitä metsästä kuljetetaan, kuuluu vastaus: ”Puut” (K, 35). Vastaus kuuluu
nimenomaan nominatiivissa, ei partitiivissa. Vastakkainasetteluun kuuluu jyrkkyys.
Kultarinnassa vastakkain asettuvatkin ennen kaikkea lajitoverit Gunnar ja Erik, samaa
perhettä olevat isä ja poika.

Erik kuitenkin lähtee maaseudulle ja sen metsiin ja taloihin ensimmäisellä kerralla isänsä vuoksi, joka etsii ostettavia metsiä, puutavaraa. Viimeisissä kohteissa nuori mies käy yksin ja tapaa yksin elävän isännän keskellä korpea. Tuo mies, Pahkakorven Simo, ajattelee kuolleen vaimonsa muuttuneen kuukkeliksi ja Erik ajattelee, että miehen koko elämä näkyy mökissä eikä sen vuoksi osaa keskustella miehen kanssa mistään. Vaikka hän on juuri ilmaissut haluavansa elää yksinkertaisesti, näkee hän nyt hiljaisuudessa ja yksinäisyydessä surkeutta, joka ei ole missään määrin jaloa tai ylevää vaan jotain muuta, oudompaa. Simo itse ei kuitenkaan tunnu pitävän eloaan surkeana. Pahkakorvesta lähdettyään Erik päätyy kuitenkin itsekin täydelliseen erakkouteen. Hän päätyy metsänvartijaksi Pohjois-Suomeen ja viipyy siellä loppukevääseen 1918.

Kultarinnassa on toistuvana motiivina rautatie, joka on moniin paikkoihin vedetty juuri metsän vuoksi. Rautatie kuuluu niin kaupunki- kuin maaseutumaisemaan-kin. Se yhdistää nuo kaksi maailmaa useilla tasoilla.

”Kiskot ruokkivat sahoja, joista osa on rakennettu jo ennen rataa ja loput sen myötä. Rautatie tuo sydänmaat lähelle, isän keksintö satakertaisessa mitassa. Rata tarkoittaa samaa kuin Volga ja Dnepr viikingeille, Attilan solat persialaisille, Panaman kanava kauppiaille.”

Erik pohtii rautatietä eikä tuo esiin sitä, että hänhän juuri tuolla pohdintahetkellä nauttii rautatien, teollistumisen, etuja. Hän pääsee nopeasti paikasta toiseen. Hän saa lähteä ja hän saa palata. Myöhemmin Mallan tarinassa rautatie esiintyy taas. Mallan pako- tai pa-luuretkellä rautatie nousee jopa pelastajan rooliin metsän rinnalle eivätkä asiat enää välttämättä olekaan niin mustavalkoisia, pelkästään hyviä ja pelkästään pahoja.

”Eräänä päivänä en kotimatalla kääntynyt kirkolle vaan jatkoin radanvartta etelään. Kiskothan vievät kotiin, ja halusin leikkiä olevani matkalla sinne. Kun olin saanut ajatuksesta kylliksi voimaa, ylitin radan ja astuin peltoa halkovalle uralle. Lohdutuspalkintona se johti minut harjanteen juurelle” (K, 451.)

Rautatie hajottaa ja rikkoo ja rautatie auttaa.

3.5 Tietoisuus luo omantunnon

Eeva Kilven, jonka tuotantoa ekologinen ajattelu myös vahvasti värittää, romaanissa *Unta vain* (2007) päähenkilö katselee siitepölyä vesivadin pinnalla, ja sen asettuminen kierteis-sumun muotoon saa päähenkilön pohtimaan:

”yhtä ja samaa kierteissumua me olemme kaikki, universaalista pölyä, joka noudattaa luonnonlakeja. Eikö se vapauta vastuusta? Ei. Tiedostavaa oliota ei vapauta

vastuusta mikään. Me olemme vastuussa toisistamme, eläimistä, kasveista, vesistä, metsistä, ilmasta, kohta ilmoistakin, lumista, jäistä ja paahteesta, kuivuudesta ja tulvista, toistemme sieluntilasta ja onnesta ja – taivas armahda – jälkeläisistämme.” (Kilpi 2007, 44.)

Tietoisuus antaa ja luo meille *omantunnon*. Omallatunnolla tässä tarkoitetaan *vastuun* ottamista tai kykyä ottaa vastuuta omasta käytöksestä maan toisia lajeja ja itse maata kohtaan. Tietoisuus, jonka on ajateltu erottavan ihmisen luonnosta, nähdään mahdollisuutena ottaa vastuuta ekologisista suhteista ja selviytymisestä. (Gifford 1999.) Ihmisen vastuun ympäristöstä on oltava osa ympäristötekstin etiikkaa (Buell 1995, 7).

Matkalla Pahkakorpeen Erik melkein eksyy.

”Metsä on vieläkin kiinni, langat yhdistävät minut tiaisiin ja neulasiin ja ties mihin kaikkeen, jokainen liikkeen on samalla metsän liike enkä pysty ottamaan kontolleni sellaista vastuuta. Se olisi melkein sama kuin yrittäisi pyörittää maapalloa mielensä mukaan. On odotettava, odotettava jotain saapuvaksi.” (K, 174).

Ylläolevan katkelman voi nähdä kertovan siitä, miten Erik ymmärtää, että hänen teoillaan on seurauksia. Jokaisella teolla on seurauksia. Hän on vastuussa kaikesta ja jokaisesta. Hän on vastuussa toisesta ja toinen on vastuussa hänestä, minusta.

Metsä tarkoittaa katkelmassa myös ja ennenkaikkea tytärtä. Uhanalaisten lajien suojelun ja metsien rauhoittamisen tuoksinassa jättää Erik pienen tyttärensä heitteille. Erik ja viinatrokari ajavat kolarin, takapenkillä istunut pieni tyttö loukkaantuu, ja Erik jää kiinni: ”kieltolain toistuva rikkominen, kuolemantuottamus, törkeä vammantuottamus, heitteillejättö” (K, 382). Erik tuomitaan sakkoihin ja häneltä tivataan, onko hänellä myyntikelpoista varallisuutta ja Erik kertoo, miten varallisuutensa eli Aspholmin valtavan arvokas metsä on rauhoitettu eikä puunmyynti siten ole mahdollista. Erik havahtuu metsän arvoon.

”Paljonko maksaa pilvenkorkuinen kuusi? Palokärki? Korpiluppo? Hiljaisuus? Niin paljon ettei kukaan pysty ostamaan niitä, varsinkaan kun niitä ei voi siirtää sieltä missä ne ovat. - - Sanat tulevat muistista, paperinmakuinen, kauneimmista kaunein loitsu.

– Metsä rauhoitettiin luonnonsuojelulain nojalla viime vuonna. Rauhoitussopimuksen mukaan puiden kaataminen, metsästys ja kaikki muukin luonnonoloihin kajoaminen on pysyvästi kielletty. - - Rauhoitusta luonnonsuojelulain nojalla ei voi purkaa. - - Sumu peittää hahmot, valot, lopulta äänetkin. Minua ei enää tarvita. Metsä jää.” (K, 386.)

Erik suojelee metsän rauhoitussopimuksella myös itseltään. Myös Erik hajautuu: hän ei tyhjene alkoholismiinsa (tai sen vaikutuksiin) eikä luonnonsuojelijuuteensa (tai sen vaikutuksiin).

Myöhemmin tyhjentäessään huoneensa pöytälaatikkoja ja kaappeja paran-

tolassa Erik pohtii huvennutta omaisuuttaan ja sitä, miten:

”Ainut omaisuus on seitsemänsataakuusitoista hehtaaria sammalmättäitä, kivisiä kukkuloita ja kummallisia puita umpeenkasvaneen radan kupeessa. Erik tai kukaan muukaan ihminen ei tee niillä mitään.

Siksi ne ovat suurenmoiset jäljet, jotka hän elämästään jättää.” (K, 635.)

Suurenmoinen on siis jälki, jota ei jää ja joka antaa toisen olla. Suurenmoinen on väkival-
laton jälki. Parantolan liepeillä pohditaan myös sitä, miten niin metsässä kuin myös ihmi-
sessä säilyvät jäljet tai askeleet. Erik kuuntelee parantolan sängyssä maaten erilaisia aske-
lia.

”Ne ovat erilaisia. Varvikko suhisee, kun kengät tai paljaat jalat viistävät uraa sen halki. Jäkälä murtuu auringon korventamalla kalliolla. Märkä sammal maiskahtelee, savi lutisee, vesi läiskyy, mukulakiveys kopisee. Peitonalaiset jalat hytkähtävät, ne tunnistavat askelensa, ovat varastoineet jokaisen, kuten aivot ovat varastoineet ajatukset. Siellä ovat tallessa umpimetsät ja vuoret, vetiset suot, pehmeät polut ja kärrypolkujen kura, maantien sora ja kaupungin kadut.” (K, 422.)

Kaikki on kuitenkin tallessa. Muistamista, tietoisuutta, problematisoidaan muissakin kohdin romaania. Muistaminen koetaan kivuliaaksi ja liialliseksi, vaikka jatkuvuuden tuntuun taas tarvitaan juuri muistamista.

Erikin kohdalla uteliaisuus luontoa kohtaan saa hänet vaihtamaan lääkärin opinnot biologian opintoihin, jotka vievät hänet rantaheinikoista syvemmälle metsään ja sammaleisiin ja ehkä tuo oppiminen juuri herättää hänessä omantunnon. Joka tapauksessa hän alkaa kirjoittaa ja puhua työkseen viirupöllön suojelemisesta ja muuttaa Aspholmin kartanon metsät suojelualueeksi. Lidian tuberkuloosin puhjettua Erik käy retkillä katselemassa metsävikloja ja taivaanvuohia tai kuuntelemassa töyhtöhyppien naukaisuja pieni tytär mukanaan ja valmistelee luonnontieteellisen seuran kokoukseen esitelmää viirupöllöstä.

”Pöllöä [viirupöllöä] ei ole aiemmin tunnistettu omaksi lajikseen, koska metsiemme linnustoa on kartoitettu niukasti. Eläintieteen opiskelijat ovat viettäneet kesänsä mieluummin niityillä ja pientareilla ja suhtautuneet epäluuloisesti soisiin salomaihin. - - Pöllöä syytetään riistavarkauksista ja tihutöistä kanatarhoissa. On kuitenkin syytä muistaa, että pääasiassa viirupöllöt syövät myyriä ja hiiriä ja ovat siis maanviljelijöiden ystäviä.” (K, 270–271.)

Katkelmassa tulee esiin myös se, miten maatalouden ja luonnonsuojelun tavoitteet voivat kohdata. Luonnonsuojelulain historiasta kerrotaan suoraan. ”Heinäkuun [1923] alussa astuu voimaan luonnonsuojelulaki, joka antaa elämisen oikeuden jo monille siivekkäille henkipatoille” (K, 271). Esiin tulee myös se, miten vaikeakulkuisiin maastoihin ja näissä maastoissa eläviin eliölajeihin on suhtauduttu ja suhtaudutaan yhä epäillen.

Romantiikan aikana luonnosuojelujatteluunkin liittyi nimenomaan ylevän ja ihmetyksen kokemus luonnon edessä. Luonnosta etsitään silloin sitä, mikä on kaunista, ylentävää. Soisiin salomaihin ei tavallisesti olla ylevän kokemusta liitetty. Jo pelkästään etsimisen voi kyseenalaistaa. Voidaan ajatella, että meidän tulisi kohdata toinen, katsoa toista, etsimättä mitään ja että meidän tulisi uskaltaa kohdata toisissa – niin kuin myös itsessämme – myös kaikki epämiellyttävä. (Morton 2010.) Esitelmän jälkeen Erikkin valtaa kuitenkin epäily ja turhuuden tunne.

”Mitä järkeä täällä on puida vääriä menetelmiä, ahneutta ja puolivillaista lakia? Läsnaolijat ovat jo valmiiksi samaa mieltä. Seuran kokouksissa toisille kerrotaan asioita ja mielipiteitä, jotka jokainen jo tietää ja tunnustaa. Sisäpiiriin viisastelua, josta ei kantaudu sanaakaan niihin korviin, joiden ne pitäisi kuulla: viljelijöille, metsästäjille, kansanedustajille, tuomareille.” (K, 272–273.)

Myös joutsenten suojeleminen ehtii romaanissa aiheeksi. Karhun tavoin laulujoutsenkin melkein hävisi Suomesta 1900-luvun alussa voimakkaan metsästyksen vuoksi. *Kultarinnan* toisessa osassa Berliinin olympialaisista tulleen kolmoisvoiton jälkeen juopuneet nuoret miehet aikovat lähteä ampumaan joutsenia ja Malla päättää pyytää pistoolin omistajan luokseen yöksi, jotta joutsenet säästyisivät. Aitassa Malla tarttuu Antun vyöhön ”kuin pelastusrenkaaseen” (K, 502). Anttu sammuu, Malla varastaa vyön ja siihen pujotetun pistoolin ja piilottaa pistoolin kallon koloon, ettei poika ampuisi joutsenia, joiden pesän on Malla itse hälle aiemmin osoittanut. Luonnosuojelussa mennään romaanissa melkein niin pitkälle, että sen puolesta annetaan oma keho. Niin pitkälle ei kuitenkaan tarvitse mennä, kun poika kirjoitetaan sammumaan, nukahtamaan.

Kansallispuistoihin palataan romaanin lopussa, kun etelästä saapuvaan västäräkkiin vertautuva Viktor Harmajakari saapuu tapaamaan Erikiä parantolaan. Hän on perustamassa maahan ensimmäisiä kansallispuistoja ja tässä tullaan kertoneeksi, miten suojelualueet nähtiin. Luonto nähtiin tieteen raaka-aineverastona ja kansallisena perintönä, henkisenä voimavarana. Puistoja ajateltiin myös erityiseksi retkeilykohteeksi.

”Viktor on noussut seisomaan ja tepastelee villasukissaan kuistia edestakaisin, imitoi itseään puhumassa poliitikoille. – Kansallispuistot ovat korvaamattomia tieteellisen tutkimustyön kannalta, mutta niillä on muitakin arvoja. Puistoissa suojattaisiin Suomen erikoisimmat luonnonnähtävyydet. Lisäksi ne olisivat eräänlaisia näytealoja yleisimmistä luontotyypeistämme. Kansalaiset ymmärtäisivät, millaisista oloista kalevalainen perintömme on aikoinaan kummunnut. Luonnonnähtävyyksiin tutustuessaan väestö saisi myös terveellistä ruumiinliikuntaa” (K, 581.)

Myös A.E. Nordenskiöldiin viitataan. Ensimmäiset kansallispuistot perustettiin Suomeen 1938.

Niin kuin Eeva Kilven romaanin päähenkilö katselee siitepölyä myös äitiään parantolasta etsivä Erik. ”Seisovaan veteen kertyy siitepölynauhoja, jotka sitovat ajatukset aloilleen” (K, 79). Romaanin toisessa osassa kaivataan pois peltomaisemasta ja sen ahtaista mielistä. Tytön kaipaus liittyy myös siihen, ettei tarvitsisi puhua. ”He vaativat sanoja, kaikki vaativat sanoja todisteeksi ajatuksista, vaikka ajatukset olivat olemassa kauan ennen puhetta” (K, 443). Sanat ja puheet tuntuvat vaikeilta eikä kaikkea voi sanoa. Päivittäisen pakopaikan sanoista, isän ikävästä ja isästä kerrotuista valheista tarjoaa metsä. Metsässä tytölle ”kaikki on hiljaista ja selvää” (K, 564).

3.6 Sosiaalinen oikeudenmukaisuus

3.6.1 Erik ja hermoparantolan puut

Postpastoraalin kuudes piirre *sosiaalinen oikeudenmukaisuus* liittyy ekofeministien huomioon siitä, miten maan hyväksikäyttö on sidoksissa naisten ja vähemmistöjen hyväksikäyttöön. Omantunnon lahjan täytyy kohdistua ympäristöllisen ja sosiaalisen hyväksikäytön näkemiseen. Erimielisyys sosiaalisessa elämässä kumpuaa samasta lähteestä ja ylimielisyydestä kuin kotonammekin. Halumme korjata suhteemme maan, jossa elämme, kanssa täytyy yhdistyä lajin sisäisten suhteiden parantumisen kanssa. Huolen siitä, että ihmisiä sorretaan sukupuolen, luokan tai rodun vuoksi, täytyy tehdä seuraan huolelle ympäristöstä kuin myös toisin päin. (Gifford 1999.)

Ilmastonmuutoksen, talousjärjestelmän ja politiikan suhdetta on käsitelty viime vuosina laajasti ja näkyvästi. Tästä, miten kaikki liittyy kaikkeen, kirjoittaa myös paavi Franciscus kiertokirjeessään *Laudato si'* kesällä 2015. Kirjeessään Franciscus tuomitsee ihmiskeskeisen ajattelun ja suurkapitalismin eli järjestelmän, jossa pääoma kasautuu vain harvoihin käsiin. Hän selittää, miten luonnonsuojelu on myös antirasismia. Suomeksi tekstistä on kirjoittanut esimerkiksi Antti Nylén esseessään ”Huutavan ääni Pietarinkirkossa”. Paavi Franciscus puhuu solidaarisuudesta ja selittää asiaa näkemyksellä, että ”luomakunta on yhtä ruumista” ja ”että julmuus mitä tahansa luotua kohtaan kohdistuu ennen pitkää myös ihmisiin, koska ”sydän on yksi””. (Nylén 2016, 139.) Tämä ajatus ykseydestä tai rajattomuudesta tai subjektien välisten rajojen hämäryydestä toistuu useilla ajatteliijoilla. Kirjallisuudentutkija Timothy Morton (2010) kirjoittaa Charles Darwinin *Lajien syntyynkin* nojaten, että olemme olemassa vain

suhteessa toisiimme ja tämänkin vuoksi on hankala sanoa, missä todella alamme ja missä päätymme eli miten eroamme toisistamme. Tämä taas Mortonin mukaan tekee meistä niitä, joiden täytyy ottaa vastuu. Kaikki *on* meidän vastuulla. Keskusteluun osallistutaan siis erilaisista kulmista vain hieman erilaisia sanoja käyttäen.

Sosiaalisen eriarvoisuuden olemassaolo tulee esiin, kun Erik pienenä poikana miettii sitä, onko tavannut kylän ja metsän lapsia kylillä.

”Siellä niitä riittää, rimppakinttuja lapsia jotka moljottavat leukaperiä nirskuttaen, kun astun puodista karamellitötterö kädessä. Jos sellaisten kanssa intoutuu juoksemaan raitilla hippaa, leikki ei kestä kauan. Metsäkulmien heikoimmat alkavat helposti köhiä.” (K, 69.)

Aiemmin Erik on muistellut isän varoittaneen taudeista, joita metsäkulmien lapsilta voi saada. Isän suuhun laitetaan sanat ”kullakin sarkansa”.

”Kullakin sarkansa, isä sanoo, ja ymmärrän jo, että saralla tarkoitetaan muutakin kuin peltoa. Surkein sarka on nälkää, hikeä ja tuota valkoista tahmaa, jota kesäkuumalla kertyy rehkiävän suupieliin. Paras sarka on paperien selailua tammipuisen pöydän ääressä, viini-illallisia, ratsastussaappaita ja pasteijoita. Kun yhdelle saralle syntyy, sitä sitten kyntää. Paitsi isä. Hän myhäilee kiskojen hopeasillalle, joka joutaa pois senaatin ummehtuneista toimistoista ja kartanon kyllästyttäviltä pelloilta, jonnekin, missä yksikään Stenfors ei ole aiemmin käynyt, eikä juuri kukaan muukaan.” (K, 69.)

Kohtaus nostaa ilmaan kysymyksen siitä, kenellä on lupa jättää sarkansa ja millainen liikkuminen sosiaalisten kerrostumien välillä tai sisällä on mahdollista. Tässä tulee myös esiin naturalismin ajalle ominainen perinnöllisyysajattelu. *Kultarinnassa* sosiaalinen liikkuvuus tapahtuu kartanosta hermoparantolaan ja talosta metsämökkiin.

Ihmisten välisten eli lajin sisäisten suhteiden parantuminen tulee *Kultarinnassa* esiin siinä, miten romaanin toisessa osassa lyhyiksi hetkiksi fokalisoijiksi pääsevät Mallan ja Erikin lisäksi myös Joel ja Mallan Anttu-serkku sekä myöhemmin vielä Pahkakorven Simo ja kanttori Heikkinen, joista viimeiset on esitelty romaanin ensimmäisessä osassa. Fokalisoijien monistumisen aiheuttama monikulmaisuus tekee kerronnasta tasa-arvoisempaa. Tilanteisiin kohdistetaan katseita useammasta suunnasta. Ero on suuri siihen nähden, miten ensimmäisessä osassa esiintyvät Lidia ja Elsi esitetään pelkästään Erikin tietoisuuden läpi. Heidän katsettaan ei romaanissa ole. Mallan ja Joelin suhteen kuvauksesta tulee tasa-arvoisempaa, kun heistä molemmat saavat vuorollaan äänen. Erikin ja Lidian rakkaustarinan kertoo vain Erik. Tämä saattaa herättää lukijassakin epäluuloa toista kohtaan, sitä kohtaan, joka ei ääntä saa. Päähenkilö muuttuu vioissaankin läheiseksi. Päähenkilö on se, jonka asemaan lukijaa kutsutaan asettumaan.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymykset nousevat tarkasteltaviksi myös siinä, että ihmiset ja puut esitetään kovin samankaltaisina. Kun isä ja tytär romaanin lopussa löytävät jälleen toisensa, tytär kertoo isälleen, että ajatteli lapsena kasvattiperheen talon pihassa kasvaneen koivun olevan isä. ”Yli-Haikan pihalla kasvoi vain yksi puu, sanon. – Kaksihaarainen koivu. - - Pienenä ajattelin että se olet sinä.” (K, 631.) Keskustelu puista jatkuu ja isä selittää, että hermoparantolan ympärillä on paljon suuria puita, koska johtava lääkäri Harmajakari uskoo, että on hyvä, että potilaat näkevät kaikenlaisia puita.

”– Nuoria ja vanhoja, terveitä ja raihnaisia.

Katselen puita, jotka ovat kuin ihmiset täällä, kuori täynnä koloja, repeytymiä, pahkoja, kääpiä. Sisäänpäin kääntyneet, äänettömät olennot ainoassa paikassa, jossa heille on tilaa.

– Kun ensimmäistä kertaa kävelin puutarhassa, minulle tuli turvallinen olo, isä sanoo. – Puut ovat ehtineet kokea paljon enemmän kuin kukaan ihminen. - - Juvonen kysyi joskus Harmajakarilta, eikö huonokuntoiset puut pitäisi kaataa. Harmajakari sanoi, että ei täällä huonokuntoisiin ihmisiinkään kajota väkivalloin. Hymytön Harmajakari, joka kasvattaa ruusuja ja lahoja puita.” (K, 632.)

Sairastavat ihmiset rinnastetaan vanhoihin puihin. Tätä kohtausta voi lukea myös sosiaali- ja terveydenhuollon tilan kommentointina tai kehotuksena miettiä, mistä on kyse. Mistä syystä pidämme huolta sairastuneista tai vanhentuneista? Mistä syystä emme pidä huolta? Kuka ansaitsee ihmisarvoisen kohtelun? Mitä tarkoittaa *ihmisarvoinen*? Kuka saa tilan ja kenelle annamme tilan? Ehkä tämä jo hieman kulunut metafora, joka rinnastaa ihmisen ja puun tai vanhan pariskunnan ja kaksi vanhaa puuta, sateen pieksämää, voi saada huomaamaan epäloogillisuuksia toiminta- tai ajattelutavoissamme.

Pahkakorvessa ostettavaa metsää kartoittaessaan Erik huomaa, että he etsivät isän kanssa samanlaisia metsiä, mutta aivan eri syistä. He eivät mahdu samaan metsään ja poika ymmärtää, mitä isän termi kova metsä tarkoittaa.

”Kova metsä ei ole harvennettu puupylväikkö vaan syrjäinen salomaa, johon ei ole kajottu lainkaan. Siellä kasvaa puuta kymmenelle sahalle, sellutehtaalle ja tulitikkuveistämölle. Siellä ryhmyiset koivut ja naavojen verhoamat kuuset seisovat sanomatta sanaakaan kaikesta kokemastaan, salaa viisaampina kuin kukaan. Siellä on sijaa monelle, mutta ei minulle ja isälle yhtä aikaa.” (K, 178.)

Kova metsä on erämaata. Kovan metsän voi lukea metaforana maasta naisena (ks. esim. Lahtinen 2013). Salomaa, johon ei ole kajottu lainkaan, kirveenkoskematon rinnastuu nuoreen neitsyeen. Koskemattoman metsän ja erämaan ihannoiti rinnastuu naisten alistamiseen ja naisten kehojen kontrolloimiseen. Luenta tuo tekstiin groteskejakin sävyjä, kun sanan tavara muistaakin olevan alatyylinen ilmaus sukuelimille. Groteski luenta tuo mukanaan inhottavuuden.

”Kirveenkoskematon, isä on kirjoittanut innosta hyppivin viivoin. - - isä on poissa. Hän on lähtenyt selvittämään puutavaran määrää ja laatua, kuljetusmahdollisuuksia, käyttökohteita ja markkina-arvoa. Minä ryhdyn tutkimaan elämää puiden kuorella, oksistossa, maahan kaatuneiden runkojen alla ja sisällä. Vedän keuhkoihin ilmaa, joka on täynnä viherhiukkasista utuavaa happea ja tuhansien olentojen lämmintä hengitystä. Metsä on puinen maja, jossa asuu laskematon määrä kansoja.” (K, 180.)

Erikin lähdettyä pohjoiseen ja soitettua isälleen heidän välilleen kehkeytyykin riita. He haluavat samat metsät. Erikillä päämäärät ovat tieteelliset ja isällä taloudelliset ja metsänhoidolliset. Puhelimessa Erik sivaltaa isäänsä ”Töissämme on yksi ero. Jos te ehditte paikalle ensin, ei minulle jää mitään”. (K, 187.)

Metsän hyväksikäyttö on häikäilemätöntä kuitenkin myös ilman maa/nainen-metaforaa. Kaikessa on isälle kyse hyödystä. Kaikella on hänelle ennen kaikkea välinearvo. Erik nauttii metsän riistämisen hedelmistä eli isänsä rahoista, mutta tarinan edetessä hän yrittää sovittaa tätä ristiriitaa ja isävainaan metsistä tulee pysyvästi suojeltu alue. Kaunopuheisuus pienistä tapahtumista, elämästä, puiden kuorella ja olentojen ja kansojen lämpimästä hengityksestä muuttuu teoiksi ja rauhoittamissopimuksiksi.

Monimutkaisuutta tilanteeseen tuo se, että isä kuitenkin myös auttaa Erikiä auttamaan Lidiaa, punaista naista, jonkaalaisten naiseus – eli ihmisyyys – aikoinaan kyseenalaistettiin. Sisällissodan loppupuolella oltaessa, Leppämäessä, Erik pelastaa Lidian väittämällä, että he ovat kihloissa ja isän opetukset ja ennen kaikkea isän asema pelastaa Erikin sekä Lidian. Isä on opettanut, että tärkeintä on osata puhua ja saada toiset puhumaan.

”Samassa, kerrankin oikealla hetkellä, saapuu isä. Hän puuskuttaa ajatuksiini intoa täynnä, heristää sormeja ja neuvoo, mitä pitää sanoa. Ja minä sanon, häpeämättä. Muistutan Gunnar Stenforsin olemassaolosta ja hänen ystävästään, joita on kaikkialla, sotilashallinnossakin. - - ja isän varjo ilakoi seinillä.” (K, 230.)

Isä, pahamaineinen Valloittaja, joka on kuin *Pocahontasin* John Smith, auttaakin Erikiä Lidian auttamisessa. Voidaan toisaalta kysyä, saapuiko isä auttamaan Lidiaa vai poikaansa Erikiä, ja auttoiko Erik Lidiaa Lidian vai itsensä tähden.

3.6.2 Mallan huoli

Niin kuin Erikin huoleen metsästä sekoittuu huoli tyttärestä ja tämän heitteillejätöstä niin sisältyy Mallan ympäristöhuoleen huoli Joelista, jonka Malla tapaa juna-asemalla piestynä ja jonka hahmo myöhemmin sekoittuu karhun hahmoon. Joel pahoinpidellään,

koska hän ei aio suorittaa asepalvelusta ja koska hänen isänsä kuoli punakaartilaisena kansalaissodassa. Joelin kuvaukseen sisältyy kaikuja Väinö Linnan *Täällä pohjantähden alla* –trilogiasta: silmien alla varjot syvenevät ja poskien kuopat laajenevat, kun kasvimaa metsämökin laidalla on kuiva ja antaa Joelille vain pieniä ja monihaaraisia porkkanoita. Huonokin sato vie kaikki voimat ja miehellä on koko ajan nälkä.

Joelin hahmo sekoittuu karhun hahmoon. Sekä romaanin ensimmäinen että toinen osa alkaa prologilla, jossa ollaan takaa-ajettuja eli paetaan. Sekä ihminen että karhu eivät tunnu mahtuvan samaan metsään. Aihe on historiallinen, tuntemamme Suomen historiassa karhu metsästettiin lähes sukupuuton partaalle 1900-luvun alussa. *Kultarinnan* karhu on oikea karhu, *ursus arctos*, suurin metsän eläimistä. Samanaikaisesti hän on myös kansanuskomusten velimies.

Vanhan kansan käsityksen mukaan karhu kuului ihmiskuntaan. Karhu on ikään kuin velimies ja karhunpeijaisissa tulee esiin myös karhun luonne vapahtajana, jumalana. (ks. esim. Yle 2014.) Niin kuin karhu kansantarinoissa myös Joel rinnastetaan luterilaisen uskonkäsityksen vapahtajaan aivan suoraan, kun Malla piestyä poikaa autettuaan joutuu Lapuan liikkeessä mukana olleiden kasvattivanhempiansa nuhtelemaksi. Malla kuitenkin pysyy kannassaan, että piesty poika juna-aseamalla tarvitsi apua. *Raamatusta* löytyy myös toiseen suuntaan kulkeva vertaus. Jumalaa verrataan Vanhassa testamentissa karhuemoon.¹⁰

Romaanin molempien osien prologit muistuttavat Joelin tarinaa, jonka isä on kuollut kansalaissodassa ja joka äitinsä kanssa on lähtenyt Kainuusta Pohjanmaalle. Toisen osan aloittavassa prologissa karhun sydän muljahtelee. Karhu on emokarhu ja sillä on mukanaan pentu. Käy ilmi, että uroskarhu on kuollut.

”Aamulla tien varrelta löytyi veren tummentamia sammalmättäitä. Tiehen oli uurtunut kaksi kapeaa, katkeamattoman pitkää jälkeä, ja niitä myötäsivät ihmisten jalanpainamat. Verta oli sammalmättäillä kokonaisen elämän verran.” (K, 390.)

Prologi kuvaa emokarhun ja pennun vaellusta. Romaanin ensimmäisen osan prologin tavoin myös tämä prologi muuttuu takaa-ajoksi emokarhun tapettua hirven tai mahdollisesti lehmän liian lähellä ihmisten asutusta. Karhut saarretaan, emokarhu kuolee ja nousee ihmisen tavoin taivaaseen – niin kuin karhu kansankäsityksen mukaan nousee. Pentu lähtee itään.

¹⁰ Hoosean kirjan jakeissa (Hoos. 13:8) mainitaan juuri pentujen menettäminen. Vertauksen mukaan juuri karhuemo pitää huolta pennuistaan raivokkaimmin.

Joelinkin emo kuolee ja Joel jää yksin niin kuin tuo karhunpentu. Vähän äidin kuoleman jälkeen Joel näkee sanomalehdessä kuvan rivillisestä miehiä

”aseiden perät maassa, selät suorina, hatut vallattomasti takaraivolla. - - Miesten edessä tantereella makaa karhu. - - Teksti kertoo, että karhu oli vanha naaras, painoltaan noin sataneljäkymmentäkiloinen.” (K, 402.)

Toisaalta toisen osan prologi ja ensimmäinen luku rinnastavat emonsa metsästäjille menettävän ulisevan karhunpennun ja niin ikään isänsä menettävän Mallan, ihmislapsen. Molempien tarinoissa on kyse yksin jäämisestä, hylätyksi tulemisesta ja vanhemman menettämisestä.

Prologit yhdistyvät tarinaan romaanin toisessa osassa, kun Joel ja sitten Malla tapaavat vuorollaan karhun ja Malla miettii, ovatko Joel ja karhu sama ja Joelin sitten tunnustaessa, ettei hänkään ole varma. Tarina kurotaan kiinni romaanin päättävässä epilogissa. Hyvin väsynyt olento kulkee ja pohtii, miten heitä oli kaksi.

”Heitä oli kaksi, sen hän muistaa. Toisen huuto jäi viimeiseksi. - - Ne [sekavat ajatukset] rävähtävät esiin kesken unenkin ja täräyttävät valveille. Kaksi huutoa, ihmisen ja eläimen. Isku takaraivossa. Ja sitten mustaa, tummanharmaata ja mustaa.” (K, 641–642.)

Lopulta Isommaiselle vaeltanut uupunut karhu ajautuu Olga Lemmetyisen talolle.

”Nainen alkaa puhua. Sanat ovat hiljaiset ja rauhalliset, mutta hän ei ymmärrä mitään. Hänen kielensä on metsän kieli: tuuli, havujen sipaisut, auringon lämpö sammalilla ja pihkan tuoksu. Ihmisillä on oma kielensä, eivätkä ne kohtaa.” (K, 643.)

Mutta karhu alkaa ymmärtää, kiertää naisen kehotuksesta vanhan hongan ja muuttuu Joeliksi. Karhunpesän katto lähellä taloa on jo talvella romahtanut ja viimeiset vihjeet siitä syö metsä vähitellen. Paikkaa varjostavat nuoret kuuset ja rastaat rakentavat pesiään ylälmoissa niin kuin muurahaiset maassa.

Myös yksinäisyys, yksin oleminen, toistuu karhujen tarinoissa. Karhu tunkeutuu yksinäisyytensä kanssa prologeista pääjuoneen oikeastaan jo lapsi-Mallan kuvauksessa. Malla on empaattinen ja oikeudentuntoinen lapsi, mikä käy ilmi tarinaan upotetusta tarinasta.

”[Olgan] tarina karhusta, joka seitsemän vuotta aiemmin on kulkenut metsässä varjosta varjoon, kuulostaa aivan erilaiselta kuin isän eläinjutut. Isä kertoo telmivistä ketunpennuista tai kalaverkkoon sotkeutuneista silkkiuikuista, omista hassuista tai surullisista havainnoistaan. Olgan karhu ei ole hassu eikä surullinen, se on yksin. Ja jokin siinä yksinäisyydessä on niin väärin, että Olgan lauseenloput kuihtuvat äänettömiin ja Mallasta tuntuu samalta kuin silloin kun hän huomasi, että sekä varpaat että päälaki osuvat lastensängyn päätyihin: lopullisesti menetetyltä.” (K, 352.)

Olgan kertoman tarinan karhun yksinäisyys resonoi Mallassa. Joelin ilmestyessä upotettu tarina konkretisoituu, mutta vielä tässä kohdin romaania karhu on Mallalle vain tarina, johon hän tosin on eläytynyt vahvasti. Malla ei ole vielä tavannut karhua eikä Joelia, mutta tunneälykäs ja empatiarikas lapsi osaa simuloida toisen tunnetiloja mielikuvituksensa kautta. Hän kykenee kuvittelemaan *miltä toisesta tuntuu*. Ei ole kyse mistään hassusta tai vähän surullisesta tunteesta vaan äärettömästä yksinäisyydestä ja erillisyydestä. Tämä ajatus, kyky empatiaan ja yksinäisyyden kokemus voi helpottaa sen tunnistamista, että toinen on jossain määrin kuitenkin niin kuin minä, subjekti. Toinen on niin kuin minä, vaikka tunnistamisen hetki ja kesto olisi lyhyt ja vaikka tunnistaminen olisi vain pieni yksityiskohta. Tällainen empatian kokemus sisältää tunnistamisen lisäksi myös erilaisuuden tai tuntemattomuuden tunnistamisen, josta syntyy kunnioitus. (Aaltola 2017.) Siirryn pohtimaan, miten pojan muuttumista karhuksi ja karhun muuttumista pojaksi tulisi lähestyä ja ymmärtää.

4 POIKA MUUTTUU KARHUOKSI JA KARHU POJAKSI

Karhu mainitaan nimeltä prologin jälkeen ensimmäisen kerran lapsi-Erikin kuvauksessa. Erikin äidin rakastaja, Fredrik, kertoo Isommaisesta lähellä Vaaranrinteen kylässä asuvasta naisesta, joka osaa puhua karhujen kanssa. Fredrik soittaa flyygeliä ja syntyvät soinnut ovat karhun askelia.

”karhun askelia, niin tosia että näen sen jo, karhun, kun se kulkee valkoisella kalliolla. - - Äitikin näkee sen. Hänen rystysensä vaalenevat, sormet käyristyvät koukuiksi lasin ympärille. Riitteenohut pinta raksahtaa rikki.

Äiti työntää sirpaleet syrjään. Kukaan vieraista ei huomaa, kun hän nousee jalkeille ja ryhtyy tanssimaan. Kukaan ei estä. Sävelet noroavat kaukaiselta vuorenhuipulta, jolla karhu odottaa häntä. - - Äiti tanssii ylös maan alta, tanssii niin, että haudasta löytynyt hame lepattaa. Hän solahtaa sävelten jokeen ja liittää vastavirtaan vaaran laelle ja eteenpäin kesäyön sumeisiin tähtiin.” (K, 41-42.)

Musiikki synnyttää jonkinlaisen joukkohurmoksen tilan. Kiihtymys särkee lasin. Äiti nousee tanssimaan eikä kukaan huomaa tai estä häntä.

Joel on kotoisin karhun kanssa puhuvan naisen kylästä. Poika on punaorpo, jonka isoäidin, Elman, sanotaan olleen noitaverinen ja joka elää metsämökissä ensin kahdestaan äitinsä kanssa ja sitten itseksensä. Joelin tarinassa toistuu Mallan tarinassa aiemmin esitetty ajatus siitä, että metsä on juuri niin pelottava kuin ihminen päättää. ”Olgakin sanoi aina, että metsä on juuri niin pelottava kuin ihminen itse päättää.” (K, 403.) Äidin kuoltua Joel tapaa karhun. Mökin pihaan saapuu karhu, jonka Joel odottaa olevan emo ja

syöksyvän kiinni, mutta eläin onkin pieni ja yksin. ”Ladossa eläin käpertyy surkeaksi keräksi ja vikisee. Joel laskee tiiliskiven maahan. Hän poimii sisäseinustalta vanhan päreen, sytyttää sen ja astuu latoon.” (K, 404.)

Joel oppii puhumaan karhun kanssa ja karhu tulee mökkiin ja käy Joelin viereen makaamaan. Heidän erityinen kohtaamisensa saa Joelinkin epäilemään, ovatko he erillisiä. Mallan palatessa mökille hän kertoo Joelille, ettei tiedä, ovatko Joel ja karhu sama. ”Halusin tulla katsomaan, olitko sinä täällä. Vai yhä siellä syömässä mustikoita. - - En ole nähnyt teitä samaan aikaan. Mistä tiedän, onko teitä kaksi?” (K, 529.) Eikä Joelkaan voi vastata, koska ei Joelkaan tiedä.

”Joskus loppukesällä, kun hän ja karhu syövät mustikoita muutaman metrin päässä toisistaan, hän ei ole varma mikä on ihmisen ja eläimen ero ja onko sitä. Joskus talvella, kun hän nuokkuu pirtissä keinutuolissa ja toinen nukkuu ladon takana ruoteiden, heinien ja lumen alla, hän ei tiedä kumpi on kumpi, onko Joel pirtissä vai ulkona.” (K, 529.)

Myöhemmin Joel ja Malla poimivat mustikoita ja karhu ilmestyy jälleen, Mallan taakse.

”Se tuoksuu neulasilta, kaarnalta ja pihkalta ja lisäksi väkevästi joltain muulta. - - Joel tervehtii hiljaa, karhu murahtaa. En uskalla katsoa, mutta ääniä on kaksi, heitä on sittenkin kaksi, lähes varmasti, tietysti, kai. Joel naurahtaa, joku nuuhkii, varvut sihahtavat koria vasten.” (K, 544.)

Karhu lähtee pois ja Joel tulee Mallan luokse ja hänen koskettaessaan Mallaa ”metsä asettuu aloilleen, tavallinen ja tuttu.” (K, 544.)

Biopsykologian professori, etologi Barbara Smuts kirjoittaa *Johdatus eläinfilosofiaan* –kirjoituskokoelmaan valitussa artikkelissaan eläimen kohtaamisesta toisena subjektina. Hän kirjoittaa kokemuksistaan paviaanien ja muiden eläinten, erityisesti koiransa Safin, kanssa ja jäsentää itsen ja toisen suhdetta hierarkian avulla, jonka seitsemännellä tasolla yksilöt kokevat sellaista läheisyyttä, että yksilölliset identiteetit ainakin hetkellisesti sulautuvat yhdeksi olennoiksi tai yhdeksi tietoisuudeksi.¹¹ Tämä voi olla hyvinkin lyhyt hetki. Se voi syntyä esimerkiksi yksilöiden tuijottaessa

¹¹ Smutsin hahmotteleman hierarkian perustasolla eläin reagoi toiseen ei-henkilökohtaisella, vaistoon perustuvalla tavalla, esimerkiksi pakenemalla. Toisella tasolla eläin yrittää saada selville jotain toisesta, esimerkiksi täytyykö paeta. Kolmannella tasolla eläin tunnistaa toisen yksilöksi ja alkaa havaita tuolle yksilölle ominaisia käyttäytymistapoja. Toinen ei ole enää täysin arvaamaton. Neljännellä tasolla eläin ymmärtää, että toinenkin on sosiaalinen ja että vastavuoroisuus ja neuvotteleminen on mahdollista. Toisen kommunikaatiotapa täytyy vielä tietenkin oppia. Joka tapauksessa tässä molemminpuolisuus on astunut mukaan. Viidennellä tasolla molemmat ovat motivoituneet jatkamaan ja tahtovat suhteen jatkuvan sen hyödyllisyyden vuoksi. Kuudennella tasolla hyödyllisyyden rinnalle on ilmestynyt molemminpuolinen kiintymys. Yhdessä olemista halutaan jatkaa vaikka yhdessä tekeminen (esimerkiksi leikki, seksi, metsästäminen) olisi jo loppunut. Seitsemännellä tasolla yksilöt kokevat ”niin perustavaa läheisyyttä, että heidän subjektiiviset identiteettinsä näyttäivät sulautuvan yhdeksi olennoiksi tai yhdeksi tietoisuudeksi”. (Smuts 2001/2013, 273-277.)

toisiaan silmiin hyvin pitkään. On hankala tietää, miten yleisiä seitsemännen tason kokemukset ovat, koska tällaisista kokemuksista ei ole tapana puhua julkisesti. Smuts myös esittää, ettei ihmisistä moni edes ”opi odottamaan tällaista sulautumista muihin”. Tämänkaltaista kohtaamista voidaan kutsua intersubjektiiivisuudeksi, joka viittaa ”siihen, että toisessa olennessa on läsnä jotakin ihmisen ”minuutta” muistuttavaa”. (Smuts 2001/2013, 275-277.) On kyse toiseen suuntautumisesta, toiselle altistumisesta. On kyse hierarkittomuudesta ja vallattomuudesta.

Kultarinnan ensimmäisen osan prologissa karhun ja naisen, Olgan, kohdassa heidän ”silmiä välille kasvaa polku, jota pitkin he kulkevat edestakaisin” (K, 12). Tätä ennen karhu on havainnut naisen, ihmisen, valpastunut, keskittynyt tarkkaamaan naista, odottanut ja ymmärtänyt, ettei naisen silmissä ole vihaa. Prologi päättyy ”ja nainen antaa hänen mennä” (K, 12). Tässä kohtaamisessa, näissä sanoissa, on kyse hierarkittomuudesta, vallattomuudesta, joka yhteyden syntymiseen vaaditaan. Kaksi kohtaa toisensa. He tarkkailevat toisiaan, mutta eivät pyri valtaamaan toista. Filosofin Timothy Morton kirjoittaa teoksessaan *The Ecological Thought* (2010) vastaanottavaisuudesta, täydellisestä keskittymisestä, hartaudesta ja nöyryydestä, jotka synnyttävät yhteyden.

Ympäristöpolitiikan tutkija Yrjö Haila kirjoittaa sosiologian tutkija Tim Ingoldin ajatuksesta, että

”maailmasta tulee ihmisille merkityksellinen ympäristö tosiasiallisten elämäntähtöjen välityksellä. Ihmiset ovat ’asujaimia’ ja tässä suhteessa samanlaisia muiden eläinten kanssa. ’Asustamisen’ konkreettinen näkökulma sisältää kommunikatiivisen ulottuvuuden, joka nousee jokaisen asujaimen tarpeesta kuunnella lähiympäristönsä muita asujaimia, olla heidän kanssaan kanssakäymisissä sekä oppia heiltä, sen sijaan että koettaisi väkisin alistaa heidät objektiiviselle hallinnalle. Kommunikaatio ei perustu yksinomaan symboliseen kieleen vaan pikemminkin eleisiin, liikkeisiin ja käytännöllisiin toimiin – mutta se on silti kommunikaatiota, jonka perustana on erilaisten asujainten reagointi toisiinsa. Eläimille ominainen uteliaisuus on yksi niiden maailmaa kohti suuntautuvan kommunikaation ilmaus.” (Haila 2003, 198.)

Haila ehdottaa, että

”uudenlainen käsitys kaikkien asujainten reaalista kommunikatiivisista suhteista toisiinsa ja maailmaan voisi ehkä kyseenalaistaa ne ’toiseuden’ rakenteet, jotka espanjalaisten ja muiden valloittajien kommunikatiiviset oivallukset aikanaan vakiinnuttivat eurooppalaiseen perinteeseen” (Haila 2003, 198).

Edempänä artikkelissaan hän on viitannut espanjalaisten ja intiaanien kohtaamiseen vuonna 1492. Kolonisaatiossa oli kyse maailmankatsomusten erilaisuudesta. ’Toisen’ objektivointi, manipulointi ja alistaminen on moderni keksintö ja taito, jota intiaaneilla ei ollut. (Haila 2003, 187.) Joelin suhde kuin myös Mallan suhde

karhuun on tämänkaltainen. He mukautuvat maahan. He mukautuvat karhuun. *Kultarinta* ehdottaa *asustamista*. Suomessakin tunnetaan karhun ja ihmisen jopa ystävästyneen. Kuusamon suurpetokeskuksen Juuso-karhu tunnetaan myös taiteilijana.¹²

Kultarinnan muodonmuutoksen voi ehkä lukea yhdeksi Nikolai Gogolin groteskin realismin lapseksi, jota värittää liioittelu ja kärjistäminen. Gogolin mielestä kaikki on olemassa. Kaikki on siis niin sanotusti totta, vaikka hieman kärjistettyä.¹³ Ehkä on niin, että vieraantumisen, yhteyden puuttumisen ja sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden eli asiat, joita voisi kutsua vääristymiksi, voi näyttää vain liioittelemalla. Ehkä vain liioittelulla ja kärjistämällä voi havahduttaa katsojan tai lukijan siihen, ettei kaikki olekaan aivan kunnossa. Liioittelussa ja kärjistämisessä on sentimentaalisuutta, mutta niin kuin Pirjo Lyytikäinen Leena Krohnin *Ihmisen vaatteissa* -teosta (1976) käsittelevän artikkelinsa Greg Garrardia lainaten päättää:

”kuinka voisimme puhua eläinten käyttäytymisestä ilman mitään sentimentalismia. Puhumattakaan siitä, että kaunokirjallisuus, joka vetoaisi järkeen eikä mielikuvitukseen ja tunteisiin, olisi kuolleen syntynyt. Vaikuttavimmat herätyspuodot luonnon puolesta ovat aina käyttäneet sentimentaalista, kaunokirjallisesti latautunutta perspektiiviä.” (Lyytikäinen 2011, 232.)

Ajattelen eläinten viittaavan pelikaanin lisäksi myös muihin eläinlajeihin ja niin ikään siis myös ihmiseen.

Elisa Aaltola kirjoittaa *Johdatus eläinfilosofiaan* -teoksen loppusanoissa ihmissudesta, mutta ajatukset ovat sovellettavissa tähänkin muodonmuutokseen. Muodonmuutos, sekaeläin, kertoo ”ihmiskeskeisyyden ytimessä olevasta vallasta ja sen menettämisen pelosta. Sudelle altistuminen ja lopulta sudeksi tuleminen on vallan merkityksen murentamista.” (Aaltola 2013b, 285.) Joel-ihminen tuntee metsän. Hän tutustuu karhuun. Tutustuminen, vuorovaikuttaminen, on altistumista.

”Joel on asunut metsässä kauan. Hän aistii milloin hyönteiset laskeutuvat maahan, linnut pysähtyvät kesken puuhiensa ja tuuli jumittuu tuuheisiin latvuksiin. Hän tietää milloin kannattaa seurata muiden esimerkkiä. Ikihongan juurella hän hyydyttää itsensä horrokseen.” (K, 431.)

Joel on huokoinen, hän mukautuu maahan ja vuodenaikojen vaihteluun.

¹² (ks. esim. Tuominen ja Silander 2018.) Hänen taidenäyttelynsä helsinkiläisessä galleriassa alkuvuodesta 2017 aiheutti jopa pienen kohun. Ruskeakarhun maalaamat teokset aiheuttivat hilpeyttä, mutta myös keskustelua siitä, voidaanko ei-ihmisen tekemää kutsua todella taiteeksi. Ihmiskeskeisyyden perustaan alkoi ilmestyä murtumia.

¹³ Gogolin pietarilaisnovelleja luetaan ja niiden näytelmäsovituksia nähdään teattereissa jatkuvasti ja luenta on useimmiten realistinen. Gogol kommentoi vajaan 200 vuoden takaa meidän aikamme työelämän tilaa ja hän saa teatterikävijöitä nauramaan ja pois tolaltaan.

Ei ole aivan merkityksetöntä, että muodonmuutos ja kohtaaminen tapahtuu eläimistä juuri karhun kanssa. Se on hellyyttävän pyöreän ja pörröisen ulkonäkösä vuoksi ajatuksen tasolla helposti lähestyttävä. Karhu ei inhota, vaikka se pelottaisikin. Sen turkki on kaunis ja sen liikkuminen näyttää eläimen pyöreiden vuoksi kömpelöltä ja hellyttävältä.

Meidän aikanamme ei monellakaan ihmisellä ole mitään suhdetta karhuun. Kerran kuitenkin karhun on ajateltu olevan velimies. Romaanin nimi *Kultarinta* viittaa karhuun ja karhu on ollut pohjoisten kansojen uskomuksissa hyvin keskeisessä roolissa. Se on ollut jonkinlainen jumalhahmo, jonka kristinuskon saapuminen ja viimeistään herätysliikkeiden synty syrjäytti. On myös ajateltu, että Pyhän Henrikin surmannut Lalli voisi olla ikään kuin tämä karhu. ”Kirkollisten legendojen mukaan Lalli menetti rangaistukseksi hiuksensa ja päänahkansa, kansanperinne taas kertoo Lallin joutuneen piileskelemään ja lopulta hukkuneen” (Mäkelä-Alitalo ja Palola 2001). Lalli sana tarkoittaa karhua tai oikein isoa miestä. Jos eri lajin edustajan kohtaaminen tuntuu vaikealta tai epämukavalta, voi ajatella veljen kohtaamista. Voin ajatella veljen katseen kohtaamista, silmiin katsomista, katseeseen vastaamista ja kuuntelemista, veljeen luottamista. Tuntuuko tämäkin vielä vaikealta?

Karhu toimii *Kultarinnassa* myös ihmisen syyllisyyden tulkkina. Karhun liike, pakeneminen, on kuin pakolaisen matkaa, ahtaalle ajetun hätää ja kuoleman pelkoa. Karhun liike, juoksu, ei tapahdu sen omasta vapaasta tahdosta. Vahvuudessaan ja ketteryydessään karhun voi nähdä symboloivan myös vapautta. Tämän lisäksi karhu on oikea karhu, konkreettinen metsässä eläjä ja valtavankokoinen nisäkäs, joka syö suuria määriä marjoja syksyisin ja vaipuu sitten talviuneen. Tai niin kuin Mallan kasvattiperheen Anttu-poika karhun näkee: ”se on tuntematon petoeläin, jolla on terävät kynnet ja hampaat. Ei muuta.” (K, 551.) Samanaikaisesti karhu kuitenkin on jotain muuta, jotain tästä väliltä, eikä se tyhjene pelkkiin symboleihin tai pelkkään biologiaan.

Pirjo Lyytikäinen ehdottaa Leena Krohnin *Ihmisen vaatteissa* (1976) –romaanin tulkinnassaan, että ”pelikaanin yritys muuttua ihmiseksi on fantastinen yritys selviytyä ihmisten hallitsemassa maailmassa” (Lyytikäinen 2011, 223). *Kultarinnassa* karhun ahdinko rinnastuu punaorvon ahdinkoon. Myös ihmisten kohtelu, kansalaissodan jälkeen jatkunut terrori rinnastetaan karhun metsästämiseen lähestulkoon sukupuuton partaalle. Sekä karhun että Joelin vanhemmat ovat kuolleet, eikä heillä ole suhteita lajitovereihin. Joel kieltäytyy lähtemästä armeijaan ja joutuu hankaluuksiin. Niin ihminen kuin eläinkin esitetään tuntevana ja niin ikään kärsivänä olentona. Muodonmuutos kertoo

kahden subjektin hetkellisestä yhteensulautumisesta heidän ahtaalle ajautuneisuudessaan, pakenemisessaan ja kuolemanpelossaan.

Muodonmuutoksesta toisen lajin yksilöksi tai sielunkierrosta on kyse myös Pahkakorven Simon tarinassa. Simo, jonka Erik tapaa jatkettuaan ostettavien metsien etsimistä ilman isäänsä, ajattelee vaimonsa muuttuneen kuoleman jälkeen kuukkeliksi. Kyseinen lintulaji käyttäytyy hyvin tuttavallisesti eikä yleensä pelkää ihmistä vaan saattaa hetken ensin piilosta käsin ihmistä tarkkailtuaan lentää jopa kädelle. Suomensukuisissa kansoissa kuukkelia on pidetty sielunlintuna, johon metsämiehen sielu kuoleman jälkeen asettuu. Se on pari- ja paikkauskollinen ja viihtyy samassa kotimetsässä koko elämänsä ajan.¹⁴ (Yle 2004.) Ehkä käytöksestäkin johtuen se on helppo nähdä melkein-ihmisenä, sisarena. Kuukkeli toimii kuten karhu lajina, joka on kuitenkin melko lähellä ihmistä.

Kultarinnan loppu, karhun kuolema, tuntuu eräänlaiselta maailmanlopulta. Tuota kuolemaa ja sitä edeltänyttä voimakasta metsästystä ja ahdinkoa voisi tutkia myös vasten Greg Garrardin (2004) ajatuksia apokalypsista. Vai onko kyse sittenkin pääsiäisen tarinasta? Onko kyse haudasta ja odotuksesta, että karhu eli Kristus nousee kuolleista ja vapahtaa vielä meidät? Mutta ”toisin kuin hengellinen ilmestyskirjallisuus ympäristö-apokalyptiset kertomukset päättyvät yleensä pahan voittoon hyvästä” (Garrard 2005, 93-95). Pahan voitto sekä siitä seuraava ympäristön tuhoutuminen palvelevat ekologisen apokalypsin tarkoitusta, joka on Garrardin mukaan ympäristötietoisuuden herättäminen sekä yleisön konkreettisiin tekoihin vaikuttaminen (Garrard 2005, 104). Voittaako paha, kun karhunpesä unohtuu? ”Ympäristöapokalyptinen kirjallisuus perustuu ajatukselle, jonka mukaan luonto tuhoutuu pysyvästi (Lummaa 2010, 232). Tarkoittaako karhunpesän maatuminen karhun kuolemaa? Karhun ja Joelin rajojen hälventyminen kuitenkin puhuu myös dualistista jaottelua vastaan. Myös hyvän ja pahan rajat hälvenevät. Joka tapauksessa lopun muodonmuutos jättää myös hämmennyksen valtaan. Romaanin viimeinen lause kuitenkin sekoittaa hämmennykseen lempeyttä. ”Lempeästi metsä syö karhunpesän jäänteet” (K, 644). Selittämättömyys ei tarkoitaakaan ahdistuksen tilaa.

Apokalyptinen retoriikka rakentuu moraalisen hyvän ja pahan välisen dualismin varaan. Karhua ei *Kultarinnassa* esitetä petona, se ei kaada yhtään ihmistä. Metsän puut eivät voi puolustautua metsähakkuilta.¹⁵ Hyvyys ja oikeamielisyys eivät aina

¹⁴ Myös kuukkeli on uhanalainen laji. Lintu on aikalailla kadonnut Etelä-Suomen metsistä, mutta avohakkuuta välttävä ja pienten luonnontilaisten metsien saarekkeita säästävä metsätalous voisi palauttaa sielulin-
nun takaisin eteläänkin. Lajin nimeämisellä kirjailija kommentoi tässä myös kyseistä yhteiskunnallista tilannetta. (ks. esim. Yle 2004.)

¹⁵ Hakkuumotiivi on toistuva motiivi 1970-luvun ympäristökirjallisuudessa. (Lummaa 2010.)

kuitenkaan ole vain metsän ja pahuus ja väärämielisyys ihmisen ominaisuuksia. Metsäänkin liittyy arvaamattomuutta ja vierautta ja ihmiset kuvataan usein hyväntahtoisina, vaikka he sitten erehtyvätkin. Tässä tulkitsijan rooli korostuu. ”Teoksen tulkinta riippuu pitkälti siitä, millaisen aseman lukija antaa kertojan esittämälle versiolle tapahtumista. Teoksen tulkinnoissa on liian usein samastettu kertojan ääni kirjailijan sanomaan, kertojan totuus lukijan totuuteen.” (Blomberg ja Sännti 2008, 190.) Tahdon jäädä miettimään tulkitsijan vastuuta. Tahdon huomioida katseen enkä vain katsottavaa. Mikä on lukijan ja tutkijan vastuu? Voiko lukijaan luottaa? Voiko lukijalta jopa odottaa jotain? Voiko odottaa, että lukija ei lukisi kaikkea oman totuutensa lävitse vaan olisi avoin oman virheellisyytensä kanssa? Voiko odottaa, että lukija kasvaisi ja kehittyisi lukemiensa sanojen kanssa?¹⁶

Voivatko metsän puut ja eläimet opettaa meitä kirjallisuuden kautta niin että maailmassa olemisesta voisi tulla vähemmän hierarkkista ja kilpailevaa? Tutkimuksen kohde muuttuu aina tutkijaa jollain tavalla. Timothy Mortonin käsite *mesh*, jonka hän lainaa Darwinilta ja evoluutiobiologiasta, tarkoittaa, että ekologinen ajattelu liittyy ilmastonlämpenemisen, kierrättämisen ja aurinkovoiman ja ihmisten ja ei-ihmisten välisten suhteiden lisäksi rakkauteen, menetykseen, epätoivoon ja myötätuntoon.¹⁷ Tämä vyyhti (*mesh*) sisältää tutkijan psyko-fyysis-sosiaalisena kokonaisuutena. Asiat ovat yhteydessä toisiinsa eikä mitään ole olemassa itsekseen

Sen ajattelemisessa, miten olemme olemassa, viipty myös Erik parantolassa. ”Hänellä ei ole kuollutta vaimoa, loukattua rakastettua, kadonnutta tytärtä. Hänellä on muistoja nenistä, aivastuksista ja peukaloista, matkanvartisia muistoja.” (K, 496.) Lauseissa välkkyy ajatus, että vain yksityiskohdat ovat totta. Vain niitä katsomalla voi nähdä jotain siitä, mikä oli totta, mikä meitä todella yhdisti eli miten olimme olemassa: lyhytkestoisissa hetkissä jonkun toisen kanssa.

Romaanin kannet, ovenkynnykset, ovat irrotettavien kansilehtien alla syvän violetit. Violetti symboloi evankelis-luterilaisen kirkon liturgisena värinä katumusta,

¹⁶ 1940-luvulla syntynyt isäni kommentoi *Kultarintaa* kirjan luettuaan sanoin: ”Sellaisia ihmisiä oli”. Halu ymmärtää ja katsoa hyväksyvästi korostui isäni luennassa niin paljon, etten voi vain ohittaa sitä naurahuksella. Huomaan suhtautuvani lukukerroillani eri tavoin siihen eettiseen ongelmaan, että päähenkilö Erik todella jättää lapsensa heitteille ja silti lapsi on kovin kiintynyt tähän vanhempaan. Katson rakkaudellisesti ja ymmärtäen meissä jokaisessa olevan useita puolia ja seuraavalla kerralla suutun ja koen inhoa väärämielisyyttä ja heikkoutta kohtaan. Minussa on sekä välittäminen että pelko.

¹⁷ Ekologinen ajattelu liittyy depression, ihmetykseen ja avoimuuteen. Se liittyy epäilykseen, hämmennykseen, skeptisyyteen ja tilan ja ajan käsitteisiin, iloon, kauneuteen, rumuuteen, inhoon, kipuun, tietoisuuteen, lukemiseen ja kirjoittamiseen. Se liittyy rotuun, luokkaan, sukupuoleen, seksuaalisuuteen, minäkäsitykseen, subjektiuteen, yhteiskuntaan ja olemassaoloon. (Morton 2010.)

odotusta ja parannusta. Violetin tavoin katumusta ja odotusta symboloi myös tummansininen, joka irrotettavissa lehdissä on hallitsevana värinä. Onko romaanissa ja Stenforsin suvun tarinassa kyse katumuksesta tai pyynnöstä käsitellä Suomen historiaa? Etsiikö romaani sovintoa?

5 LOPUKSI

Romaanin maailmassa kohtaavat useat diskurssit ja näkökulmat. Tutkimuksessa on tarkasteltu sitä, miten luonnon monimuotoisuuden puolustuspuhe kohtaa metsätalouden ja vanhat uskomukset liittyen karhuun, metsään ja sielunkiertoon. Kaikissa näkökulmissa on kyse tarinoista, myyteistä. On tarinoita vastakkainasettelusta, limittymisestä, meistä ja heistä, ulkopuolelle sulkemisesta, samanlaisuudesta, erilaisuudesta ja yhdistelystä. En tiedä, teenkö väärin, jos yksinkertaistan ja ehdotan, että pojan muuttumisessa karhuksi ja vaimon muuttumisessa kuukkeliksi voi olla kysymys vain siitä, että katsoisin niin kuin vertaista, yhtä surkeaa ja yhtä hyvää, että tunnistaisin subjektiksi. Mihin muuhun teksti kehottaa kuin siihen, että uskoisin tuolla toisella olevan oikeutus elämään, vaikka polkumme eivät kohtaisikaan kuin kirjan sivuilla ja mielikuvituksessani?

Elisa Aaltola kirjoittaa *Johdatus eläinfilosofiaan* –teoksen (2013b) loppusanoissa eksistentialistien päätelmistä, joiden mukaan ihminen voi tehdä toisenlaisiakin valintoja ja ratkaisuja. Kiväärinkaipuu voisi muuttua kunnioituksen tunteeksi ja kädet voisivat pudota sivuille sen sijaan että hamuaisivat mitään kättä pidempää. *Kultarinnassa* hartaus, nöyryys ja hierarkiattomuuteen pyrkiminen synnyttävät yhteyden saman lajin ja toisten lajien edustajiin. Ystävystyminen, toisen tunteminen saattaa saada epäilemään, onko ystävänsä kanssa erillinen. On kyse vastaanottavuudesta, pidättyväisyydestä ja täydellisestä keskittymisestä. On kyse tarkkaavaisuudesta ja olemisesta.

”Kävelemme metsään. Siitä on tullut jo minunkin metsäni siinä määrin kuin metsä voi olla oma: tiedän missä pitää varoa, ettei tallaa muurahaisten polkua, missä kohtaa varoittaa säikky talitiainen, missä kelot nitisevät puuskissa toisiaan vasten. Metsä ottaa minut vastaan, tunnistaa omakseen vielä paremmin kuin minä sen: talitiainen lopettaa säksätyksen alkuunsa, hyttysten pistot eivät enää tunnu niin äkäisiltä kuin aluksi. Ja kuitenkin jotain jää piiloon puiden taakse. Metsä tietää meistä aina enemmän kuin me siitä.” (K, 543.)

Metsä tulee lähelle, mutta säilyttää vierautensa. Erikin silmin metsä näyttäytyy kokonaisena kulttuuripiirinä. Ilma on täynnä ”tuhansien olentojen lämmintä hengitystä”

ja metsässä ”asuu laskematon määrä kansoja” (K, 180). ”Siellä ryhmäiset koivut ja naavojen verhoamat kuuset seisovat sanomatta sanaakaan kaikesta kokemastaan, salaa viisaampina kuin kukaan” (K, 178).

Meissä on ja maailmassa on, ei-inhimillisessä on, yhä ja ehkä aina myös sellaista, jota emme voi selittää. Meissä on aina jotain käsittämätöntä, järjetöntä, salaista, sanoittamatonta, sopeutumaton, joka kuitenkin on tekemässä tästä kaikesta mielekästä ja kiinnostavaa. *Tuuli käy ylitsemme eikä meitä enää ole*. Meihin liittyy aina kuolevaisuus ja tuonilmaisten tuntemattomuus. Ei ole muuta kuin luottamus. Kuitenkin *lempeästi metsä syö karhunpesän jäänteet*. Se, etteivät yksilöt ilman suhdetta toisiinsa selviydy, näyttäytyy kirkkaana. Metsänpelko sekoittuu paineeseen ja rauhalliseen tuntoon vastuunottamisen ja huolenpidon välttämättömyydestä. Luonnon kiertokulku pyörii ja yrittää opettaa hyväksymään kuoleman. Romaani yrittää opettaa kuolemaan. Kun pelkoon ja vierauteen sekoittuu avautumista ja kun metsä määrittyy vierauden ja pelon lisäksi turvallisuuden ja samuuden kautta, se muuttuu objektista subjektiksi. Empatia mahdollistuu. Empatia kytkeytyy päälle, toiminnot synkronoituvat. *Kultarinta* kertoo tarinaa kiintymyksestä.

Solidaarisuus, jota Paavi Franciscus toistaa, on hyvä sana. Sana on täsmällisempi kuin rakkaus, joka on yhtä epämääräistä möhnää ja jonka kohdalla sanakirjan seliteosion lukeminen ajaa epätoivoon. Solidaarisen seliteosio on lyhyempi ja ymmärrettävämpi. *Kielitoimiston sanakirjan* (2017) mukaan on kyse (1) yhteenkuuluvuutta tuntevasta, myötämielisestä, ja (2) yhteisvastuullisesta. Huomaan, että tahtoisin itse käyttää sanaa sisaruus, jonka sanakirja määrittelee seuraavasti: (1) sisarena olo, (2) sisarusten sukulaisuussuhde toisiinsa, (3) naisten välinen yhteenkuuluvuuden tunne (mt). Huomaa myös, että sisarus-sanaa käytetään niin siskoista kuin veljistäkin. Sana siis sisältää *velimiehen*. Sisaruudessa on yhtäaikaisesti kaikki. Metsä voi olla kaikki.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

Kytömäki, Anni 2014: *Kultarinta*. (K) Helsinki: Gummerus.

Haanpää, Pentti 1921/1976: ”Pikku satu eläimistä” Teoksessa *Teokset I*. Helsinki: Otava.

Jansson, Tove 1957/1988: *Taikatalvi*. [Alkuteos Trollvinter] Suomentanut Laila Järvinen. Helsinki: WSOY.

Kilpi, Eeva 2007: *Unta vain*. Helsinki: WSOY.

Muu kirjallisuus

Aaltola, Elisa 2013a: ”Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat?” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Aaltola, Elisa 2013b: ”Lopuksi: Kohti eläintä” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Aaltola, Elisa ja Keto, Sami 2017: *Empatia. Myötäelämisen tiede*. Helsinki: Into.

Bahtin, Mihail 1975/1979: *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. [Alkuteos *Voprosi literaturi i estetiki*.] Suomentaneet Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.

Blomberg, Kristian ja Säntti, Joonas 2008: ””Miksi puhua kun itse on sana”. Kieli luonnon ja luontokokemuksen välissä Margaret Atwoodin romaanissa *Surfacing*” Teoksessa *Äänekäs kevät*. Toimittaneet Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.

Buell, Lawrence 1995: *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature writing, and the Formation of American culture*. Cambridge & London: Harvard University Press.

Diamond, Cora 1978/2013: ”Lihan ja ihmisten syömisestä” [Alkuteksti ”Eating Meat and Eating People”.] Suomentanut Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Donovan, Josephine 1990/2013: ”Eläinten oikeudet ja feministinen teoria” [Alkuteksti ”Animal Rights and Feminist Theory”.] Suomentanut Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

- Frog** 2014: "Mytologia on katsojan silmässä. Miten myytit merkityksellistävät maailmaa" Teoksessa *Ympäristömytologia. Kalevalaseuran vuosikirja 93*. Toimittaneet Seppo Knuutila ja Ulla Piela. Helsinki: SKS.
- Garrard, Greg** 2004: *Ecocriticism*. London: Routledge.
- Gifford, Terry** 1999: *Pastoral*. London: Routledge.
- Haila, Yrjö** 2003: "'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus" Teoksessa *Luonnon politiikka*. Toimittaneet Yrjö Haila ja Ville Lähde. Tampere: Vastapaino.
- Ihonen, Markku** 1999: "Historiallinen romaani" Teoksessa *Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. Suomen kirjallisuushistoria 3*. Toimittanut Pertti Lassila. Helsinki: SKS.
- Kielitoimiston sanakirja** 2017: Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 28.2.2017. Saatavilla: <<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>>. [Viitattu 12.3.2018].
- Kytömäki, Anni** 2015: "Pitääkö kuusi erottaa männystä" Julkaisussa *Suomen luonto* 4/2015.
- Lahtinen, Toni** 2013: *Maan höyryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa*. Helsinki: WSOY.
- Lahtinen, Toni ja Lehtimäki, Markku** 2008: "Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen" Teoksessa *Äänekäs kevät*. Toimittaneet Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.
- Laitinen, Kai** 1984a: *Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta*. Helsinki: Otava.
- Laitinen, Kai** 1984b/1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. 4. uusittu painos. Helsinki: Otava.
- Lassila, Pertti** 2011: *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700-1950*. Helsinki: SKS.
- Lummaa, Karoliina** 2010: *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylä: Nykykulttuuri.
- Lyytikäinen, Pirjo** 2011: "Kun olin lintu. Perspektiivejä ihmiseen ja eläimeen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*" Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Morton, Timothy** 2010: *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli ja Palola, Ari-Pekka** 2001: Lalli. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997-

. Saatavilla: <<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/335>>. [Viitattu 12.3.2018].

Nylén, Antti 2016: ”Huutavan ääni Pietarinkirkossa” Teoksessa *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseet*. Turku: Savukeidas.

Pulkinen, Risto 2014: ”Kiehtova ja pelottava luonto suomensukuisessa perinteessä” Teoksessa *Ympäristömytologia. Kalevalaseuran vuosikirja 93*. Toimittaneet Seppo Knuuttila ja Ulla Piela. Helsinki: SKS.

Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

Smuts, Barbara 2001/2013: ”Kohtaamisia eläinten mielten kanssa” [Alkuteksti ”Encounters with Animal Minds”.] Suomentanut Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Stamp Dawkins, Marian 1985/2013: ”Eläinten kärsimyksen arvioinnin tieteellinen perusta” [Alkuteksti ”The Scientific Basis for Assessing Suffering in Animals”.] Suomentanut Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Szopori Nagy, Lajos 1980/1986: *Suomalainen sukuromaani*. Suomentanut ja tekijän kanssa lyhentänyt Viljo Tervonen. Helsinki: SKS.

Tarkka, Lotte 2014: ”Luonto, tuonpuoleinen ja resurssien rajat. Esimodernin ympäristösuhteen kysymyksiä Vianan Karjalassa” Teoksessa *Ympäristömytologia. Kalevalaseuran vuosikirja 93*. Toimittaneet Seppo Knuuttila ja Ulla Piela. Helsinki: SKS.

Tuominen, Vesa ja Silander, Esa 2018: *Karhumies*. Jyväskylä: Docendo.

Williams, Raymond 1997/2003: ”Luontokäsitykset” [Alkuteksti ”Ideas of Nature”.] Suomentanut Mikko Lehtonen. Teoksessa *Luonnon politiikka*. Toimittaneet Yrjö Haila ja Ville Lähde. Tampere: Vastapaino.

Audiovisuaaliset lähteet

Yle 2004: *Kuukkeli, metsän emäntä* -dokumenttielokuva. Ohjannut Jenny Nyroos. Saatavilla: <<https://areena.yle.fi/1-233689>>. [Viitattu 12.3.2018].

Yle 2014: ”Aristoteleen kantapää: Otso, Mesikämmen ja Nalle” Toimittaja Pasi Heikuran vieraana etnografian professori Juha Pentikäinen. Saatavilla: <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/09/10/aristoteleen-kantapaa-otso-mesikammen-ja-nalle>>. [Viitattu 16.3.2018].